

TARTALOM

TRIANON: 90

APPONYI Albert beszéde a békekonferencián	3
ALBERT Gábor: Trianon markában	4
ÁGH István: „Látok a Hargitán viharvert fenyves erdőt”	14
POMOGÁTS Béla: A trianoni tragédia és a magyar irodalom	19

Irodalmi mozaik

POMOGÁTS Béla összeállítása	27
KÓSA Csaba: Az olasz tanú	35
SZALAI Csaba: Magyarokhoz	38
SZÖLLŐSI Zoltán: Édesanyám, Szenttamás/Srbobran	39
LÁSZLÓFFY Csaba: Egy magyar gróf és az óriáskígyók	41
DOMONKOS László: A fájdalom természetrajzához	48
NÉMETH István Péter: Johann Cruyff szövetségi kapitány térképatlaszába ...	52
FAZEKAS István: Törött korsók	60
SZIGETI Lajos: TriaNON	65
ÁCS Jenő: Trianon, te élsz!	65
TARI István két képverse	66
POMOGÁTS Béla: Felperzselt hámezők (Ujkéry Csaba regényéről)	68

SZÉPIRODALOM

VERESS Miklós: Isten kavicsa	69
MOLNÁR Miklós: Egy mondat a hülyeségről	72
CZIGÁNY György: Négy madrigál	76
TÓTH Sándor: Nyírfa-gyászoló	77

IRÁNYTŰVEL

ALBERT Gábor: „...Teremtőjét teremti a teremtmény” (Ágh István köszöntése)	78
POMOGÁTS Béla: Fát ültetni a faültetőnek	80

E lapszámunkat Trianon emlékművekkel illusztráltuk.

*Trianon emlékmű-szoborterv, Kaposvár. Párkányi Raab Péter alkotása.
A szobor felállításának ideje: 2010. június 4.*

TRIANON: 90

Apponyi Albert beszéde a békekonferencián 1920. január 16 -án

(részlet)

Érzem a felelősség roppant súlyát, amely reám nehezedik abban a pillanatban, amikor Magyarország részéről a békefeltételeket illetőleg az első szót kimondom. Nem tétovázom azonban és nyíltan kimondom, hogy a békefeltételek, úgy, amint Önök szívesek voltak azokat nekünk átnyújtani, lényeges módosítás nélkül elfogadhatatlanok. Tisztán látom azokat a veszélyeket és bajokat, amelyek a béke aláírásának megtagadásából származhatnak. Mégis, ha Magyarország abba a helyzetbe állíthatnák, hogy választania kellene ennek a békének elfogadása vagy visszautasítása között, úgy tulajdonképpen arra a kérdésre adna választ: helyes-e öngyilkosnak lennie, nehogy meghaljon.

Szerencsére még nem tartunk ilyen messze. Önök felszólítottak bennünket, hogy tegyük meg észrevételeinket. Ezek közül bátrak voltunk már egynéhányat a békefeltételek átvétele előtt átnyújtani. Meg vagyunk győződve, hogy Önök a már átnyújtott és a jövőben átnyújtandó megjegyzéseinket a viszonyok nehézsége által követelt komolysággal és lelkiismeretességgel fogják áttanulmányozni. Reméljük tehát, hogy meg fogjuk győzni Önöket... A legjobb akaratral iparkodunk keresni oly álláspontot, amely a kölcsönös megértést lehetővé teszi. És, Uraim! ezt az álláspontot már megtaláltuk. Ez a nemzetközi igazságosság, a népek szabadságának nagy eszméje, amelyet a Szövetséges, Hatalmak oly fennen hirdettek, továbbá a béke közös nagy érdekei, az állandóság és Európa rekonstrukciója biztosítékainak keresése.

Ezeknek az elveknek és érdekeknek szempontjából vizsgáljuk meg a nekünk felajánlott béke feltételeit.

Nem titkolhatjuk el, mindenekelőtt, megütközésünket a békefeltételek mérhetetlen szigorúsága felett. E megütközés könnyen megmagyarázható.

A többi háborút viselt nemzettel, Németországgal, Ausztriával és Bulgáriával kötött béke feltételei mindenesetre szintén szigorúak. De közülük egyik sem tartalmazott a nemzet életére lényeges oly területi változtatásokat, mint azok, amelyeket velünk elfogadtatni akarnak.

Arról van szó, hogy Magyarország elveszítse területének kétharmad- és népességének majdnem kétharmadrészét, és hogy a megmaradt Magyarországtól a gazdasági fejlődés majdnem összes feltételei megvonassanak. Mert az ország e szerencsétlen középső része, elszakítva határaitól, meg lenne fosztva szén-, érc- és sóbányáinak legnagyobb részétől, épületfájától, olajától, földgázforrásaitól, munkaerejének jórésztől, alpesi legelőitől, amelyek marhaállományát táplálták; ez a szerencsétlen középső rész, mint mondtam, meg lenne fosztva a gazdasági fejlődés minden forrásától és eszközétől, ugyanakkor, amikor azt kívánják tőle, hogy többet termeljen. Ily nehéz és különös helyzet előtt állva, kérdezzük, hogy a fent említett elvek és érdekek mely szempontja váltotta ki ezt a különös szigorúságot Magyarországgal szemben?

Talán az ítékezés ténye lenne ez Magyarországgal szemben?

Trianon markában

(Részlet egy terjedelmesebb tanulmányból)

A magyar társadalom – a jelenre, napjaink eseményeire gondolok – kábultan és tehetetlenül várja, hogy mi történik vele. Jelenleg sorsát legfeljebb elviseli, nem alakítja. Az elmúlt időkben, a mögöttünk maradt három emberöltő alatt – leszámítva az 1920-as éveket követő bő két évtizedet és 1956 heroikus napjait, történetünket áldozatként, a megújuló és súlyosbított *Trianon áldozataként*, *Trianon markában vergődve* éltük túl, éltük meg. Mondhatnám úgy is: öntudatlan eszközként.

Itt az ideje, hogy szembe nézzünk a történelemmel, saját sorsunkkal, s elvégezzük azt az eddig elmaradt erkölcsi, történelmi számvetést, amely kivezetheti a magyar társadalmat – az egyént és a közösséget – abból az erkölcsi nihilból, amely célok és feladatok hiányában cselekvőképtelenné teszi.

„Trianon” az én szóhasználatomban nemcsak a békediktátumot jelöli, hanem mindazokat a történelmi, lélektani, rejtett vagy nagyon is nyilvánvaló tendenciákat – azok szövedékét –, amelyek ösztönözték, lehetővé tették vagy ki-provokálták azt a nemzetközi szerződést, amelynek ki nem mondott célja egy nemzet megsemmisítése volt. Nem likvidálása, hanem megfosztása annak lehetőségétől, hogy a vegetáláson túl, bármilyen formában is beleszólhasson a térség (és saját) történetének alakításába, hogy beteljesedjék Ady jóslata, s mint *kóborló tigrisek serege* Trianon kósza vadászainak könnyű zsákmányává váljunk. Trianon – be kell vallanunk – eddig mintha elérte volna célját: a magyarság a fentebb említett két rövid időszaktól eltekintve nem volt, nem lehetett öntudatos, önérzetes alakítója történetének. A mély és a megújulást is magába rejtő erkölcsi számvetés – sajnos – mind a mai napig elmaradt.

*

Az eszméltető számvetésre jó alkalom lehetett volna a dualizmus összeomlását követő vörös terror kijózanító élménye. Jó alkalom lett volna, ha nem következik erre a kétségbeesés és káosz sugallta reváns, a visszavágás, az elfogadhatatlan, törvényesnek soha nem tekintett fehér terror, és a mindent elsöp-rő, nem az igazságra, az igazságtételre, hanem a megtorlásra alapozott, bosszú szülte Trianon. Ebben a történelmi helyzetben tárgyilagos, emelkedett szellemű számvetés nem jöhetett létre. Maradt az igazságtalanság ellen tiltakozó „*nem, nem soha!*” és a rossz oldalról érkezett, de lényegét tekintve igazságos „revízió”, amely ha súlyosbította is a helyzetet, de legalább emlékeztetett.

A népek önrendelkezési jogának elve azonban, annak ellenére, hogy a Párizs-környéki békében oly kirívóan meggyalázták, érvényét korántsem veszítette el. Bármilyen történt is az 1938-42-es években, ennek semmi visszaható, módosító vagy megsemmisítő ereje nincs. Attól még a színmagyar területek akkori és

ismételt idegen fennhatóság alá helyezése anélkül, hogy az ott élők véleményét megkérdezték volna, az önrendelkezési jog megcsúfolása.

Az 1989-es, új államalakulatokat is létrehozó folyamatából a magyar nemzeti kérdés megoldása – holmi káros beidegződések és félelmek miatt –, sajnos, kimaradt. A tévesnek bizonyuló döntéseket revideálni kell, különösen, ha a döntések eleve abszurdok voltak. Az utólagos korrekció a pillanatnyi politikai zavart nem számítva, távlataiban mindkét fél javát szolgálná.

A két háború közötti korszak az önismeretből sarjadó számvetést nem teljesíthette, de annak szükséges voltát sohasem tagadta. Erre a számvetésre készült maga Teleki Pál is, s ennek kudarca kergette halálba. Mi pedig maradtunk eszköz, szinte tárgy, pusztá áldozat Trianon fogságában.

*

1944-45-ben bekövetkezett az újabb lelki, politikai, szellemi összeomlás. A német megszállást követően a borzalmak hónapjait kellett átélnünk. A doni katasztrófa, a nyilasuralom, a zsidó lakosság elhurcolása, a frontot megelőző rablások, a gettók kifosztása, amelyet nem az állítólagos antiszemitizmus motivált, hanem egyszerűen az aljanép rablási ösztöne. A „felszabadítók” érkezése előtt – tudjuk – minden gazdátlanul maradt ház, lakás a kirablás sorsára jutott.

A háború kataklizmáját túlélőktől elvárható lett volna, hogy elvégzik azt a szellemi-erkölcsi számvetést, amellyel adósok maradtunk. Volt elég elszámolnivaló. Az égvilágon senki sem ellenezte, hogy a jogos nemzetközi elvárások szellemében a háborús bűnösök elnyerjék büntetésüket. A jobbak készültek arra, hogy a lelkiismereti vizsgálat után, megtisztulva, a régi terhektől megszabadulva vágjunk neki az új korszaknak, és építsük fel azt az országot, amelyben érdemes élni. Példaként a '43-as szárszói konferenciát említem.

A megtisztulás, a szellemi megújulás azonban – ha pár hónapig még sokan reménykedtek is benne – ismétetlen elmaradt. Nem jöhetett létre. Az 1944-es év borzalmainak erkölcsi „tőkéjét” 1945 eseménysora pár hónap alatt felmorzsolta, megsemmisítette. Elég megemlítenem a felszabadító sztalin hordák viselkedését, és azt a bosszúhadjáratot, amely az igazoltatási eljárásokat, a népbírói ítéleteket jellemezte. A népbírói vezéralakjai olyan volt horthysta hadbírók lettek, akik, hogy mentsek bőrüket és feledtessék a „katonaszökevényeket” sújtó korábbi halálos ítéleteiket, vészbírákká váltak. A hírhedt dr. Major Ádámról (Major Tamás színész bátyjára) gondolok, és az úgyszintén nagy karriert befutó, ugyancsak hadbíróból népügyészé avanszált, nyíregyházi dr. Bodonyi Mártonra. A népbírói feladata, ahogy dr. Ries István szociáldemokrata igazságügy-miniszter kívánta, nem az igazságszolgáltatás volt, hanem a megtorlás. (Egyébként dr. Ries Istvánt nem sokkal később a kommunisták a börtönben agyonverték.) A helyzet jellemzésére néhány számadat. Míg a háború után Csehszlovákiában 19.894 népbírói eljárás indult, addig Magyarországon 58.953. – Nürnbergben mindössze 2.169 személyt állítottak bíróság elé, egyedül Budapesten viszont 24.835 személy ellen indítottak népbírói eljárást. 1945-ben Magyarországon senki sem érezhette biztonságban magát.

A bosszúhadjárat – mert az volt – az úgynevezett „forradalmi törvényesség” nevében nemcsak gyilkolt – igen sokszor ártatlanokat –, hanem (és talán ez a legsúlyosabb örökség) működése során az erkölcsi világrend alapjait is kikezdte. Az igazságosságba vetett hitet ölte meg. A bosszú tombolása a legtöbbet szenvedő egyének és közösségek erkölcsi jogalapját is devalválta, megsemmisítette. Az események visszahozhatatlanul felmorzsolták azt az „erkölcsi tőkét”, amely szenvedésük jóvátételének záloga lehetett volna.

Arról, hogy Horthy Miklós kormányzó, amíg tehetette, hogyan mentette meg a budapesti gettót az elhurcolástól, hogy a lengyeleknek – szembe fordulva a náci Németországgal – hogyan nyújtottunk menedéket, nem esett szó, Teleki mártírháláláról senki sem beszélt, a sajtó viszont harsogta a Moszkvából irányított kommunisták szlogenjeit, hogy Magyarország volt a nácik utolsó csatlósa. A ránk borított egyetemes büntudat, a felvidéki magyarság jogfosztása, kiűzésük otthonukból, a kommunista párt cinikusan arrogáns viselkedése, a magyar értelmiség lefejezése lehetetlenné tette az önérzetes elszámolást a múlttal. A bosszú, a megtorlás megöl minden önismeretet. Bibó István erre irányuló törekvése figyelemreméltó, bár ő maga sem volt teljesen ment a Raymond Aron elemezte, „az értelmiség ópiumának” nevezett fertőzéstől. Mikor 1947. február 10-én a Szövetséges Nagyhatalmak aláíratták velünk a súlyosbított második Trianont, az úgynevezett párizsi békeszerződést, a még el nem némított Ravasz László nem ok nélkül idézte fel a nemzethalál vízióját.

*

Talán nem marasztalnak el a nemzetgyalázás vétkében, ha bevallom, hogy a Kölcsey, Vörösmarty és Petőfi egymásba játszó szavaiból kibontakozó nemzethalál vízió – mikor a nagy halottat ünnepélyes lassú gyászzenével a sírba helyezik, s a gyászszertartást megtisztelő milliók könnyes szemén keresztül mi magunk is elsíráthatjuk magunkat –, egyszóval ez a vízió számomra inkább fel-emelő, mintsem megrendítő vagy elborzasztó. A megrendült önsajnálásban több a vigasztaló belenyugvás, mint a gyászszertartást megzavaró *tiltakozás*. Ezt a költőien megfogalmazott hagyományt szinte már domesztikáltuk, elfogadtuk, s észre sem vesszük, hogy az érzés mikor bukik át azon a küszöbön, mikor a hagyomány *elfogadott végzetté* szelídül.

*

A nemzethalált azonban, hasonlóan az emberhalálhoz, jól felismerhető és leírható külső jelek kísérik. Az orvostudomány már az ókorban regisztrálta és *facies bippocratica* (hippokratészi arcvonások) néven foglalta össze és írta le azokat az arctorzulásokat, azokat a külső, látható jeleket, amelyek a haldoklás folyamatát kísérik.

Egy ilyen – nem éppen tudományos igénnyel készült – *kulturális facies bippocraticát* mutatok be a következőkben.

*

„Ki ne emlékezne Hamlet dán királyfi híres monológjára, amely így kezdődik: *Lenni vagy nem lenni; kérdések kérdése*. Szívet szorító kérdés megállni az élet és halál közötti határon és várni az elkövetkezőt: az életet vagy a halált.

Ilyen szívet szorító pillanatot élt át a magyar nemzet akkor, amikor 1947. február 10-én aláírta a békeszerződést. Mi következik ebből? Élet vagy halál? Kérdések kérdése!

Most eldől, lesz-e még magyar nemzet a világon vagy pedig megindul az az óriási felszámolás, amit a történelem *nemzetbaláznak* nevez. Az ilyen nemzet-halál fokozatos szétesésben szokott megnyilvánulni. Először megbénul az a nagy erkölcsi és szellemi erő, amely egy történelmileg adott népcsoportot *nemzetté* szervez, azaz öntudatos, szabad akaratú, tiszteletet parancsoló kollektív személyiséggé. Azután meglazulnak azok a lelki kapcsolatok, amelyek egy ország lakóit a *nép* élő egységébe fűzik. Az emberek nem vállalják a népükkel való közösség terheit, nem értékelik ennek a közösségnek becsét, nem gyönyörködnek önnön népük jellemző vonásaiban s nem élnek a néplélek teremtette életformák áldásaival. Ajkukon megromlik a nyelv muzsikája, gyermekálmaik költészetéből elszáll a népköltészet vadgalambja, nem telik kedvük a nép hasznos vagy mulatságos alkotásaiban. Utolsó lépés az, amikor szégyenkezve hordozza nemzeti és népi jellegét s legfőbb célja, hogy mások is elfelejtsék és ő is elfelejtse. *Ha teberképpen és szégyenkezve hordozzuk azt, hogy magyarok vagyunk, a nemzetbalált semmi fel nem tartóztatbatja.*

A nemzeti lét kérdése a mindenkori nemzedékre nézve *az egyéni lét* kérdése is. *Ha* maga a nemzet beteg, hiába dolgoznak a polgárai; *ba* a közélet megromlott, a békétlenség átmegegy a társadalom minden porcikájába; *ha* a közéletet erkölcsi kór pusztítja, megromlik az egyesek erkölcsi érzéke is. Az emberek egyre kevesebbet dolgoznak, aki dolgozik is, hiába dolgozik. Az emberek nem segítik, hanem akadályozzák egymást, s mindenki mindenkinek ellenségévé, áldozatává vagy cinkosává válik. Minden egyéni kérdésünk összetorlódik a nemzeti lét kérdésében, s a szerint igazodik, hogy Magyarország az élet kapuján lép-e át, vagy a halál kapuján. Mi együtt állunk és együtt esünk, együtt élünk és együtt halunk, mert egyetlenegy élő alkotás vagyunk Isten kezében: a fazék csak a maga egészében fazék, a részeiben már haszontalan cserép.

A nemzeti lét kérdése erkölcsi kérdés. Erkölcsi kérdés a *gazdasági élet*, mert függ a munkától, a fogyasztástól, a megbízhatóságtól; a szorgalom, becsület, egyszerűség megannyi erkölcsi tulajdonság. Erkölcsi kérdés a *belyes politika* is, mert igazságérzettől, jóakarattól, megbízhatóságtól, szerénységtől és becsületérzéstől függ. Egészen erkölcsi kérdés a *nevelés* kérdése, az a nagy játszma, hogy az új nemzedék különb legyen, mint mi.

Az erkölcsi kérdés *Isten-kérdés*. Nincs ezen a földön semmiféle szenvedély, ihletés, amelyik erősebb lenne, mint amelyet az élő Isten személyes hatása ad. Az Isten-kérdés a *Krisztus-kérdés*. Jézus Krisztusban a vele való élet közössége által termi meg szívem azt az engedelmisséget, amelyben Isten törvénye élethivatásommá, parancsa rendeltetésemmé válik. Olyan rendeltetésemmé, amelynek betöltésével érzem magam a legszabadabbnak, legegényibbnek, és legboldogabbnak.”

*

A szöveg nem kíván kommentárt. Hatvanhárom évvel ezelőtt, 1947. február 16-án mondta el a rádióban Ravasz László, a magyar református egyház 1945 után sokat támadott és rövidesen elhallgattatott püspöke. A szöveget egy Bernben, 1988-ban megjelent kiadványból vettem, némileg rövidítettem, és – bár csak ne volna igazam – magyarországi közzétételére a mai napig nem került sor.

*

Vajon kinek jutna ma eszébe, hogy annak a párizsi békeszerződésnek az aláírására emlékezzék, amely „Trianont” megismételte azzal a súlyosbítással – Horvátjárfalu, Oroszvár, Dunacsún magyar falvak elcsatolásával –, amely lehetővé tette a bósi erőmű építését, hogy elorozzák tőlünk a Dunát, és áthelyezzék a megváltozhatatlannak nyilvánított trianoni határokat?

Senkinek!

Ez az egyértelmű, lakonikus válasz.

1947-ben azonban, közelgő lefejeztetése előtt, a szellemi-erkölcsi „arisztokraták” egyike (akinek eltávolítását elvakult gyűlöletükben, ostoba módon azok is szorgalmazták, sőt követelték, akiknek a magyar érdekeket körömszakadtig védeniük kellett volna) a lelkiismeret parancsának engedelmeskedett, mikor megszólalt és elmondta, hogy ezzel a diktátummal a magyarság újra a *lenni vagy nem lenni* válaszútja elé került. A kérdésre válaszolni kell, és ha a kérdezőnek betömik a száját, az nem válasz. Pedig ez történt. Mikor a nemzet kilenc évre rá felemelte fejét, s néhány napra kiegyenesítette gerincét, rátaposnak, s a kettős Trianon kitervelői a kisujjukat sem mozdították, s hogy békén maradjunk, majd negyven évig dagonyázhattunk a Kádár-féle pocsolyapolitika lelket torzító langyos sarában. Trianonról közben szó sem esett, vagy ha igen, csak azért, hogy növeljék szégyenünket. A büntudat léleksorvasztó gerjesztésével és a viszonylagos jólét (a „legvidámabb barakk”) megteremtésével demoralizálták, kötötték gúzsba a társadalmat. Közben természetesen arról is gondoskodtak, hogy perekkel, gyilkosságokkal, emigrációba kényszerítéssel megszabaduljanak attól a társadalmi rétegtől, a nemzet erkölcsi, szellemi arisztokráciájától, amely példát mutathatott volna.

*

A tisztító, önismereti számvetés ismételt elmaradását, a tőlünk elszakítottak megtagadását – mint annyiszor – Trianon áldozataként éltük meg, szenvedtük el. Hogy Trianon mást is jelenthet számunkra, hogy Trianon nemcsak kárhoz, hanem a megváltás reménye is lehet, hogy Trianon eszközzé, a megigazulás eszközévé is válhat, arra példát – mint már annyiszor – a lengyelek adtak.

„Az igazság erőt ad!” – mondta egyik riportjában Andrzej Wajda, melyet a katyni tömegmészárlásról készített filmje bemutatója után készítettek vele. A megismert igazság átélése erőforrás, az eggyé forraszt. A közös fájdalom a legerősebb közösségteremtő erő, szorosabb kapcsolatot teremt, épp a vigasz révén, mint a csalódástól terhes, törékeny öröm.

Hogy mit jelentett és főként mit jelent Katyn a lengyel társadalomnak, jelezte a hallatlan érdeklődés, és a bemutató döbrent csendje, ahogy a közönség az utolsó képsorokat fogadta. Nem tapsoltak, hanem – lelki számvetésként – hangosan imádkozni kezdtek.

Katyn leleplez, tisztáz. Eggyé kovácsolja, s ugyanakkor bizonyára meg is osztja a lengyel társadalmat. Szűrőként működik. Őszinte számvetésre készítet, annak önérzetes megvallására, hogy mit tekintek értéknek, kikkel tartok, melyik oldalra állok. Ez a sosem szűnő, sosem lezárható, a saját identitását újra meg újra megfogalmazó folyamat az egészséges társadalom egyik igen fontos ismertető jegye, mondhatnám, úgy is: *életfunkciója*.

*

Mit tud a mai magyar társadalom, a társadalomban élő és azt alkotó egyes ember Trianon lényegéről? Az első és a második diktátum létrejöttét megelőző tárgyalásokról, a háttérben folyó nemzetközi és itthoni aknamunkáról, a miérttek és a hogyanok tömkelegéről, amelyek eredményeként kétszer szabtak ki ránk büntetést, ahelyett, hogy *méltányos békét* kötöttek volna velünk? Nem tisztzem annak elemzése, hogy mi volt az oka a békediktátumnak, nem akarok olyan olcsó és semmitmondó közhellyel előhozakodni, hogy Trianon a magyar uralkodó osztálynak köszönhető.

Az okok és az egész folyamat kutatása a történészek feladata. Saját hibáink palástolása nélkül végre lássunk tisztán. *Mit jelentett nekünk Európa, mit jelentettünk mi Európának?* Mit adtunk, és mit kaptunk tőlük? Mert Trianont is az ő „ajándékuk” volt. Mint ahogy 1956 gyalázata is az ő lelkükön szárad. Azt sem árt számon tartani, hogy a nagyhatalmi rivalizálás, az elvtelen alkuk, saját vezetőink tehetetlensége mennyiben járult hozzá megtörettetésünkhöz?

*

Amíg ezt a felejtésre ítélt, Trianonnak nevezett, halálunkra kitalált „rejtvényt” meg nem fejtjük, mostani nyomorúságunknak sem találjuk meg a nyitját. Ha viszont szembe merünk vele nézni, ha Trianon az elementáris, megtisztító, imára serkentő közös élmény rangjára tudjuk emelni, akkor a közös fájdalom, a felismerés megteremtheti azt a szolidaritásláncot, amely nélkül elképzelhetetlen az egészséges társadalom, ami nélkül nincs nemzet. Így lehetne a mi megtisztító Katynunk Trianon, az a szilárd történeti pont, amelyre támaszkodva ki tudnánk sarkaiból fordítani közömbösségben fuldokló világunkat. Hogy az igazság önérzetes felderítése másoknak, Trianon megalkotóinak, valamint Trianon haszonélvezőinek nincs éppen ínyére – nem lehet akadály. *Csakazértis* meg kell tennünk. Nem udvarolva másoknak, nem kímélve magunkat. Az egyenes, számonkérő, olykor talán kegyetlen, de a minket is meggyötrő igazsággal mi erősödünk. Trianon *revízióra* szorul. Számunkra ez élet vagy halál kérdése.

A mi revízióink mindenekelőtt szembesülés az igazsággal. Történeti és lelki értelemben. A külső, történeti és a belső, lelki igazsággal.

Trianonban ugyanis a nagybetűs EURÓPA leplezte le önmagát. Elénk okáda mindazt, amit évszázadok alatt nem tudott megemészteni, amit nem vállalhatott nyíltan, amit bendőjében tárolt, és Trianonban, a világháború nagy gyomorrontása után megkönnyebbülten és szégyentelenül elénk pakolt. Aki Trianont megérti, a magyar történelmet érti meg, s aki Trianont tagadja, az a magyar történelmet, magát a magyarságot tagadja meg.

*

A fiatalokat nem érdekli Trianon – hallom a legfontosabb ellenérvet.

Hogy is érdekelhetné, ha eddig semmit sem hallottak róla, legfeljebb azt, hogy csak a demokráciából kikopott, nekivadult nacionalisták, sőt sovinszták emlegetik Trianont és Nagymagyarországot. Ha egyszer is megfordultak volna Erdélyben vagy Felvidéken, és látták volna az egykor színmagyar városok pompás házsorait vagy a befogadott németek erődtemplomait, ha hallották volna beszédüket, ha látták volna szíves, testvéri mosolyukat, mindjárt másképp gondolkoznának. Ha a gyermekek az iskolában megtanulnának énekelni, ha népdalon nőnének fel, ... és hosszan sorolhatnám. Ha divattá tennénk a határon túli és az inneni Magyarország felfedezését, ami nem más, mint a szolidaritás, más szóval a szeretet megidézése. És ez csak elhatározás és nekiszánás kérdése, az eljövendő új, magyar kormány legfontosabb – nemzetmentő – feladata. Ha hagynák, hogy a szellem, AZ ERKÖLCS arisztokratái (nem az „elit”, hanem a szellem legjobbjai) példát mutassanak, hogy feladatokat jelöljenek meg. Akkor a fiataloknak is más volna a véleményük, mindjárt tudnák, mit kell tenniük. A szó hitelét vesztette napjainkban, a példa azonban sosem demagóg. A fiatalok, és azok, akik lelkük mélyén fiatalok maradtak, ezt várják: a *feladatot*, amelyért érdemes áldozatot hozni, amelyért érdemes élni, amelyet érdemes áthagyományozni a gyermekeinkre. A *célok*, a *feladatok* tartják életben az egyes embert, nevelik a családot, a társadalmat, adnak erőt a közösségnek, teremtik meg a nemzetet.

*

Az újságolvasó tudja, az elszakított, egykor Magyarországhoz tartozó területeken utazó érzi, ennek ellenére nem szívesen teszem fel a kérdést Berzsenyi Dániel szavaival: mi Trianon „támasza és talpköve”? Mi az, ami fenntartja, és mondhatnám azt is, hogy áthatja?

Nehezen szánom rá magam, de ki kell mondanom. Az idestova kilencven éve tartó, és azóta sem csillapodó, olykor vulkanikusan kirobbanó, intézményesített izzó *gyűlölet*. Magyargyűlölet. A Kárpátok oltalmazó gyűrűjét ez a fenyegető gyűrű váltotta fel. A történeti gyökerek elemzése történész feladat. Az okok közt azonban nem nehéz felismerni az igazságtól való félelmet, a rossz lelkiismeretet, a nagyhatalmak rejtett bujtogatását, a hamis mítoszok mámorát és az önismeret hiányát.

A Horthy-rendszerben nem tudtak mit kezdeni vele, s kommunista emigránsaink ezt a gyűlöletet csak tovább szították. Elvakultságukban – ahogy már

említettem – észre sem vették, hogy míg Horthyt és rendszerét támadták, a magyarellenes, magyargyalázó politika eszközeivé váltak, annak keze alá dolgoztak. A Kádár-rendszer védekező stratégiája az agyonhallgatás és a teljes önfeladás volt. Magatartásukkal, politikájukkal nemcsak az országcsönkítést hagyták jóvá, hanem legfőbb megtartó erőnk, a magyar kultúra hitelességét is megkérdőjelezték. A „szomszéd népek érzékenységének” védelmében végigcenzúrázták, megcsönkítették klasszikus íróinkat. Babits Mihály, Kosztolányi, Móricz Zsigmond, Dzsida Jenő, de még Jósika Miklós műveit is, és még hosszan lehetne folytatni a sort. Ennél azonban sokkal súlyosabb volt az a cenzúra, amit az iskolákon, a sajtón, a médián keresztül annak idején, majd az elmúlt húsz esztendőben a közösségi értékek tagadásával a lelkekben végrehajtottak. Ennek következményeit nyögiük napjainkban, s a kitörölt „szövegek” visszaállításával – különösen a lelkekben – mai napig adósok vagyunk.

Mindezt betetőzte az a gyalázat, ami – már nem az egykori nagyhatalmak, hanem az Európa Unió segédletével – a felvidéki magyarság jogfosztottságát legitimáló *Benes dekrétumok* elismerése körül történt.

A gyűlöletgyűrű Trianon legsúlyosabb öröksége. Ez ellen nem lehet megvetéssel védekezni, a bosszú, az ellengyűlölet minket is pusztít. Az első világháborút követően gróf Klebelsberg Kunó művelődéspolitikus a magyar kultúrfőlényről beszélt. Meg kell mutatnunk, hirdette, hogy megcsönkítva, az ország területének több mint felét elveszítve is meg tudjuk teremteni térségünkben a magyar kultúrfőlényt. A második Trianon és a nemzet- és erkölcspusztító (kádári) kommunista uralom után a tét sokkal nagyobb. Nekünk a trianoni gyűlöletgyűrű ellenében az önismeretre alapozott *erkölcsfőlényt* kell meghirdetnünk.

Ebben lehet eszköz a kezünkben Trianon. Trianon revíziója, mely egyszerre számonkérés és szolidaritás, könyörtelen önrevízió és leleplezés, önbecsülésünk helyreállítása és az elmulasztott gesztusok önérzetes megtétele. Az önmagunkat is építő és ítélő igazság nevében.

*

Trianon revíziója, szellemi birtokbavétele csupán eszköz. Saját magunk megmentésének eszköze. Trianon gordiuszi csomójának bogozése közben nemcsak Európát és önmagunkat ismerjük meg jobban, de rátalálhatunk a célra, a feladatra is, a megtartó életprogramra.

A lelkek ki vannak éhezve az igazságra, és ha látják az Ady számon kérte templom tervrajzát, ha látják a célt és a feladatot, nem kell félni, lesznek munkások. És a pusztulás ellenében minden bizonnyal fel tudjuk építeni az Élet pártján álló, a szenvedélyes igazságkereséssel eljegyzett, minden porcikájában erős, *önérzetes Magyarországot*.

*Irredenta szobor: „ÉSZAK”, Budapest, Szabadság tér, 1921. január 16.
A szobor Kisfaludi Stróbl Zsigmond alkotása. (HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum
Fotóarchívum, 66629-es leltári szám.)*

*Irredenta szobor: „DÉL”, Budapest, Szabadság tér, 1921. január 16.
A szobor Szentgyörgyi István alkotása. (HM Haditörténeti Intézet és Múzeum
Fotóarchívum, 66630-as leltári szám.)*

„Látok a Hargitán viharvert fenyves erdőt...”

Apám katonatörténeteiben Fiume olyan természetesen magyar város volt, mint a közeli Pápa, s már-már nevezetesebb is, hiszen ott egy olasz léghajót lőtt a tengerbe, mint a torpedó gyárat védelmező géppuskás. Magyaroknak éreztem Zágrábot is, ahol őt, a 19-es közös gyalogezred bakáját lefényképezték. Kétség sem fért Losonchoz, ahonnan, a járványkórházi ápolás után leszerelték a háborúból. De mintha mégsem lett volna magyar az egész világ, ahogy a negyvenes évek első felében eszmélkedtem, hiszen unokatestvéreim a romániai Nagylakról menekültek vissza a rokonsághoz. Anyjuk, a nagynéném, maradt csak férjével tanyai földjükön, fiai a Maroson át úszva szöktek meg a katonáskodás elől, hogy már sohase lássák a szüleiket. Inkább érdekesnek tűnt, mint hogy elgondolkoztatott volna, miért nem látom én soha a nagylaki Marcsa nénit, s még életében úgy viselkednek a gyerekei, akár az árvák, megélhetésükről egyedül gondoskodtak Pesten, Veszprémben, Pápán, és az ünnepekre, szabadságra anyjuk lánykori, falusi világába járnak vissza a világháború végéig, majd végképp szétszóródnak. Most, ha már befejezett életükre tekintek, átérzem a családra zuhant történelem következményeit, és tudom, aki Franciaországba, s az USA-ba került közülük, annak a sorsa fő okának Trianont kellett volna megneveznie. Sokat hallottam Érsekújvárról akkoriban. 1944 őszén anyám kétségbeesve emlegette, hogy a lánya után küldött téli holmi elveszett, mert a postavonatot lebombázták. Nővéremet az ottani rokon, iskolaigazgató nagybátyánk hívta a vezetése alatti liceumba. De nemsokára olyan vakáció kezdődött, melyből már sose térhetett vissza. És nemsokára sietnie kellett Kari bátyánknak is érsekújvári őslakos feleségével a dunai átkelőhöz.

A háború utolsó telének menekülő áradata félreeső falunkat sem hagyta érintetlenül, nemsokára, ahogy nővérem hazakerült Érsekújvárról, nyugatnak tartó bácskai sváb családok szálltak meg nálunk, majd a magyar katonaság lakta a falut. Hozzánk a téli hónapokra a délvidéki Kúlából való karpaszományos gyógyszerészt helyezték a feleségével, rendszeres vendégük pedig az odaválói katonatiszt lett. A főhadnagy fogságban pusztult el, a házaspár Miskolcon telepedett le, mert, ahogy később megtudtam, szülőhelyén az elsők között végezték volna ki a gyógyszerészt, mert a bácskai magyar ifjúsági mozgalom egyik vezetője volt. Nem emlékszem, gondoltam-e valamit ezekről a viszonyokról, azt hiszem, inkább úgy fogtam föl mindent, ahogy volt. Háború, légiriadók, légi csaták bevonulók, menekültek, vassisakos fotók a Futár újságban, utcakép a fehér lovon érkező Horthy Miklóssal, s a velem egyidős Horthy Istvánka irigylésre méltó szép fényképe a kalendáriumban. S a három ábra középiskolás testvéreim irkáinak borítóján: Magyarország ilyen volt, ilyen lett, ilyen lesz, ahogy a szabálytalan forma visszaalakul régi, arányos, különös élőlényként ható külsejébe. Míg változatlan marad Kogutowicz Manó térképész Nagy-Magyarországa a tanteremünk falán egészen a katolikus elemi iskola államosításáig.

A gyerekkori élmény elegendő volt ahhoz, hogy a lelkem legmélyén a történelmi Magyarországot tartsam a hazámnak. S valami szörnyű helynek a Trianon

palotát, ahol a világ legszégyenteljesebb békediktátumát aláírták. Éppen a Napkirály udvarában, ott, ahol Rákóczi Ferenc a magyarok megsegítésére várt. S még én is csodálhattam Versailles barokk pompáját, miközben tudtam, a legnagyobb büntetést a háborúért Magyarországnak kellett elviselnie „mindazokért a károkért, amelyeket a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgárai az Ausztria Magyarország támadása folytán elszenvedtek.” Az országot mint a Monarchiát ítélik el, de szinte az összes büntetést a csonka országra szabják. Mintha csak azért oszlott volna föl a Monarchia, hogy az országot földarabolják, elcsatolva kétharmadát 3.3 millió magyar lakosával. De a területen ezer év alatt fölhalmozott vagyonnal is, s minden szellemi kincssel, amit nem számítanak bele a jóvátételbe. Nekem is Versailles-ban dőlt el, hogy azután minden elcsatolt hely bejárása, megismerése kínkeserves visszahódítás legyen a szívemben. Így lett az enyém Burgenlandból Németújvár, Felsőőr, Borostyánkő, Léka, Fraknó, a Felvidékről Pozsony, Somorja, Léva, Losonc, Rimaszombat, Alsósztrégova, Zólyom, Ótátrafüred, Szepesbéla, Poprád, Kassa. Eljutottam a Kárpátalján Beregszászra és Munkácsra. Erdélyből és a Partiumból megismertem Aradot, Nagyváradot, voltam Ady nyomában Csucsán, laktam Kolozsváron, Szovátán, Csíkszeredán, fölkerestem Marosvásárhelyt, a Békás szorost, a Gyilkos tavat, Gyergyószentmiklóst, Székelyudvarhelyt, Farkaslakát, a Hargitát, Csíksomlyót, Székelykeresztúrt, átutaztam Nagyszentmiklóson is a szerbiai Óbecse felől, s a bácskai Kúlán, amit a háború alatt annyit emlegettek. De előbb lenéztem Nándorfehérvárból a Szávára Belgrád közepén. Zimony, Újvidék, Pétervárad, Szabadka, majd apám útján Fiume kikötője a Diósgyőrben öntött vastuskókkal, és a tenger Abbáziánál, mintha a nagyszülők nem létező nászútjáról nézném az élő képet. Minden, amit jelenlétemmel megjelöltem, sírig tartó országom lett, gyarapodás és veszteség ugyanakkor.

Az első veszteségérzet, mely szerint a trianoni döntésre nincs magyarázat, és fölfoghatatlan, 1966 tavaszán, első külföldre utazásom alkalmával lepett meg Záhonynál. Az írószövetség fiatal íróknak szervezett társasutazást Moszkvába, Leningrádba. Szakonyi Károly, Gyurkovics Tibor, Gáll István, Csurka István, Csukás István, Buda Ferenc s még néhányan voltunk akkor a fiatal írók. Azért említem meg a csapatot, mert csak így élhettük át valami könnyebbítő humorral azt, amíg Moszkváig jutottunk, amitől némává kellett volna válnunk. Nemcsak azért, mert egy illetéktelen birodalom magyar tájain utazunk, hanem azért is, hogy egy legyőzhetetlenül óriási erő hadizsákmányává lett testvéreinket látjuk. Ott álltunk Magyarország csonkján. Míg a vonatot a szélesebb szovjet-orsz méretű vágányra állították, abban a legalább két órában nézelődhetünk a Csap magyar nevéből szláv nyelvűvé lett Csop várótermében és az állomás körül. Mi fogadhatta volna feltűnőbben az utazó magyart, mint a várótermében a Kaukázus vagy a Pamír havas, napsütött bércei a magyar Nagyalföld síkjáról nézve a Kárpátok felé. Ez az azonnal szembeszökő nagyhatalmi jelenlét a bagaria szagú helyen egy ázsiai katonát idézett föl nekem 45-ből. S nem sok választott el attól, hogy bekebelezzen bennünket, s a magyar oldalon is cirill belükkel legyen kiírva az állomásra Záhony neve, s a helyi lakosok ne kopejkáért vegyék a kenyeret a *bleb* feliratú magazinból, mint odaát már. A hódítás egyik következménye a tudathasadásos állapot, mikor az anyanyelvől az ál-

lampolgári érintkezés folytán az idegen szavak kiiktathatatlanok, mint itt a vasútállomáson, s a szemközti boltban, ahol a kenyér neve oroszul van kiírva. Itt is megeshetne velem, ha vásárolni szeretnék, ami majd először történt a Felvidéken, Losoncon, hogy azt hittem bátran kérhetek magyarul a boltban, vagy Csík-szeredában, ahol nem merem magyarul vásárolni. De Csapon még az első tapasztalatok hatottak rám a meglepetés erejével.

Annyira belém ívódott a Kárpát-medence iskolai falitérképe, hogy látatlanban is erőszakoltam éreztem a trianoni határokat, úgy gondoltam, az államok természetes kiterjedésének követnie kellene a földrajzi tagoltságot. Akármelyik irányba utazunk, előbb érkezünk külföldre, mint ahogy a síkság befejeződné, vagy a hegység lezárulna. Települések szakadtak ketté, mint Komárom a Duna partján, Sátoraljaújhely a vasútjánál, mint hogy az Irottkő hegye félig osztrák, félig magyar lett. Ahogy az utazást Záhonytól folytattuk az Alföldön, úgy a Kiskunságból a Bácskába is már jugoszláv területen. 1967 nyarán, mikor Macedóniába utaztam ösztöndíjra, csak a határőri magaslesek jelezték, s a szolgálat hangzatos jelenléte, hol vagyok. Akkor még végig Horgostól Belgrádig, az osztrák-magyar monarchia jellegzetes vasútállomásai sorakoztak, csak a sárga falak változtak szürkére már. Ugyanezt látta az ember Fiume felé is. És mintha csak ez lenne emlékeztető a magyar múltra, bár azon a vonaton, nem tudom, akadt-e rajtam kívül valaki, akinek ez eszébe jutott. Pedig a határon túl is szálltak föl magyarok, és ahogy a táj, úgy a vidék népessége is csak az országban egyre beljebb jutva vált igazán odavalósivá. Állampolgárságomat úgy vették tudomásul, mintha meg kellene bocsátaniuk. De a hatvanas évek Jugoszláviája nem szomorított el annyira, mint később, s ahogy elkeseredtem bármelyik elcsatolt országrészben járva. Úgy gondoltam, hogy a délszláv nemzetek, nemzetiségek száma és egymásrautaltsága egyenlő elbánást föltételez, de aztán észre kellett vennem azokat a belső feszültségeket, melyek az országot később szétrobbantották. Például igazi közép-európai színjáték szereplője lehettem 1967 őszén. A nemzetközi írótalálkozó résztvevőivel Belgrádból Újvidékre menet a fiatal horvát költő azért kedvelt, mert katolikusként szövetségese lehetek a „barbár, bizánci ortodox szerbek” ellen. Majd Pétervárad alá érve tisztelgésre szólított föl, álljak vigyázban Jellasics születési helyén nemzeti hősiük, a magyarok ellensége tiszteletére. Ugyanezen az úton néhány évvel később Daniló Kis magyar népdalokat énekelt velem, vagyis én juttattam eszébe a félig magyar mivoltát, a magyar éneket szláv útitársaink provokációnak vették tőlünk. Ám ezek az esetek Trianon nélkül is megtörténhettek volna, azonban az ősi előítéletek buzgása már huszadik századi mérgekkel telítődött. Mondjuk, hogy az emberek általában nem sovíniszták, de a fölszított érzelem ragályos, ádáz gyűlöletté fokozható hatalmi érdekek által. Hova tűnnek belőlem a délszláv vendéglátás kedves emlékei, ha a szrebrenicai népiirtás képeit látom? Attól pedig eszembe jut a partizánakciók megtorlására rendezett újvidéki vérengzés, s a megtorlás sokszorososa a magyar lakosság tízezerein. Az elcsatolt országrészek kimondására az irredenta lehet csak a válasz, arra pedig a veszélyérzet a magyarázat, miközben nagy erővel folyik a történelem kisajátítása, a környezet átfordítása, s a tudati, érzelmi asszimiláció. Csak azt mutatni, hangoztatni, végrehajtani, ami a meghódításra szolgál, aztán az időre bízni az idegennek tartott őslakosság

lassú, jeltelen megsemmisülését. Az anyanyelv megalázásával kezdődik, és egész fajtámat sértik bennem, ha Pozsonyban nem visz el a taxis, mert beszélni halott a barátommal feléje közeledve. Ugyanazért szolgálnak ki legutolsónak az étteremben. Bukarestben csak háromszoros sorban állás után adnak helyjegyet a pályaudvaron, mikor már franciául kérjük, de akkor is a vámosok lezárt fülkéjébe a határállomásig. Meg lehet-e ezt szokni az odavalósi őshonos magyaroknak?

Ha Nyugat-Európát járva rájövünk, milyen keveset jelentünk a világnak, már rezignáltan fogadjuk mindazt, ami velünk megalázóan kapcsolatos. Rengeteg hímes tojást találok a párizsi néprajzi múzeumban, mintha csak az lenne jellemző ránk. Vagy még ennyit sem ér magyarnak lenni, mikor Prágában a Kolozsvári testvérek sárkányölő Szent György szobrát, Bécsben a nagyszentmiklósi aranykincset román eredetűnek látom kiírva. A mi váraink Burgenlandban, az osztrák történelemben állnak, s nincs jele, hogy Németújvár, Léka, Borostyánkő, Fraknó grófjai, a Batthyány, Nádasdy, Almássy, Esterházy családok, milyen nemzethez tartoztak. Madách felvidéki szülőháza Alsósztrégován inkább szlovák költők múzeuma. Munkács várának kápolnájában, Zrínyi Ilonára emlékezve műnyomatos ikonokat találni, bár kiállították a vár fölé a turult, lenn a városban a legnagyobb szobor Cirillé és Metódé, s a 14. században letelepült ruszinok papjái, akinek népe 1910-ben 1340 fő, de ma 62 ezer, s az akkori 17 ezres háromnegyed részben magyar lakosság ma nem éri el a város 10 százalékát. Egyszerre nyilvánvaló a történelmi kétségbevonás, megsemmisítés, a demográfiai sorvasztás, asszimilálás, s a magyar műveltségi hagyomány elhallgatása. Ady múltját Csucsán, a későbbi tulajdonos, Octavian Goga árnyéka fedi el. Kinek van ereje Pozsonytól Kassáig, Munkácsig, Nagyváradtól Kolozsvárig, Szabadkától Lendváiig ezt a szégyenteljes kisajátítást elviselni? S nézni a temetők magyar neveit Németújvártól a Házsongárdig. Emlékszem a Balkán közepén szónokló újvidéki szerb költőre, aki Szerbia határát egészen a győri temetőig tágította, melyhez államilag is jogot érzett. Így csatolnák Szlovákiához a Felvidék nagy alakjait, hogy a területhez való jogukat igazolják a költő Balassi vagy a festő Mednyánszky révén? Aztán már természetes, hogy Ady Szlovákiában írta, ha a Tátrában, *A feltámadás szomorúságát*. Amikor a Tarpataki vízesés szivárványos robajában röpdöstem egyszer a hajnali órán, az illetékeségtől valami olyan életkedv szállt meg, amitől legyőztem krónikus nemzeti fáradtságomat. Meghatódtam, a sötétben lampionként világító gyergyói csillagok ragyogásától, hiszen így láttam otthon az őszi mező fölött is. És a Gyilkos tó felé a Békás szoros szikláin zöldellő fenyők példázhatták az élni akarást, azt az életrealitást, melyet Tamási Áron hozott valaha szülőházam téli szobájába az ő Ábelével, a fajtájával. S jöttek mások is, hogy az együvé tartozás érzése megmaradjon. Túl a tragédiákon, olyan látomásokon, amelyekre éppen Farkaslakára való zarándoklatom közben döbbsentem, és írtam:

*1981 tavaszán elindulok a búcsújárókkal,
megállok a kő-örök székelty teremtmények
előtt, fejtől lebetek élő kopjafa
először-utoljára, téltemető nyílik
ábeli lányomokon, körül barázdabillegetők.*

*Elsóbajtom kis falum sírvirágát
emlékezetül, ami velünk közös
testi-lelki mobó káini gyilkolásba,
mikor nincsen már kémény, se füst a legelőn,
asszony főztje, s nincs pásztor, aki fázna.*

*Látok a Hargitán viharvert fenyves erdőt,
hegyről a völgybe irtva mind egy szálig,
egymáson vörös törzseket, mint szakadékba űzött
hanyatt és hasra lőtt végtelen bölénycsordát,
Ábel rengetegét, Ábelt, Tamási Áront.*

*Irredenta szobor: „KELET”, Budapest, Szabadság tér, 1921. január 16.
A szobor Pásztor János alkotása. (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotóarchívum,
66627-es leltári szám.)*

A trianoni tragédia és a magyar irodalom

Mindazt, ami az első világháború után Magyarországgal történt, alig tudta feldolgozni a nemzet emlékezete, legfeljebb elfojtani volt képes a tragikus tapasztalatokat és emlékeket. Az 1920-ban megkötött trianoni szerződésről, amely a történelmi Magyarország területének nagy részét felosztotta szomszédai, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai között, évtizedeken keresztül alig esett szó a második világháború után, pontosabban az 1947-es párizsi békeszerződés után, amely minden magyarországi reménykedéssel és várakozással ellentétben maradéktalanul helyreállította, illetve kisebb tekintetben Magyarország kárára módosította a trianoni rendelkezéseket. A némaság és az elnémitottság persze nem jelentette és nem jelenthette, hogy a trianoni kényszerek fölött eltekintett volna a történelem. Egy veszedelmes sziklaszirt akkor is hajótöréseket idéz elő, ha a térképek semmiféle jelzést sem adnak róla, sőt így még veszedelmesebb és pusztítóbb, még több áldozata van.

Ennek a trianoni hallgatásnak voltak áldozatai. Nemcsak a magyar nemzeti tudat tartozott közéjük, amely nyilvánvalóan nem maradhatott egészséges ügy, hogy a diagnózisra és a gyógyításra még csak sor sem kerülhetett, és a nemzet egyik legszörnyűbb sebet az úgynevezett „proletár internacionalizmus” teljesen hitelüket veszített közhelyeivel próbálták eltakarni – az a seb vérzett és üszkösödött tovább. De a trianoni hallgatás áldozata lett a közép-európai népek megbékélésének és történelmi együttműködésének ügye is, anélkül ugyanis, hogy a trianoni tályogot felnyitották volna, ennek a kiengesztelődésnek és összefogásnak semmi esélye sem lehetett: minderről bizonyosságot tett a történelem. A trianoni sebek, akár figyelünk rájuk, akár nem, üszkösödnek tovább, ezt tanúsítják a magyar nemzeti tudat válságai, ezt tanúsítja a szomszédos nemzetek folyamatos gyanakvása, nem egyszer magyargyűlölete.

Trianon – Mohács óta – a legfájóbb sebet ejtette a magyar nemzet testén, és teljesen természetes dolog volt az, hogy a Trianon utáni korszak magyar közvéleménye, nemcsak a hivatalos politika, hanem a szellemi élet és a magyarság legszélesebb tömegei sem fogadták el, fogadhatták el a diktatórikus békerendszer minden következményét. Csak a huszadik századi magyar költészet két – sok tekintetben egymás ellen is kijátszott vagy inkább kijátszani kívánt – óriására, Ady Endrére és Babits Mihályra hivatkozom. Mindketten egyforma fájdalommal és elkeseredéssel vetettek számot az ország és a nemzet megcsonkításának lehetőségével, majd következményeivel. „Elpirulok – írta Ady *S ha Erdélyt elveszik?* című írásában, még 1912-ben, midőn a hódításokra vágyó bukaresti politika bejelentette erdélyi igényeit – a magam látszó romantikájától, de leírom, hogy Erdélynek külön lelke van, s fenyegető, brutális, de vajmi lehető térképváltoztatások két emlőről szakítanának le két ikergyermecket, a magyart és a román... Mi magyarok s az erdélyi románok gyökereinkkel lennének kiszakítva, mihelyst ez az örült militáris világ... diplomaták diagnózisa szerint kezd gyógyítani bennünket... Mai, barbár csodák idején el tudom képzelni azt

is, hogy Erdély hamarosan megvalósulása lehet tüzes, vad álmoknak, mik nem minden alap nélkül kísértének az alsó Kárpátok alatt. De a dilemmás Erdéllyel évszázadok marasztaló szellemét lázítja föl vad hazapolitika, s hazátlanná tenné két szerencsétlen s minden más nemes fölszabadulásra joggal váró nációt.” Babits Mihály pedig közel három évtized múlva, 1938 karácsonyán *Gondolatok az ólomgömb alatt* címmel a következőket jegyzi fel: „Rájövök, hogy nem is tudok pontosan visszaemlékezni a csonka ország formájára, holott milyen tévedhetetlenül látom magam előtt ma is a régi, nagy Magyarországot. [...] Magyarország áll előttem megint, de nem a csonka, hanem az igazi, a történelmi Magyarország, a kerek, ép vonal, amely gyermekkorom óta belém idegződött... Szinte szerelmes voltam ebbe a vonalba, ez volt az én első szerelmem... S amint elképzelem ezt a gyönyörű, élő testet, első szerelmemet, megint elfog a kínzókamrák hangulata.”

Igen, a magyar irodalom és a magyar társadalom – nagyjából minden politikai véleménykülönbség ellenére a legitimistáktól a szociáldemokratákig – így érzett és gondolkodott a fenyegető, majd megvalósult Trianon felől. Trianon mindazonáltal nemcsak magyar tragédia volt: összeomlását és állandósult valóságát okozta a közép-európai összefogás eszméjének is. Korábban voltak reményei és lehetőségei egy ilyen összefogásnak (maga Ady és Babits is ezeket a lehetőségeket szerette volna valóra váltani). A trianoni rendelkezéssel azonban a legkevésbé sem a történelmi igazságtétel jutott érvényre, hanem a fanatikus nacionalisták zsákmányoló szenvedélye, amely akkor, sajnálatosan, a nyugati nagyhatalmak, mindenekelőtt a francia kormányzat jóváhagyásával találkozott. Trianon másik szomorú következménye a kisebbségi sorba került és kényszerített népcsoportok létét és kultúráját fenyegető barbár intolerancia volt, amely szüntelenül éket vert a történelem által egymás mellé rendelt nemzetek közé. Ezt a szomorú ténytet Trianon után igen sok nyugati államférfi és szellemi kiválóság is elismerte, sőt többen ráeszméltek arra, hogy Trianon nem csupán a magyarság tragédiája, hanem egész Közép-Európa, sőt egész Európa tragédiája. A szomszédos országok területi nyereségei nagyon is látszatnyereségek voltak, mint-hogy később ezek okozták a térség elszomorító politikai hanyatlását, pontosabban azt a folyamatot, amely által a közép-európai térség valósággal játékszerré és „gyarmati területté” vált a nagyhatalmak kezében.

A nyugati nagyhatalmakra valójában egy antidemokratikus területszerző sovinizmus erőszakolta rá a maga akaratát. Ezeknek a hatalmaknak, ha valóban a kölcsönös európai kiengesztelődés és együttműködés lehetőségét kívánják létrehozni, igazából egy minden érdekelt számára elfogadható kölcsönös kompromisszum kialakítására, ha tetszik, kikényszerítésére kellett volna törekedniök. Ilyen módon Magyarország megmaradt volna etnikai határai között, nagyjából abban az értelemben, ahogy ezt a Teleki Pál nevéhez fűződő nevezetes etnográfiai térkép rögzítette. Ezt a térképet annak idején a párizsi béketárgyalásokra utazó magyar kormánydelegáció is előterjesztette, midőn erre a térkép által is rögzített valóságos etnográfiai állapotra hivatkozva kért több körzetben méltányos döntést és ezt megalapozandó népszavazást. Ezt a jogos követelést azonban a békekonferencián vezető szerepet játszó (főleg francia) államférfiak rendre elutasították. Holott például Pozsony, Komárom, Kas-

sa, Ungvár, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Arad és Szabadka akkor egyértelműen a magyar nyelvterület határai között helyezkedett el, abszolút magyar többsége volt Kolozsvárnak, Marosvásárhelynek és relatív magyar többsége Brassónak, sőt Temesváron is a második helyet foglalta el a magyarság a németység mögött. Mindenesetre egészen más határok jöttek volna létre, ha a magyarság saját számarányának megfelelően tarthatott volna meg Kárpát-medencei területeket.

Az első világháború utáni rendezés tulajdonképpen három érvelési rendszerre támaszkodott. 1. Az etnográfiai elv a népesség etnikai összetételét vette kiindulásnak, ezt sohasem alkalmazták Magyarország javára, s így mind Csehszlovákia, mind Románia, mind Jugoszlávia vonatkozásában igen nagy magyar tömbök kerültek idegen fennhatóság alá, közvetlenül a trianoni határ mentén: így a Partiumban, Kárpátalján, a Felvidéken és a Vajdaság Tisza-menti területein. 2. A történelmi elv, amely a területek korábbi államjogi hovatartozását vette figyelembe, Magyarország ennek az elvnek az alapján semmiféle könnyítést sem kapott (holott például 3,5 millió németet csatoltak Csehszlovákiához arra hivatkozva, hogy lakóterületük a történelmi cseh királysághoz tartozik). 3. Végül a gazdasági, közlekedési és stratégiai elv, ezt ugyancsak mindig következetesen alkalmazták Magyarországgal szemben, például a Dunától északra lévő magyar területek elcsatolásakor, ebben az esetben csehszlovák gazdasági érdekekre hivatkoztak, vagy az Arad-Nagyvárad-Szatmárnémeti-Máramaros-sziget-sáv Romániának juttatása alkalmával, amikor, mint ezt Palotás Zoltán *A trianoni határok* című 1990-ben megjelent könyve kimutatta, az szolgált indokul, hogy az itt (magyar lakosságú területen) húzódó vasútvonalakra Bukarestnek szüksége van. Magyarország esetében egyaránt elestek az etnikai, történelmi és gazdasági-stratégiai kritériumok, s valóban minden helyi vitát Magyarország kárára oldott meg a „békekonferencia”, az országot tulajdonképpen hadizsákmánynak tekintették, amelyből minden jelentkezőnek bőven osztogatni lehet.

Ha a trianoni nagyhatalmak nem minden esetben a magyarság kárára akarták volna megoldani a háború utáni területi rendezést, akkor valójában létre lehetett volna hozni egy olyan megoldást, amely kölcsönös kompromisszumokra épül, a megegyezései rendszer pedig elvezethetett volna a közép-európai térség egységének valamilyen helyreállításához. Lehetőség nyílt volna arra, hogy a létrejövő nemzeti államok között egy idő után az integrációs törekvések nyerjenek teret, és ezek az államok végül valamilyen (föderatív, konföderatív) államszövetségbe tömörüljenek. Ennek a kívánatos államszövetségnek a létrejöttét, sőt még a lehetőségét is egyértelműen Trianon akadályozta meg. Az, hogy a közép-európai kis országok képtelenek voltak szövetkezni és egymással összefogni, nos, ez vezetett a régió teljes politikai hanyatlásához és dezintegrációjához, mondhatnám így is, balkanizálódásához, végső soron pedig ez nyitott utat a Hitler, majd Sztálin által kezdeményezett hódítások és a csatlósállami rendszer előtt. Ez tette lehetővé azt, hogy az egymástól elszigetelt, kölcsönösen gyűlölködő, egymásra kölcsönösen féltékeny országok sorra áldozatul eshettek annak a nagyhatalomnak, amelyik éppen be akarta kebelezni őket.

Trianon olyan történelmi tragédia, amelynek súlya azóta is bélyeget nyom Közép-Európa sorsára, és súlyosan megterheli az itt élő népek kapcsolatait.

Mindenekelőtt azonban megterhelte a magyar történelmet és a nemzet kollektív emlékezetét, súlyos frusztrációkat okozott, és nagymértékben felelős azért, hogy a harmincas és negyvenes évek magyar kormányai a nemzet távlatosabb érdekeit háttérbe szorítva és a józan stratégiai gondolkodást figyelmen kívül hagyva az országot az európai jobboldali diktatúráknak kötelezték el, és történelmének egyik legpusztítóbb háborújába vezették. Kétségtelen, hogy a két világháború közötti korszak minden más megfontolást elutasító politikai meggyőződését és szándékát a területi revízió jelentette, ennek a meggyőződésnek és szándéknak az indítéka azonban nem valamiféle imperialisztikus terület-szerző stratégia volt, hanem az elszenvedett igazságtalanság legalább részleges jóvátételének mindent legyőző akarata. Egyszerűen nem volt és nem lehetett magyar kormányzat, amely belenyugodott volna a Trianonban hozott ítéletbe, minthogy ezt az ítéletet a nemzet szinte egyöntetűen elutasította és igazságtételt követelt.

A magyarság nemcsak területi, gazdasági és hatalmi pozíciókat veszített el a trianoni döntések következtében, hanem súlyos lelki sérüléseket is elszenvedett. Ezekről a lelki sérülésekről hozott hírt az irodalom, midőn költeményekben, elbeszélésekben és személyes vallomásokban mérte fel a történelmi ország feldarabolásának, nagy magyar közösségek és régi kulturális központok elcsatolásának lelki következményeit. A húszas évek magyar irodalma, és természetesen nemcsak az úgynevezett nemzeti-konzervativizmus írói, tehát Herczeg Ferenc, Vargha Gyula, Sík Sándor és Bodor Aladár, és nem is csupán a nemzeti radikálisok, mint Szabó Dezső és Oláh Gábor, hanem a liberális polgári irodalom képviselői, a Nyugat táborának nagyjai, közöttük Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Somlyó Zoltán, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes, és az akkor fellépő fiatal írók, mint József Attila, Illyés Gyula, Dsida Jenő és Szabó Zoltán is őszinte fájdalommal beszéltek a trianoni Magyarország nyitott sebeiről, az elszakított magyarság mostoha helyzetéről és fájdalmairól.

Ezek az írók nemegyszer szülőföldjüket, szülővárosukat vagy ifjúságuk szeretett színhelyét veszítették el a trianoni döntéssel: Kosztolányi Szabadvárt, Szabó Dezső Kolozsvárt, Tóth Árpád Aradot, Bodor Aladár Losoncot. De Juhász Gyula és Krúdy Gyula is elveszítették azokat a városokat, amelyek ifjúságuk otthonai voltak: Juhász Nagyváradot, Krúdy a szepességi városokat. Móricz Zsigmond is elveszítette azt az Erdélyt, amely munkásságának és eszmélkedésének egyik ihletője volt, s amelyről egy egyáltalában nem emlegetett művében, a Nyugat 1920-as évfolyamában közreadott *Erdély* című versében tesz vallomást. A személyes veszteség mindenkinél fájdalommal szötte át a verseket, elbeszéléseket, visszaemlékezéseket, minthogy azt mindegyik író tudta vagy érezte, hogy szülővárosa hamarosan elveszíti azt a jellegét, azt a meghittséget, amely valamikor az otthonosság érzését keltette. Azok az írók, így Babits, Sík Sándor vagy Karinthy Frigyes, akiknek szülőhelye nem került idegen kézbe, ugyancsak fájdalommal gyászolták meg a régi ország letűntét, és hasonlóképpen szorongó szívvel mérték fel a veszteségeket. Már idéztem Babitsot, aki jóval a trianoni végzés után is arról beszélt, hogy számára mindaz, ami Magyarországgal megtörtént, felfoghatatlan képtelenséggel ér fel, és ugyancsak Babits adott hangot az évti-

zedeken keresztül némaságba szorított *Csonka Magyarország* című versében az első világháború idején pacifista nézeteket valló írók ama meggyőződésének, hogy az erőszakkal szemben egyszer az igazságnak kell érvényre jutnia: „Nekem van rá jogom! Én elkiálthatom: Igazság!”

Nem lehet meglepő, hogy a trianoni fájdalom hatották át az erdélyi, a felvidéki és a délvidéki magyar írói műveit, sőt azt is megállapíthatjuk, hogy a kisebbségi magyar irodalmak igen nagy részben éppen a trianoni fájdalomból születtek. Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony, Kassa és Szabadka magyarjai mindenképpen úgy érezték, hogy a trianoni rendelkezések a magyarság ezeréves nemzeti létét sodorták veszélybe, és az új határok elvágták a természetes, megszokott és nélkülözhetetlen kulturális és személyes összeköttetéseket. A kisebbségi sorsba kényszerített magyar író egyszersmind magára is maradt, hiszen elválasztották a nemzeti kultúra éltető közösségétől, és ha íróként és magyarként meg kívánta őrizni identitását, neki magának kellett: – írói alkotásai által – új emberi közösséget létrehozni. A kisebbségi magyar író ezért nemcsak történelmi csalódottságának, sérelmeinek és gyöttrődéseinek adott hangot, hanem annak a felelősség- és küldetéstudatának is, amelyre a nemzeti közösség újjáalakításának és a nemzeti identitás fenntartásának erkölcsi parancsa kötelezte. Ez a kettős: egyszerre fájdalmas és felelősségtudattól áthatott érzés szólalt meg az erdélyi Reményik Sándor, Áprily Lajos, Kós Károly, Makkai Sándor, Tamási Áron, Dsida Jenő és a felvidéki Győry Dezső, Mécs László műveiben.

A trianoni végzetre válaszoló magyar írók elsiratták elveszített szülőföldjüket és elsiratták a történelmi országot, amely több mint ezer esztendőn át állott fenn, és mindig dacolni tudott a változó idők viharával, de amelynek az elveszített világháború, a szomszédos államok területszerző mohósága és a békecsináló nagyhatalmak ellenséges magatartása következtében mégis el kellett buknia. A gyász érzésébe mindazonáltal nem vegyült el a bosszúállás, a reváns szelleme. Aki a Trianon utáni magyar irodalmat, legalábbis a legjobb írók műveit fellapozza, bizonyoságot szerezhet arról, hogy ezektől az íróktól távol állott a gyűlöletkeltésnek az a szelleme, amely a politikai életben rendre megjelent, különben nemcsak a hazai, hanem az utódállami „kisantant” politikájában is. A magyar írók sohasem beszéltek gyűlölettel a román, a szlovák vagy a szerb népről és kultúráról, ellenkezőleg, igyekeztek kapcsolatot találni ezekkel a kultúrákkal egy kívánt és remélt általános európai kiengesztelődés és együttműködés keretében. Babits, Kosztolányi és Móricz Zsigmond vagy később József Attila és Illyés Gyula munkássága széles körű és gazdag bizonyítékokkal szolgált arra, hogy mindig keresték a közép-európai összefogás lehetőségét, és kezdeményezték a dunavölgyi kulturális kapcsolatokat. Miért kellett volna hallgatniuk arról, ami őket keserűséggel töltötte el, amit súlyos történelmi tragédiának érezték? A trianoni csapás és gyász ilyen módon nem csak a magyar irodalom nemzeti tudatát és hűségét újította meg, hanem közép-európai elkötelezettségét is. Mi több, valóságos szellemi műhelyt szervezett a közép-európai kulturális tradíció és identitás eszméi körül.

Az, hogy a magyarság és a magyar irodalom Trianonra válaszoló érzelmeinek korabeli kinyilvánítása a feledés homályába merült, valójában politikai dönté-

sek és tiltások eredménye volt, és lelki sérülésekhez vezetett. Az ugyanis mindig közösségi frusztrációt okoz, ha valamilyen történelmi vereséget és traumát nem enged „kibeszélni” és ezzel lelki megoldáshoz segíteni a hatalom. A két világháború közötti magyar irodalom ezt a lelki megoldást megpróbálta elérni azzal, hogy nyíltan beszélt az elszenvedett egyéni és kollektív sérelmekről és veszteségekről. A nyílt beszédben ott rejtett a feloldás vágya és igénye, írónk olyan szellemi pozíciót és olyan lelki készenléletet szerettek volna kialakítani, amely a magyarság számára lehetővé teszi azt, hogy Trianon után is fenntartsa a maga nemzeti folytonosságát és kulturális önazonosságát oly módon, hogy ez a magyarság vállalja a történelmi ország egészének szellemi örökségét, és az új helyzetnek megfelelően hozza létre a közösségi szolidaritás új hálóját, amely természetes módon kiterjed a kisebbségi helyzetbe szorított magyarokra is.

A „trianoni irodalmat” érő legnagyobb kihívás ugyanis éppen abban volt, hogy a magyarság egy pusztán sérelmi magatartást választ, amely kizárólag történelmi igazságtételre törekszik, és nem törődik mással, mint az elszenvedett igazságtalanság jóvátételével, avagy ki tud alakítani egy új nemzeti tudatot, amely a nemzethez való tartozás elsődleges kritériumát nem a területben, az államban és a politikai egységben határozza meg, hanem a nyelvben, a történelmi hagyományban, a kulturális közösségben. A „trianoni irodalom” legnagyobb eredménye, máig érvényes tanulsága, hogy a kulturális és „lelki” nemzetnek ehhez az eszméjéhez eljutott, hogy a gyász érzései és a gyötrődés vallo-másai után számot tudott vetni a „lelki nemzet” felépítésének esélyeivel és tennivalóival. Valójában Trianon után vált általános meggyőződéssé, legalább is a hazai és a kisebbségi magyar irodalmak magasabb fórumain és legmagasabb szellemei között, hogy a nemzet több, mint a politikai együvé tartozás, tágasabb, mint a földrajzi és állami közösség, és az ország fogalmának van egy szellemi-lelki dimenziója, amelyben nem a területnek, hanem a történelemnek, a hagyománynak, a kultúrának és a lelki közösségnek van elsődleges szerepe. Ezt a meggyőződést igen sokan szólaltatták meg a két világháború között Babits Mihálytól Illyés Gyuláig, és talán éppen az előbbi költő adott neki klasszikus megfogalmazást *Hazám!* című költeményének *Az igazi ország* címet viselő szakaszában:

*Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat!
Oly bazáról álmodtam én hajdan,
mely nem ismer se kardot, se vámot,
s mint maga a lélek, oszthatatlan.
Álmodj, lelkem, álmodjad hazámat,
mely nem szorul fegyverre se vértre,
mert nem bolt rög, hanem élő lélek.
Galamb álom! S rókák rágtak érte,
odu-féltő kapzsi szenvedélyek.
Az én álmom sohse legyen róka!
Az én tanyám' magassága védje!
Lelkem madár, tág egek lakója,
noba mindig visszajár fészkébe.*

A haza fogalomköre a „trianoni irodalom” következtében bizonyos mértékig átalakult, és ennek révén kétségtelenül megújult, megerősödött és gazdagodott. A Babits és Kosztolányi, József Attila és Illyés Gyula, Kós Károly és Reményik Sándor által képviselt új nemzeteszme ugyanakkor nem járt együtt elzárkózással, nem vezetett a kulturális izoláció kísérletéhez. Ellenkezőleg, irodalmunkban talán sohasem volt olyan erős a közép-európai összefogás gondolata, a dunai népek együttműködésének vágya, mint éppen Trianon után. Ez a gondolat nagy történelmi hagyományokra épült: Kossuth Lajos és Teleki László eszmei örökségére, Ady Endre és Jászi Oszkár ideáljaira. A dunai együttműködés eszméi erősödtek fel a román írókkal kapcsolatokat kereső Babitsnál, a szerb irodalommal ismerkedő Kosztolányinál vagy éppen a szlovák és román költőket fordító József Attilánál, aki különben a közép-európai kiengesztelődés időtálló vallomását tette *A Dunánál* című versének zárószavaiban:

*...Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A Dunának, mely múlt, jelen s jövőendő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés,
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk és nem is kevés.*

Ugyancsak a kölcsönös kiengesztelődés eszméje öltött alakot olyan költőknél és íróknál, mint Győry Dezső, Mécs László, Tamási Áron vagy éppen Illyés Gyula, aki *A Dunánál, Esztergomban* című nevezetes versében fejezte ki keserűségét amiatt, hogy a határok elválasztják egymástól az embereket és a népet, egyszersmind azt az elszánt akaratát, hogy az észnek, a képzeletnek és a bátorságnak, tehát az emberi szellemnek ezeket a határokat egyszer le kell bontania:

*Országom határa! – melyben
jogom van fennen énekelnem,
bol bangom otthonosan rebben,
mint jó visszhangzású teremben.
Melynek én is, ha nyelvem bírja,
Szívbeli, zengő akaratja,
követe lehetek, kiáltva
kiáltó szava a világba.*

*Minden árok és batár ellen,
Minden átok és csaták ellen,
minden ellen, mi gátat vethet
mi bátor, tisztuló szívünknek!*

A „trianoni irodalom” történeti és szellemi ívelése ilyen módon a kétségbeeséstől az erőgyűjtésig, a nemzethalál képzelettel keltette szorongástól egy új nemzeteszme és a közép-európai regionális kötődések kialakításának vágyáig, a megalázottságtól és a vereségtudattól a „lelki nemzet” és a „dunai patriotizmus” felépítésének írói erőfeszítéséig haladt. Ezért tarthatjuk mulasz-

tásnak és veszteségnek e „trianoni irodalom” módszeres elsüllyesztését és elhallgatását, azt, hogy a trianoni döntésekre reflektáló versek, elbeszélések és írói vallomások hosszú évtizedeken keresztül kimaradtak legnagyobb íróink összegyűjtött művei közül, nem emlegette őket az irodalomtörténet-írás, és nem tudhatott róluk az irodalmi köztudat, az olvasó. Természetesen a mögöttünk álló két évtizedben a magyar tudományos és irodalmi élet igen sokat tett annak érdekében, hogy Trianon tapasztalatai és tanulságai ne vesszenek el a múltó időben, és ne legyenek a pártpolitikai szenvedély áldozatai. Most, midőn a trianoni tragédia kilencvenedik évfordulóján visszatekintünk, ezeket a tanulságokat és tapasztalatokat idézzük fel a mögöttünk álló korszakok klasszikus mestereinek néhány írásával.

*Irredenta szobor: „NYUGAT”, Budapest, Szabadság tér, 1921. január 16.
A szobor Sidló Ferenc alkotása. (HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Fotóarchívum,
66628-as leltári szám.)*

IRODALMI MOZAIK

ADY ENDRE

A szétszóródás előtt

„És áll (az előbbieknél) helyébe egy utálatos..., és békességnek színe alatt csalárdul cselekszik azzal, és elmenvén győzedelmet vészen kevés néppel. Elfoglalja az országnak gazdag részét... zsákmányt, prédát és gazdagságot oszt az ő vitézeinek, és gondolataival forgolódik az erősségeknek megvételek felől, de azt ideig eltitkolja.” *Dániel könyve. 11.*

*Hát népét Hadúr is szétszórja:
Szigorúbb istenek ezt így szokták,
Miként egy régi, bánatos, erdélyi
Prédikátor írásba róttá
Keresvén zsidókkal atyafiságunk.*

*Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre,
Volt utonállók új útbanállóknak
S míg úrfajtánk egymást s a népet falta,
Tunya álmainkat jég verte
S még a Templomot se építettük föl.*

*Helyünkön meg nem tudtunk állni
S ide kerültünk, ez kezdeti átkunk,
Ma már nem mienk paráznás vérünk sem,
Jöbet a helyünkre akármi:
Megöltük és kibűnöztük magunkat.*

*És mi nem leszünk majd szétszórva
Árvult, de mégis győzedelmes fajta:
Minket korszakok tűz-dübe nem edzett
S fölolvast a világ kobója
S elveszünk, mert elvesztettük magunkat.*

1914

REMÉNYIK SÁNDOR

Erdély magyarjaihoz

*Hadd jöjjön hát, aminek jönni kell,
Idők lavináját ernyedtek karok
Ha többé fel nem tartják!
De mi simuljunk össze, magyarok!
Kialtó szó ha nem lehattunk már:
Egy titkos társaság legyünk!
Kivándorolni, elbujdosni? Nem!
Mi innen nem megyünk!*

*Nagy szalmatüzek lángjából marad
Szívünkben egy marék izzó parázs –
Égő világoknál ezerszer izzóbb
És izzóbb nála nem lesz semmi más.
Egymás szíve-falán, végzetünk éjén
Egy néma jelszót kikopogtatunk,
Mint jeladást a Katakombák mélyén
„Magyarok maradunk!”*

*Idők mélyén vajúdbat sok balál
Sok minden meglebet,
De oly koporsót nem gyárt asztalos,
Mely minket eltemet.
Magyar Bárdok ajkán csak újra bajt
Virágot, lombot ős-magyar fánk: nyelvünk
S romolhatatlan erőnk árja zeng:
„Örök az élet bennünk!”*

*Virrasztottunk mi tetszhalottat már!
A lefojtott szó erősebb a jajnál,
Nyílt szónál több az allegória
S a vértezett szív a vértezett karnál.
A lefeszített rugó izmai
Nem engednek, de erőt gyűjtnek lassan,
Nagyobb erőt szül nagyobb elnyomás,
Míg döngve visszapattan.*

*Virrasztottunk mi tetszhalottat már,
Álltunk sok vibart, nekünk ez sem új,
Ha kiszaggattak: új gyökeret vertünk.
Mi tudjuk, mit jelent: balszél ha fúj,
nem tagadom: jöhet még zord idő,
Sok mindent nem lehet majd merni,
Talán szavunk se lesz, jajunk se lesz,
Csak a szívünk fog verni.
De magyarul fog verni!*

1918

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

A magyar romokon

*Jaj, merre menjek?
Jaj, merre nézzek?
Jaj, mit rebegjek?
Jaj, mit hazudjak?*

*Jaj, tán lóholjak?
Jaj, tán feküdjek?
Jaj, mért akarjak?
Jaj, mért pibenjek?*

*Jaj, régi kertünk?
Jaj, versek álma?
Jaj, drága fajtám?
Jaj, bús vidékem?*

*Jaj, hogy sziszegjek?
Jaj, hogy üvöltsek?
Jaj, hogy kígyózzak?
Jaj, hogy harapjak?*

*Jaj, hol az arcom?
Jaj, hol a múltam?
Jaj, hol az ágyam?
Jaj, hol a sírom?*

1920

Kesergő

Querela Hungariae

*Balkarom keletre, jobbkarom nyugatra,
szegény, fáradt lábaim déli sárban áznak,
megtöretett bús fejem az északi kopáron:
földre terítetttem, gázoljatok rajtam!*

*Nem hogy vérem hullott, nem hogy kimerültem,
nem tudatlanságomból, koldus nyomoromból,
nem gonoszságnak miá buktam el eseten,
nem éltem fogyott el: de a becsültem!*

*Hazugok bazudják, gyávák kígyávvulják,
gazok kigázolják maguknak a dús jövőt,
csak én nem tudtam volt, soba, magam kelletni,
csak én nem vállaltam, soba, menteni magam.*

*Hogy fújták, hogy fújták, kígyókövet ellenem,
hogy fenték, hogy fenték előre rám fogukat:
s én jártam, sétáltam, büszke szemmel, szabadon,
nyugati szél zilálta, keleti szél cibálta bajam.*

*Balkarom lenyesve, szívem fölött jár a kés,
jobbkarom lekötve, mezőimre dül a vész,
lábaim üszkösen, koponyám lékesen,
erőm, velőm, vérem fogy.*

*Óh, de csak fujjátok, habzsoló vad szátokkal,
csak tajtékozzátok a förtelmes vádakat,
vágjatok, messetek, rugjatok: ítéljete!
van még nékem istenem!*

*Ki, érdemlett bűnömért szabadotott tiktek, rám,
sok káromlásimért lakatolta le a szám,
kutyakevély magyaron, öröme is vagyon tán,
ilyen példátlanul iszonyatos elbukván.*

*Háborodik elmém, forrong minden idegem,
idegenek üznek, régivolt barátaim,
kenyeremet evők, óboromat ivók,
napfényes mosolyomban, akik sütkéreztenek.*

*Nem tudok kitörni, még nem gyúlt fel oly erőm,
csak zsoldozgatva táplálgatom haragom,
bús imádkozgatva szídom a nagy egeket,
békítem lelkemet keserves reménnyel.*

*Hogy az a nagy isten, aki engem így letett,
kiteríti mégegyszer fölöttem a tenyerét,
rám szórja tetézve régi szokott áldását,
körülönt aranyos, erőverő fényivel.*

*Eddig sem tettem én, eddig sem cselekedtem,
bogy törtető zsvajjal kunyoráljam kegyeit,
mér adta, ontotta, rám, ingyen volt sok javát,
minek kényeztetett, tett fölfúvzkodottá.*

*Vagy megérdemeltem: s akkor tovább Úristen!
vagy nem érdemeltem: s akkor minek játszdottál!
Oh csakbogy én itt fekszem, megtörötten, vad kínban,
kék lángok lobognak bomladozó testemen.*

*Balkarom levágják, jobbkarom mardalják,
két lábam parázsba, homlokom darázsba,
de forduljon csak egyet az idők vitorlája,
úgy szétbánylak tolvajok, az isten se képzeli.*

*Álljak csak én talpra, csak még egyszer helyemen,
csak kapjam kezembe duplaélű fegyverem.
bej, aki teremtett: ahogy elverem:
aki engem most gyaláz!*

*Nem, nem, nem! Nem, soba! Nem indulok bosszura!
Állattattam őrizó: a Sötétség kapuján!
Forró szívem, véreim, glóbusotok közepén
im kitárom, átölellek, kéz a kézben, jöjjetek!*

*Balkarom emelném, jobbkarom emelném,
lábamra pattanni, fejem megbajtani
óbajtanám igen: s lekötve, leköpve,
lerágva, gyalázva fetrengék sírbhelyemen*

*s gyászkönnytelen szemekkel a zordon népmilliók
környöskörül dühöngnek. Sorsom komor órái.
De szívemből fölszakad a tűz, a fény, a vulkán.
Vár a Jövő ób Magyar: az Embersors határtalan.*

1920

JUHÁSZ GYULA

Testamentom

*Szeretnék néha visszajönni még,
Ha innen majd a föld alá megyek,
Feledni nem könnyű a föld ízét,
A csillagot fönn és a felleget.*

*Feledni oly nehéz, hogy volt hazánk,
Könnyek vizét és a Tisza vizét,
Költők dalát és esték bánatát:
Szeretnék néha visszajönni még.*

*Ó én senkit se báborítanék,
Szelíd kísértet volnék én nagyon,
Csak megnézném, hogy kék-e még az ég
és van-e még magyar dal Váradon?*

*Csak meghallgatnám, sír-e a szegény,
világ árváját sorsa veri még?
Van-e még könny a nefelejcs szemén?
Szeretnék néha visszajönni még!*

*És nézni fájón, Léván, Szigeten,
Szakolcán és Makón a hold alatt,
Vén hárs alatt az ifjú szerelem
Még mindig boldog-e és balgatag?*

*És nézni: édesanya eszik-e
S álmában megcsókolni a szívét
S érezni, most is rám gondol szíve:
Szeretnék néha visszajönni még!*

1923

Csonka Magyarország

Bár lenne a hangom tiszta és éles, mint intő csengőké! A tiétek zavaros,
mint mocskos habja! ti leborultok az Ércbálvány előtt!

döntsön az erőszak!

s döntött az Erőszak...

mi jogotok beszélni többé?

Nekem van rá jogom!

ti elhánytátok a Kiáltást: mint bolond a fegyverét! nem kiálthattok már:

én elkiálthatom:

Óh Igazság, te egyetlen kiáltás! egyetlen fegyver! Jerikó trombitája! szólj!
falak, omoljatok hangjaitól!

gerincek, borzadjatok! Európában! és Amerikában! mert

borzasztó az igazság a gerincekben!

mit érnek a ma-épített falak körülöttem?

ott borzong az Igazság a kövekben! ott ég a hegyekben! árad
a vizekben! Óh tiszta, éles trombita, zengj!

ne hallgass sohase!

egy napig se! egy óráig se! egy pillanatig se! mint ahogy nem
hallgat fájás az idegenben, míg megvan a betegség...

nem hallgat a vonzás a kőben, hogy természetes irányában essék...

nem hallgat a madár, míg fészkébe nem tér..,

nem hallgat a folyó, míg tengerbe nem ér..

nem hallgat a szél, míg él...

*

Nekem van rá jogom!

Én elkiálthatom:

I g a z s á g !

Ti eldobtátok ezt a szót, mint bolond a fegyverét, szegény
testvéreim! s csak gyenge izmotok maradt, csak pusztá kezetek,
meztelen

mely bilincsekbe verve, ha üt, csak önmagát ütheti esztelen

sem lázadni nem tud, sem meghajolni az Ércbálvány előtt igazán –
de hát az Ércbálvány hazája lettél-e, hazám?

Van-e reményed abban?

a sötét utakban?

Nem! – Csak a napban!

mely éget a kövön és ragyog a patakban.

Ti azt mondtátok: Döntsön az erőszak!

s hangotok zavart most, mint mocsarak habja.

De én azt mondom: dönt majd az erős Nap!

Kitárom tiszta szavamat a Napra.

*

Ti eldobtátok a trombitát,
de a trombita zeng tovább,
zeng, nem a ti kezetekben,
hanem a vízben, a hegyekben,
Erdélyben, felvidéken,
az égen,
s bennem!

Én sohse mondtam: „Dönt majd az erőszak!” – most mondhatom:
„Nem, nem!”

1923

ÁPRILY LAJOS

Tetőn

Kós Károlynak

*Ősz nem sodort még annyi árva lombot,
annyi riadt szót: „Minden összeomlott...”*

*Nappal kószáltam, éjjel nem pibentem,
vasárnap reggel a hegyekre mentem.*

*Ott lenn: sötét ködöt kavart a katlan.
Itt fenn: a vén hegy állott mozdulatlan.*

*Időkbe látó, meztelen tetőjén
tisztást vetett a bujdosó verőfény.*

*Ott lenn: zsibongott még a völgy a láztól.
Ott fenn: fehérsajttal kínált a pásztor.*

*És békességes szót ejtett a szája,
és békességgel várt az esztenája.*

*Távol, hol már a hó királya bódít,
az ég lengette örök lobogóit.*

*Tekintetem szárnyat repesve bontott,
átöleltem a hullám-horizontot*

*s tetőit, többet száznál és ezernél –
s titokzatos szót mondtam akkor: Erdély...*

1923

Az olasz tanú

1921 szeptembere, Aquafredda. A kora őszi olasz tengerparton, két karját hátra-
kulcsolva egy ötvenhárom éves férfi sétálgat.

Rövidre nyírt, ős hajú, öltönyös, nyakkendő s úr. Francesco Nitti.

Nemrég még olasz miniszterelnök és egyúttal belügyminiszter. Jó esztendő-
vel ezelőtt, 1920. június negyedikén, Itália képviselőjében ott ült a trianoni
palotában, a győztesek asztalánál. Annál az asztalnál írták alá a békeszerző-
dést.

1921 szeptemberében könyve utolsó fejezetén dolgozik. A kötet címe: *Nincs
béke Európában*.

Nincs béke Francesco Nitti szívében sem. Egy esztendeje még remélte, hogy
Versailles, Saint-Germain-en-Laye, Sevres, Trianon új fejezetet nyit a földrész
életében. Új korszakot. Most már tudja, hogy tévedett.

Európa a győzők és a legyőzöttek Európája lett. A diadalt, a jóvátételt élvez-
zőké – és a megalázottaké, a kifosztottaké. A Párizs környéki szerződések békét
ígértek, és szenvedést hoztak.

„Én azt hiszem – írja befejezés előtt álló könyvében -, hogy Európát nem annyi-
ra a háború, mint inkább a békeszerződések sodorták a dekadencia komoly vesze-
delmébe. Napról napra hanyatlik, és egyre szaporodnak az elégedetlenség okai.”

A győzött lelkiismeret-furdalás gyötri:

„A népek életében, akárcsak az egyén életében, váltakoznak az öröm és a
fájdalom napjai: verőfényes napokra viharosak következnek. Az európai népek
történelme nem egyéb, mint győzelmek és vereségek folytonos váltakozása. A
civilizáció voltaképp az, hogy meghatározzuk, milyen feltételekkel tehetjük a
győzelmet kevésbé brutálissá, és a vereséget inkább elviselhetőbbé. A legjobb
szerződések, amelyek a népek egymás közötti viszonyát szabályozzák, vagy
legalábbis kellene, hogy szabályozzák, ijesztő visszaesést jelentenek, megta-
gadják azokat az elveket, amelyek jogilag érvényesek voltak. Amikor Wilson
elnök a nemzetek szövetségére gondolt, leginkább abban működött közre, hogy
a nemzetek között korlátok emelkedjenek. Kolumbusz Kristóf elindult Európá-
ból, hogy megtalálja az Indiába vezető utat, és felfedezte Amerikát. Wilson
elnök útra kelt Amerikából, abban a hiszemben, hogy békét hoz Európába, e
helyett elhozta a zűrzavart és a háborút.”

Wilson mentsége lehet, hogy tisztességes szándékai voltak. Jól lehet, csak
szándékai. De mi a mentsége Anglia és Franciaország miniszterelnökének, Lloyd
Georgenak és Clemenceunak? Az angol talán még hajlott volna a diktátumok
enyhítésére, de a vak gyűlölettel vezérelt francia hatása alól nem tudta – nem is
igen akarta – kivonni magát.

„Clemenceau egész életében rettenetesen romboló ember volt... A politiku-
sok között, akiket én ismerek, talán senki másnak nincs ennyire egyéni
eszejárása... Amikor csak egy dolog szükséges az ellenség legyőzésére, nem
ingadozni a gyűlöletben, nem kételkedni a győzelem biztosságában – akkor

senki sem alkalmasabb nála, senki sem lehet erősebb nála az akarásban, senki sem biztosabb a bosszúban. Ha azonban a háború után elkövetkezett a béke, amit biztosítani kell, senki sem alkalmatlanabb erre, mint ő. Egyetlen dolgot tartott szükségesnek rövid terminusra: letiporni az ellenséget és tönkretenni vagy elvenni tőle megújulásának forrásait is.”

Nitti kimondja – egyedül ő mondja ki –, hogy a világháborút lezáró békeszerződések megkötésénél a legtöbbet a magyarok veszítették.

Felidézi a trianoni békeszerződés előkészítését, és gróf Apponyi Albert alakját. Bár meg akarták alázni, a magyar béke delegáció vezetője bátran és méltósággal viselkedett a győztesek ítélőszéke előtt. Francia nyelven mondta el, hogy a számok, amelyeket a győzők előterjesztettek, semmi kétséget sem hagynak szándékuk felől. Magyarországot szét kívánják darabolni, három és fél millió magyart fel akarnak áldozni. Clemenceau közbevágott: nem mindenki érti őt a teremben. Erre Apponyi megismételte a szavait, tökéletes angol-sággal. Aztán folytatta, francia nyelven, majd a szöveget ismételtlen lefordította angolra. Végezetül olasz nyelven is elmondta a beszédét.

Francesco Nitti rendkívüli hatású szónoknak tartja Apponyi Albertet, trianoni érvelését hibátlanak tartja:

„Önök, uraim – idéz Apponyi nagy beszédéből –, akiknek a győzelem megengedi, hogy bíróul lépjenek föl, Önök kimondják volt ellenségeik bűnösségét, és a szempont, amely az Önök elhatározását vezeti, az, hogy a háború következményeit azokra hárítsák, akik nem felelősek értük... Önök azt mondják, hogy egy dolog van: a győzelem, a győzelem jogai. Mi tudjuk ezt uraim, mi a politikában eléggé realisták vagyunk, hogy ezzel a tényezővel számot vessünk. Mi tudjuk azt is, hogy mivel tartozunk a győzelemért, és készek vagyunk leverésünk árát megfizetni. De vajon ez lesz-e az újjáépítés egyetlen elve: csak az erő lesz az az alap, amelyre építeni akarunk, pusztán az erő lesz az a hatalom, amely fenntartja ezeket az építményeket, amelyek már akkor inognak, amikor építgetik... Én csak azt kívánom Önöknek, uraim, hogy hadseregeik dicsőségét sokkal nagyobb mértékben múlja felül annak a békének a dicsősége, amelyet Önök a világnak adnak...”

Ám a győztesek nem törődtek Apponyi Albert szavaival.

„A békeszerződések – írja Aquafreddában a volt olasz miniszterelnök – bosszúvágyból eredtek.”

Francesco Nitti szakképzettsége szerint közgazdász, miként akkor nevezték: nemzetgazdász. Állítását igazolandó, elősorolja a tényeket:

„A háború előtt Magyarország területe körülbelül olyan nagy volt, mint Olaszországé: 282.879 négyzetkilométer, 18 millió 264.533 lakossal. A trianoni békeszerződés ezt a területet 91.144 négyzetkilométerre, azaz 32,2 százalékra, a lakosságot pedig 7 millió 481.954 főre, azaz 41 százalékra csökkentette. Nem elégedtek meg azzal, hogy elvették Magyarországtól az etnikailag nem magyar lakosságot. Minden ok nélkül 1 millió 84.447 magyart Csehszlovákiához, 454.597 magyart Jugoszláviához, 1 millió 704.851 magyart pedig Romániához csatoltak...”

A magyarok óriási vérvesztést szenvedtek a háborúban:

„Valamennyi hadviselő állam közül Magyarország az az ország, amely lakosságának számához viszonyítva a legtöbb katonát veszítette. A Habsburg

Monarchia tudta, hogy számíthat a magyarok hősiességére, s a legvéresebb vállalkozásokra jelölte ki őket... Magyarország demográfiai állapotát, amely néhány évvel ezelőtt még kitűnő volt, most veszedelem fenyegeti. A gyermekhalandóság és a tuberkulózis áldozatainak száma, mint a Ferenczi doktor által közzétett statisztikából tudjuk, ijesztő méreteket öltött...”

Magyarország gazdaságát megfojtja a békeszerződés:

„Arany és ezüstbányáinak hárommillió mázsányi értermelése teljesen elveszett. Elveszett egész óriási sótermelése, két és fél millió mázsa erejéig. Vastermelése 19 százalékra, a széné 14 százalékra, fatermelése pedig 70 százalékra csökkent. Magyarország 2029 gyára közül 1241 maradt meg: nagyszerű vasúti parkjának több mint háromnegyedét át kellett adnia. Magyarország ugyanebben az időben elvesztette mezőgazdaságának és állattenyésztésének legfőbb életfeltételeit.”

És a büntetésnek még nincs vége:

„A megnyomorított Magyarországnak legalább hárommilliárd aranymárkát kellene jóvátétel fejében fizetnie. A győztes államok nem tudnak mást kitalálni, azt a megmaradt állatállományt kérik, amelyet a románok nem zsákmányoltak el... Pedig tudjuk, hogy a győztesek egyáltalán nincsenek rászorulva arra az állatmenyiségre, amelynek szállítását azonnal követelik.”

Sétál magába mélyedve, töprengve a koraőszi olasz tengerparton egy ős hajú férfiú. Nincs béke Európában – nincs béke a szívében.

Apponyi Albert 1920-ban a béke dicsőségéről beszélt a győzők előtt. Hol ez a dicsőség? Francesco Nittinek fáj a kettétört Európa. A legyőzöttek megkínzása. A magyarok megalázása. Fáj neki, hogy a békét – évtizedekre – megölte a győztesek gőgje.

Még másfél esztendő sem telt el a békeszerződések aláírása – aláíratása – óta, és: „Immár minden ajakról eltűnt a mosoly, nincs egyéb rajtuk, mint gyűlölet, fenyegetőzés és felindulás.”

A következő őszön, 1922 októberében második könyvének írását is befejezi Acquafreddában. Új munkáját, az *Európa hanyatlását* fiának, Vincenzo Nitti doktornak ajánlja, aki önként vett részt Olaszország háborújában, megsebesült és hadifogságot szenvedett. „... És ajánlom mindazoknak, akik az én családomból, az én népemből és az én földemről ifjúságuk fölládozásával életüket adták nemcsak Olaszország boldogságáért és dicsőségéért, hanem egyben a béke diadaláért is. Abban a hitben, hogy a népek szabadságáért küzdenek és halnak, azért az igazságosságért, amely egyformán mér győztesnek és legyőzöttnek.”

Ám 1922 végén Francesco Nittinek azt kell látnia, hogy az erőszak békéje, amelyet a győztesek hoztak meg Versaillesben, a trianoni palotában, nem teremtette meg az európai élet feltételeit.

„Meg kell találni az igazságos békét” – üzeni a győzteseknek az olasz tengerpartról.

A franciák nekitámadnak, az angolok közönyösen a vállukat vonogatják. Ősz van, késő őszi, vigasztalan tengerparti őszi. És Francesco Nitti hamarosan a hazájában sem leli a helyét.

A győztesek egyetlen államférfiúja, aki szót emelt értünk, magyarokért, aki idejében meg akarta menteni Európát – a tanú zavaró és felesleges.

SZALAI CSABA

Magyarokhoz

*Láttát-e már nyomorék
Békát, amint a sás
vagy a gyalázó bicskavágás
után elszabadul?
Ugrál a láb helye.
S a nyúzott bőrköpeny lilás lebernyege
körberöpködi.
Mondhatom, a jó bobóc
becsületére válna már e tánc.
Mégis: mi bajtja föl,
rugasztja el? A csobbanások odva néma
s a lány pocsolják gyógykenőcse
bol?
Ki tudja ezt?
Csak egyet súgbatok: akaratunk
Állna talpra így.*

Magyar Fájdalom szobra, Debrecen, 1933. Emile Oscar Guillaume alkotása

Édesanyám

*Nem kell szíved gépre bajtanod,
visszavarrjad Bácskát, s rongyaink,
mindnyájunk palástja, bánatod,
széttépett országunk egy megint.*

*Betelt emlékezet, aranykor,
mindig nyár, minden nyár utáni
s minden érintésben aranypor –
így tudtál szeretni te s fájni.*

*Ténferegtem akkor mesékben,
történelem dőzsölt tanyánkon,
királyleányt veszek, ígértem,
csúfolták, tépték akarásom.*

*Mint működik időnk, csak sejtem,
ki voltál, nem tudhatom máig:
fetrengtem sárkány marta sebben
s vittél te, Pócsra, Máriáig.*

*Örök délután ez, de most van,
bozzád évültem, lásd, én látlak,
ne akard, hogy érezzem mostan
nagy súlyát balott szempilládnak.*

*Megépült álmom, fennmaradtam:
élő kövek, versek az égig -
vissza a bedőlt teremést raktam,
ingott velem a föld, s a lét is.*

*Kérdezz rám, tudd, megvan minden itt,
ház, a kert, s nem ül rajtuk átok,
csodáld csak ez égi piramist,
benne van: nézd, Magyarországot.*

*Nem kell szíved gépre bajtanod,
visszavarrjad Bácskát, s rongyaink,
mindnyájunk palástja, bánatod,
széttépett országunk egy megint.*

*Költöznünk, menekülnünk nem kell,
s reám szent felajánlást tenned,
nem ér itt gyalázat, se fegyver,
béke van. Őt ölték meg benned.*

Szenttamás / Srbobran

*szél nyitogatja a fák palotáit
villan a levél mint ablaküveg
kibajlik a bűvös
asszonyok laknak a fáokban*

*Kosztolányi nyaratól is délre
nagyanyám földje
anyám földje
Mari-földem
mébek zizegnek sárga szalma
ezüstök a villanyvezetékek*

*föl se nézek itthon vagyok
csiga a Nap s az ég a háza
nyála betonutak és földutak
és kertek alatt a Bara patak*

*Értől az Óceánig
tudom a tengert
bazával áldott bazával megvert
délután törökös kávét iszunk
és este újból
aranyos kengyel*

*most szerbül beszélnek kedvesemmel
dél van
dinnyétől édes kések
hamuszürke pala hamuszürke nád
az eresz alatt rózsaparázs*

*kiég a szemem ha nézlek
pórusaidba gyűjti a fény a mézet
Mari te sós te édes
ízeidben égek porladok
gyíkocska lüktet a bűvös
meztelen talpad karcsú hídja alatt*

*gyere
sárga fűnyelvet öltöget
kerten át kígyózik az ösvény
érik szerelmünk
szesszé rohad a hús
részeg gyümölcsök hullnak*

Egy magyar gróf és az óriáskigyók

Állítólag a világ megújulásának ideje volt az.

Vagy talán annak a morfinista novellairónak volt igaza?... (A kormányukat kijátszó Kunfit is a morfium tette tönkre!)

Neki, a grófnak a felesége adta kezébe az írást, jóval a világháború előtt, amikor a tárcaírók még a polgárok *csendes és finom boldogságáról* értekeztek. (Hová lettek azok az idők!) Annak a Csáthnak vagy Csóthynak – mindegy, hogy hívták – a fülbemászó sorai most egyszerre mintha a jóslat erejével hatnának. A tavaszról csevegett, arról, hogy az Üllői úton kirügyeztek a fák. A fővárosi utcák parfümös, kavargó, lendítő zenéje közben hirtelen disszonáns üti meg a fülünket, midőn a kóbor kutyákat látjuk magunk előtt. „Ők csontot lopnak a mészárosoktól és marakodnak egymással” – mondja az író még mindig lelkesen; hisz „szabadok és boldogok... És igazában senkitől sem félnek”. (Ilyen volt az itthon törtetőnek tartott Csernyák Imre is, a Katonatanács elnöke, aki láttán Belgrádban a békedelegációt fogadó Franchet d’Esperey tábornok elszörnyedve kiáltott föl, hogy: „Vous e ^ tes tombés si bas?” – Önök idáig süllyedtek?!) Csak a sintértől félnek – folytatódott az emlékezetes kis novella a kutyákról. De „jó a sintér” (őneki aztán igazán volt alkalma ezt tapasztalni) „...hurkot rázó fogdmeg csapatával és ketreckocsijával, amelyben nagy kutyák és kis kutyák mint szomorú rabok utaznak messzire...”

A régi írások, könyvek könnyeztető tanulságai!... A gróf mogorván néz maga elé. Mikor még *Az Isten kardja*, a *Csaba királyfi* vagy *A szárnyas ló* – ha hatalmat nem is – tántoríthatatlan hitet adott, s határtalan világba lendítette a fantáziát... A néhai pohos kocsmáros mintha valóban papírból lett volna kivágva. De a horvát pincér hajlongását a váci fegyencbanda meg a Budapestet elárasztó ukrán hadifoglyok (naivság volt megbízni bennük) pimaszkodása, fenyegetőzése váltotta fel egyből: „A forradalmárok jobb kiszolgálást várnak!” – vágták az élelmezéssel foglalkozó osztályvezető képébe gúnyosan, az ő füle hallatára; és formálisan lökdösődtek vele (mit nekik egy ügyefogyott minisztériumi tisztviselő!) a szeme láttára. Mintha csak megsejtették volna a népszerűség csúcsára emelkedett gróf tömegektől való viszolygását, félelmét.

„Ma istenítene, Tolsztojhoz meg Gandhihoz hasonlítanak, mert kész vagyok lemondani földbirtokomról – gondolja. – De elég egy népszerűtlen dolgot elkövetnem, s máris készen állnak, hogy széjjeltépjenek”... Nagy kő esett le a szívéről mégis, amikor a Mátra völgy parasztjai között szétosztotta kápolnai birtokát. Mindig büntudatot érzett amiatt, hogy családja évszázadokon át mekkora tulajdonnal rendelkezett. Teljes erejével verte be a földbe a karót; keserves hadakozása során különben az volt az egyedüli fegyvere.

Az „utód”, a vörösök vezére bezeg szűken mérte a jóindulatát s a bizalmát; szinte mindenkire gyanakodott. A magyar fővárosban csak suttozni mertek arról a különös gyilkosságról, melynek híre külföldre is hamar eljutott. Két ukrán tiszt érkezett különvonaton Budapestre, s azzal a kéréssel fordultak Kun Bélá-

hoz, hogy fegyveres alakulatot szervezzenek Szovjet-Oroszország megsegítésére a volt hadifoglyokból – azokból az ukrán és orosz katonákból, akiket az ő (a gróf) köztársasága szabad emberekké tett!... A gyanakvó bolsevik vezér magához hívatta Szamuelyt – az ország belső helyzete rendkívül zilált volt amúgy is, nem volt tanácsos reszkirozni („hátha ezek nem is igazi bolsevisták?”) –, s parancsba adta, hogy feltűnés nélkül végezzenek velük. Szamuely kéjenc terroristái féligmeddig oroszul társalogva lekísérték a két ukrán tisztet a Dunapartra, rajtaütésszerűen levetkőztették őket (egyetlen lövés sem dördült), összekötözték kezeiket, köveket akasztottak a nyakukba, s beledobták őket a folyóba.

A két kedves szelindek is olyanak tetszik maholnap, mint igazsemvolt papirosfigurák, ha a gróf mesélni kezd róluk gyermekeinek. Legfeljebb egy-két fénykép maradt róluk. Az utolsó hetekben – az ő menekülésük idején – úgy néztek ki már, miként a frontról hazavergődő, kiéhezett katonák. Akik mintha mozgó csontvázak lettek volna, ahogy az utcán jártak, agitáltak, üvöltöztek vagy énekeltek, lógott rajtuk a rongyos egyenruha. („Elég, ha kitátjátok a szátokat – bízatta őket a lefegyverzésükkel bajlódó Pogány –; s ádámcsutkátok lesz a legfélelmetesebb szurony!”)

Kata sem ijedezett már olyan nagyon a mosdatlan, tetves, kiütésektől ellepített arcú hadfiak láttán; még egy kétértelmű tréfát is megengedett magának, miközben megcirógatta férje ráncolódo homlokát: „Az *iskolabetegen* meglátaszott, hogy szereti a romantikus regényeket. De most már, hiszem, hogy végképp kinőttél abból a kritikus korból...” És nem állította soha többé férjéről, hogy hasonlítana egy nyugatról jött romantikus szocialistához. Csak az őket környékező alakok miatt aggódott időnként még, hogy mikor fognak átesni vajon a „baccalaureatuson”? Tudta, hogy a hatalmon levő erők nagy tőke felett rendelkeznek (a pénz egy részét, az amerikai dollárokat ők maguk helyezték el svájci bankokban még a háború kitörése előtt); volt honnan szórni teltkézzel a pénzt a tömegek közé!...

Azokban a napokban különben Katus folyton panaszkodott, hogy úgy érzi, torkában feltartóztathatatlanul nőnek a mandulái. Valójában, mint a legtöbb feleség, amiatt aggódik (morfondírozott magában a nagy ember), hogy nem fogja tudni őt lebeszélni az úgymond „meggondolatlan” dolgokról; avagy nem fogja tudni kibeszélni magát. Ez valahol a végső elkeseredés jelének tűnhet; vagy inkább a tehetetlenség „kinövése” inkább – mindenképp túltengése valaminek. S ahogy volt alkalma megismerni Katát, tudta, hogy ilyenkor nő benne a dac.

Közepesnek mondható iróniájából egyikét szikrára még futotta, mielőtt a kimerültség pontot tett volna aznapi dilemmáira. Feje hirtelen lehanyatlott; elnyomta az álmot.

Egy kútban volt, előbb könyökig, aztán szívmagasságig betemetve. Úgy fogta körül a föld, mintha erős kötelekkel kötözték volna le a két karját s vállát. A kút omlani kezdett. „Ha benyomja a mellemet – gondolta –, kiszalad belőlem a forradalmi szusz.”

Kata fölmászott egy eperfára, és torkaszakadtából kiabált. De csak a nagy fekete epersemek hulltak, s a hitvány majorság szempillantás alatt egytől egyig

bekapta őket... „Itt már nincs segítség!” – gondolta. -Maradék erejével még utoljára megkísérelte a lehetetlent. Kidülledt szeme patakokban könnyezett. A fáradtságtól mármár elalélt, mikor kétfelől mozogni kezdett a föld. A nyakán az ütőér bolondul vert, s ahogy odapillantott, négyujjnyi hasadékot látott. S a nyílás egyre nőtt. Közben zajtalanul hullt alá a mélybe egy nagy csomó föld.

„K. M. eltűnt!”... Hallotta, hogy valahol messze harangoznak. Tudta, hogy már szinte semmi sem látszik belőle...

S kérdés, kik fogják kiásni?

Mackensen tábornagy maradék seregét látja süllyedni lassan. Az idő kútja mindent befogad; elnyel... Ez nem álom, nem is képzelgés. A látomás némely mozzanatát már átélte valamikor.

Károlyi gróf az Országházában ebédelt. December volt, komisz idő. Korán este lett. Fehér damasztabrosszal terítették az asztalára (akkoriban ezt is szertartásosnak érezte, s restellte, mint valami úri csökevényt). Egyszerre csak az öreg Mackensennel találta magát szemtől szemben. Mire bejelentették, hogy megjött, már be is rontott hozzá, a köztársaság elnökéhez. Hellyel kínálta a német parancsnokot; egyébbel is, ő már a húsnál tartott. Kicsit odakozmálták, de a gesztenye körítés elvette rossz mellékízét.

Mackensen támadott – volt oka rá –, ő zavartan hallgatott. Hogyan is védhette volna magát? – kész tény volt már, amit régi szövetségesükkel szemben elkövettek. Ha jól emlékszik rá, kissé nevetséges mozdulattal emelte maga elé a kést és a villát. Mackensen is ideges volt; egy ügyetlen mozdulat, s a tányérja feldőlt; a szósz szertefröccsent. A borospohár is felborult; a hárslevelű az asztal túloldalán folyt végig, az „ellenfél” felé. Ő viszont zavartan törölgethette kezéről, mandzsettájáról a zaftos mártást. Sokáig – még másnap is – a nyelvén érezte azt a különös, édeskésavanykás ízt.

Mackensen különben már Nagyváradra érve tiltakozott az ellen, hogy a magyar kormány az ő visszavonuló csapatait internálja. De az éber Pogány (ezúttal is ő mozgatta a szálakat) a budapesti ferencvárosi pályaudvaron két századdal feltartóztatta Mackensen vonatát.

Idegesen jár föl alá járva emlékezik vissza erre londoni szobájában. Az angol Munkáspárt titkára az illusztris magyar emigránscsalád segítségére sietett: elegáns hotelben foglaltak szállást nekik; de be kellett érniük ezzel az olcsó penzióval. „Mit tehettem volna – tusakodik magában utólag, szokása szerint. – A belgrádi fegyverszüneti szerződésben az antant kötelezett bennünket, hogy az országon keresztülvonuló német csapatokat internáló táborba küldjük. Mackensennek végül a főtí kastélyt ajánlottuk föl ideiglenes lakhelyül, 2036 katonáját azonban kénytelenek voltunk a csóti táborba terelni. Szerencsére sikerült megszökniük; így aztán a kirendelt francia különítmény csak a bátor öregot és közvetlen kíséretét tudta kézre keríteni...”

Jöhet bármilyen látomás, nem hozhat már semmi rendkívülit, ami sokban befolyásolhatná még azt a keveset, mely (a kornak és a győztes nyugati hatalmaknak köszönhetően) álmaiból s illúzióiból megmaradt.

A tegnapi pillanat hideg, mint a kő, mint az elhagyott szülőföld. A rég letűnt pillanat, melyet mélyre ástál, még meleg az eleven emlékezettől... Vagy mégsem?!

Csupa éretlen suhancot látott maga körül. Éljenek. Épp olyan őrült szenvedéllyel, mint mikor – még az őszirózsás forradalom előtt – a zsúfolt pályaudvarra befutó gyorsvonat ablakából integetni kezdett, hogy aztán fékezhetetlen lelkesedéssel a vállukra kapják és kézről kézre adják.

Az ijedtség akkor pillanatok alatt elszállt lelkéből. Nem úgy, mint negyven valahány nap múlva, midőn rabként kezelték a körülzárt palotában. A „szocialista tartalékosok tiszteli ligája” szerezte azt a *jó kis* meglepetést akkor, az újdonsült Köztársaság „urainak”. S a már kezdetben nagyzási hóbortban szenvedő Pogány József kitett magáért – fanatizmusa később, a diktatúra alatt aztán nem ismert határt: ő ragadtatta magát arra a viharos bejelentésre, hogy: „vegye tudomásul a burzsoázia, a mai naptól kezdve túsznak tekintjük!”; - s nem csupán a hosszantartó taps tanúsította azt, hogy nem egy rosszízű tréfáról van szó; az írókat, zurnalisztákat (a főváros többi polgára, pláne a tehetősebb réteg, már amúgy sem igen mert nyilvános helyen mutatkozni) kiharancsolták a kávéházakból, s betiltották „a burzsoázia gyülekezőhelyeit”, nehogy valaki ellenforradalmat szítson ott. – No, de az még az ő kormányzása idején a Katonatanács „rendezésében” esett meg, még nem Kun Béla sarkallta vörös különítményeseit arra, hogy *a terrort nem kiírni, hanem csinálni kell...* Bánffy Miklós gróf, az ő unokatestvére (ez a minden lében kanál!) Kata szerint állítólag már akkor megjósolta, hogy ennek rossz vége lesz, amikor fűnekfának osztogatták az utcán a kézigránátokat – miután Linder Béla minden magyar katonát szélnek eresztett: „Arra az egy *blatt-ra* tenni föl mindent, mondta volt Bánffy, hogy világforradalom lesz úgyszólván! Mint mikor valaki egész vagyonával egy lóra *játszik...* csakhogy ezúttal nem az ő vagyona ez az ország, és Mihály mindegy, hogy hányadik, de mégsem Richárd!”... A kézigránátokkal felfegyverkezett Pogánygárda felvonult a Várba, néhány ágyút is felvontatott, csövük a Honvédelmi Minisztériumot vette célba; Pogány pedig a katonatanács nevében a királyi palota egyik ablakából vezényelt. Onnan küldött ultimátumot a „népkormánynak”. S a Szent Györgyteret elborítva üvöltöző katonák addig nem voltak hajlandók eltakarodni, amíg a kormány el nem rendeli a hadügyminiszter menesztését. Nevetséges ostrom volt – persze kívülről nézve – ; de ő azóta is szégyelli megaláztatását. A megszeppent vagy éppen sunyi hivatalnokok a maguk módján alkudoztak, hízelegtek, hajlongtak az ostrommal fenyegetőző nemzethőhéroknak, majd könnyögrésre fogták a szót.

Elhessenti maga elől a lehazudhatatlan, groteszk képet a tehetetlen kormánytisztviselők és a gátlástalan „túszviselők” anarchiájáról. Azóta már legalább olyan bölcsnek érzi magát, mint a Sváb hegyen a szalonjuk előtt békésen legelő fejőstehén. Akkor már az ország elhagyásán járt az eszük, meg sem fordult a fejében, hogy a régóta áhított firenzei reneszánszhangulat letartóztatásukkal és kitoloncolásukkal ér véget, hogy Katával és a gyermekekkel végül a dalmát tengerparton fognak kikötni, jobban mondva a gyilkos hőségben reggeltől naplementéig az Adria vizében; ott is kókadozva, mint a csészéjüket fekete fűrtökben ellepő légyraj, amely rendszerint habos kávéjukba fulladt. Ennél már csak az orosz emigránsok ölelő karjai jártak nagyobb veszéllyel: szó szoros leégéssel, miután a magyar exállamfőt sikerült rávenniük, hogy a család minden pénzét egy nem létező éjjeli bár állítólagos részvényeibe fektesse... Azóta rájött, hogy neki is – mint mindenkinek – el kellett szenvednie a világra jövetel fájdalmait. Nem akárhogyan: közönséges módon. Farkastorokkal szü-

letett; kiejtett szavait sokáig szinte meg sem lehetett érteni. Billroth professzor csodatételére, a Bécsben megejtett műtétre gondolt. Korántsem a fizikai szenvedés volt a legszörnyűbb, hanem az utána elviselt kudarcok, s az önként vállalt tortúrák, amíg megtanult beszélni. Bár sohasem szabadult meg végképp gátlásaitól, hangját nem tudta teljesen uralni... de egyes szavakat ezerszer is elismételve naponta, félelmetes akaraterejével *csak azért is* eljutott oda, ahová el kellett jutnia.

Kérdés: az országnak is? – mondaná gúnyos hangon Bánffy; vagy inkább rezignáltan.

Ő viszont, valahányszor lesújtó bírálat érte, nem önmagára, erő és lelki tartalékaira gondolt elsősorban, hanem arra, hogy ellenfelei – a „riválisok”! – hogyan vélekedhetnek róla.

Szédülés, majd rosszullét fogja el megint. A csüggedés és elhagyatottság érzete rendszerint akkor vesz erőt rajta, amikor őszintén, nyíltan a szemébe mondják – mint egy londoni szalonban legutóbb –, hogy: „Végére ön is mindenáron a hatalomra tört; de mert gyenge és hiú és tapasztalatlan politikus volt, azért nem sikerült...”

Ezt azért nem szokták ilyen kendőzetlenül kimondani, különösen az angolok nem. Csak hát az illető, bár magyarul már nem tudott, származását tekintve magyar arisztokrata volt. Az európai emigráció üstjében – helyesebben mondva: mindent egybevegyítő téglében – kavarták ki rafinált ízlését. Az őseit már régen megvetette (ebben az egy dologban talált nála rokonszenvre), az újvilág liberalizmusát viszont unta már; az idegenlégiós fiúkat meg a kapribogyót kedvelte egyedül. „Hölgyeim és uraim, egymás közt vagyunk – jelentette ki fülbemászó baritonján. – A bőségtálba nyúlt, és két ujjbegye közé fogta a soron következő bogyt. – Amit elárulok, nem titok. Ezen a világon, sajnos, sohasem lesz rend... Legalábbis olyan, mint a gróf úr fejében valamikor – egy fintorral jelezve, hogy ez őneki szól –, tekintve, hogy a fiatalság minden korszakban megkótyagosodik valamilyen számárságtól. Mint amilyen a szabadság, és a többi... Mert mindig van valami új divat. Emlékszem, amikor én fiatal voltam, a nihilistákat alig győztük lepuffantani. Aztán jöttek az anarchisták, eh...” Legyintett. Beletörődően, nem cinikusan. Végül mindenkivel kezet fogott; meg vele, a „kommunista” Károlyi Mihállyal is.

Hogyan értethetné meg a nyugati világgal, hogy nem az egymással ellenkező, felelő elvek változtatnak a világ arcán (megváltásról, ebbe már beletörődött; szó sem lehet), hanem a hatalommal bíró egyedek... Kunék fő hóhéra, Szamuely népbiztos maga volt a cinizmus megtestesítője. Nem a két lábon, hanem a Pullman-kocsiban járó gőgös, ördögi sugallaté. „A Vörös Hadsereg rögtönítélő törvényszékének karhatalmi különítménye” négy elsőosztályú vagonban lakott, és egy külön étkezőkocsiban tivornyázott. Egy jól sikerült tömegkivégzést követően, a hosszúszerű lovaglósizmás, tetőtől talpig bőrbe bújt Szamuelynek, mielőtt helyet foglalt volna az ünnepi asztalnál a terrorlegények között, széles övébe dugott revolverei még füstölögtek, és legvisszafogottabb tréfája így hangzott: „Meg akarom mosni a kezemet imádság előtt, mert hullaszagú”.

Az ambíció ára, lám, minden képzeletet felülmúlhat.

Katára gondol, aki elhitte volt Clemenceaunak, hogy a bátorságot az eszmék adják... Budapesten aztán az új eszmékbe alaposan „befáslizva”, mint vörös zászlóvászonnal az oszlopok a május elsejei ünnepség előtt, úgy erőt vett rajta a kinti hangulat, hogy egyik reggel azzal fogadta a politika színteréről félreállított, megszeppent férjét: „Mihály, mától fogva én is proletárrá válok!” S *kommunista lelkésedésében* saját bevallása szerint két ízben is felmosta a fürdőszobapadlót. De mire a vécékagylóhoz jutott – ebben szerencsére áldott állapota is „besegített” –, hányingere támadt, s a népes személyzet aggódva állta körül, hogy a ház úrnőjének nincse vajon láza vagy valami komoly baja? Hiába igyekezett megmagyarázni nekik, hogy az országot magával ragadó lázas hangulat sugallta neki („Saulusból is így lett Szent Pál, nemde?”), hogy cselekednie kell – az egyik cselédlánynak volt mersze megjegyezni, hogy az ország lázát sem ártana megmérni...

Egy félig beszakadt sárgult papírcetli. Mintha a Kata kézírása volna... „Különvonattal. Bandérium kísért, s a város polgárai sorfalat álltak. A szónoklatra viharos taps és lelkes éljenzés! (Bizonyos szavak kiejtése ilyenkor nem igen számít). A vidék állapotáról jobb nem beszélni. Már csak az hiányzik, hogy a franciák ránk szabadítsák a gyarmati csapataikat. Vagy ne adj’ Isten: a románok!...”

Dúsgazdag öregurak között, a szesztilalom ellenére folyt a pezsgő. Nemcsak egy más kontinens, de a „rendezés” is tökéletesnek látszott. Méreteiben imponáns volt (akár az óriáskígyók), jóllehet a nagyvonalúság sok kicsiny(es)éget és képtelenséget takart.

A szálloda előtt felsorakozott nyolc autó konvojban indult kígyólesre. Az állatkert ketrecének mélyén két vonagló dög.

„Mi a véleménye, gróf úr, a kígyóinkról?”... Károlyi zavartan forgolódott, csak valami homályos tömeget látott. Mire feltette a szemüvegét, a két óriáskígyó a megerőltető kéj után mozdulatlanul hevert, mint holmi összetekeredett tűzoltócsövek. A vizet vederből loccsantották a két alvó „sztárra”, de azokat hidegen hagyta az emberi társadalom érdeklődése. „Öt yard tizenkét és fél hüvelyk!” – fordult a polgármester atyai büszkeséggel az európai jövevényhez. A magyar gróf már jó ideje tisztában volt azzal, hogy noha ő a tiszteletbeli meghívott, nem ő lesz a ünnepi rendezvény szenzációja. Ezúttal még a grófi címéhez ragasztott „vörös” jelző is elhalványult az óriáskígyók sikerszáamához képest. Rövid, elvont beszédét érdektelenség fogadta; vállalva hát óceánon túli kompromisszumát: ő a hontalan árva kijelentette, hogy az aznap látott kígyópár „magasan hordhatja a fejét, amiért olyan fogadott szülőkre akadt, mint St. Louis fogékony lelkű lakosai.”

Észak-amerikai útja során a tökéletes rendezés nem először keltette benne a valószerűtlenség érzését. Nem mint a zűrzavaros hónapokban itthon – súgta a fülébe Katus –, amikor *dilettáns* arcát mutatta minden. Úgyszólván rendező után kiáltott...

És visszatérve Európába, szinte megilletődve vették tudomásul az óvilág megőrződött szokásait. Lehetetlen volt elfelejteni őket, mint azt a soksok tárgyat, amit az olasz carabinieri elloptak tőlük (s nem csupán a rubintokkal és gyémán-

tokkal kirakott családi karperecére gondolt); hanem a kiürített raktárak, kény-
szer pincelakások, penészszagú óvóhelyek lemeztelenítő pillanataira is, melyek-
ből nekik csak kóstolóban jutott éppen, de mindannyiszor buzgón vallották, hogy
a jövődő arca kárpótolni fog a világeremtés kínjaiért. Csak azt nem tudták,
hogy az az arc hogyan fog kinézni... S amit belülről pusztítottak el, mivel lehet
helyettesíteni majd. Mert végső soron, az ösztönöktől, a véletleneiktől hajtva,
valami mindannyiukban elmozdult. Hát amit akaratuk ellenére elkövettek; vagy
amit mások prédáltak fel, tulajdonítottak el? – a hosszú román katonai szekér-
konvojokban idegenbe vitt hadianyag s katonai felszerelés; de a gyári meg a kór-
házi is. Drága szövetek, prémek, üvegkészletek, telefonkészülékek: minden, amit
csak el lehetett rabolni... Elég a kedves rézibrikek kikandikáló füleire, a porcelán
kávéskancsó karcsú nyakára, az aranyozott képkeretbe foglalt csendéletre s a
megfestett természetre gondolni. A többi veszteség, a kifosztott, kiüresedett tájé
is, talán még jóvátehető; persze csak az élők számára.

Ismerős állomás öreg órája alatt csatlakozásra várva. A vonatok késnek. Egy
lépés; még egy. Megpróbálja könnyen tartani fejét. A fizikai feszültség és izgal-
mak hónapjaiban hányszor érezte úgy, hogy szétrobban a halántéka. Erőfeszít-
és volt lehunynia szemét, s várta, hátha megfejtethi: mi jön, ki jön?

És most?... A régi kalandok után talán szembesülni fog ellenségével.

A halállal. Vagy csupán önmagával.

*Trianon emlékmű, Nagyatád, Kolostor-udvar. Klie Zoltán alkotása.
Készült közadakozásból 2003-ban*

A fájdalom természetrajzához

Két régi emlék, hasonló tanulságokkal.

Utolsó éves bölcsészként mindkét tárgyam gyakorló tanítását egyazon szemeszterben kellett elvégeznem – 1975 őszén magyart felső tagozaton kellett tanítanom a Ságvári Endréről elnevezett szegedi gyakorló általános iskola egyik hetedik osztályában. Kiemelt kádergyerekek jártak oda nagy számban, párt-funkcionáriusok, ilyen-olyan igazgatók, orvosok, ügyvédek, professorok csemetéi. Petőfi magyarországi vándorlásairól szólt a tanítandó anyagrész, az egyik kiadandó házi feladat pedig az volt: a nebulók jelöljék meg, kövessék végig Petőfi Sándor hazai kóborlásainak helyszíneit, hol, merre járt a legzseniálisabb magyar huszonéves. „Akkor...le kell rajzolni, amerre járt?” Igen. „Akkor...lehet Nagy-Magyarország térképet rajzolni?” Igen. Az az egetverő, harsány, spontán hurrázás ma is – életem utolsó percéig – itt van a fülemben.

A Ceausescu-rezsim bukása után vonaton utaztunk újra – mert már lehetett – Erdélybe. Nemcsak a forradalomnak hazudott titkosszolgálati puccson voltunk már túl, de tudván tudtuk azt is, hogy nemsokára szabad választások lesznek Magyarországon. Az emlékezetes százezres marosvásárhelyi könyves-gyertyás tüntetés után és nem sokkal a véres magyarelles pogrom előtt jártunk. A középkorú kolozsvári házaspárral persze hogy az éppen aktuális Kárpát-medencei helyzetről beszélgettünk, mind jobban belemelegedve. A férfi keserűen a román mentalitás megváltoztathatatlanságáról, e sorok írója biztatólag az anyaország ekkor már néhány éve látszó, mindinkább megizmosodni tűnő akaratáról, erejéről beszélt. „Mindegy, uram, úgyse lesznek itt újra a magyarok”, mondta a férfi. Felesége, aki addig jobbra csendben üldögélt, váratlanul, áttüzesedve felkiáltott:) hát nem látod, hogy féllábbal már itt is vannak?”

Két extrémnek tűnő, de alighanem nagyon is elgondolkodtató példa arról, mennyire igaza van Szindbádnak, midőn a hajós és úriember Márainál azt válaszolja a pincér szomorú kérdésére – hol van a régi ország, Szindbád úr? – : „a lelkekben.”

Merthogy tényleg ott van. A lelkek legmélyén. Minden ellenkező, lehangoló látszat dacára. Máig. Most is.

„Magyar az, akinek fáj Trianon” – Illyés Gyula meghatározását a fájdalom természetrajzának ismertetésével lehet megérteni igazán.

A fájdalom olyan, mint a hideg víz. Először rettegünk tőle, ódzkodunk belemártani akár a kisujjunkat is, aztán ha hirtelen, egyetlen nagy, erős elszárással belemérülünk, nemsokára szinte már nem is érezzük – csak valami tompa, az érzekeink legmélyén megmaradó rossz emlékeztet arra, hogy nem kellemes langymelegbe, hanem bántóan hideg közegbe ereszkedtünk alá az imént. Az észak-amerikai indiánokról írja a magyar esszé egyik, méltatlanul kevésbé ismert nagymestere, a népi írók nyugati emigrációjának legkiválóbbjai közé tartozó Gombos Gyula: a hiedelemmel ellentétben a fájdalom elviselése nem számított közöttük különösebb érdemnek – ez a férfiúi, emberi mi-

nőség elemi követelménye volt, enélkül jóformán számba sem vettek senkit. A fájdalmat tehát leplezni, titkolni, magyarán elviselni kell tudni. „Az a le-gény, aki állja.”

Trianon kapcsán csak most, majdnem megkésve kezdjük újra értőn felfe-dezni Juhász Gyula nagy versének üzenetét: „nem kell beszélni róla sohasem, de mindig, mindig gondoljunk reá.” A fájdalom magánügy, a következményei nem azok. Csakhogy a fájdalom meghatározta közösségi tennivalók nem tar-toznak a fájdalom kiváltóira. Sőt. A rossz lelkiismeret szánalmasan nagyhan-gú lovagjai, a tolvajt kiáltó rablók változatos formákban egymást váltó nem-zedékei előtt összeszorított foggal, az indiánok méltóságával kell megnyilvá-nulni. Régen túl vagyunk már a fájdalom legelső, letaglózó hidegvizes fel-szisszenésén: érzékeink legmélyén azonban a rossz, az a gyötrellem váltig emlékeztet. És éppen ez készlet cselekvésre. Mert tizenhároméves gyerkőcök és sok évtizedes eltaposottságban élő „kisebbségi polgárok” természetrajza voltaképpen semmiben sem különbözik – ami az alapokat illeti. Nem tudjuk, a lelkünk hol végződik. Azt viszont igen, hol kezdődik. Valahol errefelé, eze-ken a vidékeken.

Trianon eddigi évfordulói kapcsán már elmondtak és most újra el fognak mondani igen sok szép és felemelő és okos gondolatot – kövessenek bár meg: kicsit már unom őket. Amikor e vérlázító nemzetgyilkossági kísérletről valahol a lelkesítő igazság kimondatik, és lelkes öregurak meg korosodó honleányok helyükről felugorva kiabálják, hogy „vesszen Trianon!” – majdhogynem úgy ér-zem magam, mintha hiányos öltözékben pisztollyal kényszerítettek volna a for-galmas utcán sétálni. Mintha fényszórók kereszttüzeiben vizsgálnák, mennyire torzul el az arcom a fájdalomtól, a víz irtóztató, fagyos hidegségétől. Ez a sze-mérmetlenség-érzet, ez a rejtőzködni akarás lehet a menedékünk. Valószínűleg a végső megoldás kezdete is. Mert a legyőzött fájdalom a férfias cselekvés elő-szobája. Mert követelőző, szónokias felkiáltások helyett a csendes és szívós, szófukar és okos tett méltósága a visszahódított múlt oltára felé vezető ösvény. Jajongás, busongás, hóbörgés és ábrándozás közül kikanyargó egérút. Fállákkal valahol – bárhol – lenni: azt jelenti – megvetni a lábunkat. Ahogyan e kérdés-körben máig egyik legjobb diagnosztánk, a fájdalom természetrajzában igen-csak otthonos Reményik Sándor írta: „hát vedd meg a lábad ott, ahol megáll-hatsz, S azt mentsd, azt a talpatalnyi helyet, Szikrát tűzből, cseppet a folyóból, A töredéket eltört mondatodból.” A talpatalnyi hely, az a nagyon-nagyon kevés-ke – így lehet és lesz is egyre nagyobbá...

Régóta mélységesen tisztelem-becsülöm egyik erdélyi klasszikusunkat, Makkai Sándor püspököt, de különvéleményt kell bejelentenem: egyáltalán nem érem be a magunk revíziójával. Még csak szükséges, de nem elégséges előfeltételnek sem tekintem. Elég volt az önostorozásból. A magunk nemesítésének elképze-lése, a Németh László-i „a kisebbség joga az életre, hogy különb; a kisebbség jogosítványa, hogy elit tud lenni” programja, hasson bár szentségtörésnek: túl-haladott. (A legendyebb megítélés esetén is: nincs rá idő. Mire végrehajtanánk önmagunk revízióját, szép csendesen elfogyunk. Kiirtanak, asszimilálnak, elve-szítenek, mert közben elveszítjük önmagunkat.) Már nem erre van szükség – mert erre már nem lehet szükség. (Meglehet, „sajnos”-t is mondhatnánk, de ez

sem segít rajtunk.) A közösségi cselekvéshez, bármennyire meglepő is bevallani, az egyéni, individuális minőség javulása elhanyagolható, mert elégtelen tényező. Az albánok alig nyolcvan év alatti megerősödéséhez nem az egyedek ilyen-olyan változásai, hanem a kollektívum „kiképzettsége”, megedződöttsége, a lelkek legmélyén rejtőző tartalmak bátor kibontására alapozó „használat”, gyakorlati alkalmazás járult hozzá – mindent eldöntő mértékben. Az a felismerés, hogy igenis a közös lélekmélyi sugallatok számítanak, semmi más. A fájdalom titkainak, természetrajzának alapos ismerete. És mindaz, ami ebből következik.

A kiirtott indiánok és a feltámadt albánok közötti vékonyka pallón egyensúlyozni: ez az igazi korfeladat. A jövő nagy mutatványa. Az idők méhében mindig készül valami: aki ezt nem tudja, semmit sem tud. Aki ezzel nem számol, vegetációs szintű életet él. A magyar önépítkezésről időről-időre elmondjuk, hogy ki-ki a maga kis posztján és hosszú távú nemzetstratégia és hasonlók. A lényeg ennél sokkal egyszerűbb. „Aki nem magyar, nem tudja, mi a fájdalom”, írta Dsida Jenő a Psalmus Hungaricus-ban. Mivel magyarok vagyunk, hát nagyon is tudjuk. A fájdalom elviseléséhez erő kell. Az erőhöz lélek. A lélekhez hit. A hit tényleg hegyeket képes megmozgatni és igenis tett és tesz csodákat, megtörtént, igazi csodákat. Máris visszaérteztünk az erőhöz – ami egyenesen a fájdalomból fakad. Eötvös József azt mondta: csak azt nem nyerhetjük vissza többé, minek visszanyerésére erőnk hiányzik.

Amíg fájdalmunk van, addig erőnk is. Ezt kéne belátni.

***

Ezután következnenek az összes lehetséges ellenvetések: a „realitások” (milyen igaz volt Csurka Istvánnak, amikor már 1986-ban „az elfogadhatatlan realitásról” írt!), „korszerű” Európa légiesült határokkal és mindenható EU-val, „háborús veszély”, nagyhatalmi összjátékok, világhatalmi-világhálózati összeesküvések leosztott kártyái, zsarolt és sarokba szorított mindenkori magyar kormányok, szomszédaink kisantantós összefogása és túlereje, politizálási, konspirációs ügytelenségünk („lám, a románok!”), helyzetkihasználási, „ziccereket kihagyó” eseteink a közelmúltban – és így tovább, így tovább.

Ha 1938-ban vagy 1940-ben, az első és második bécsi döntést megelőző tárgyalások kezdetekor valami jótét lélek összegyűjtötte volna a lehetséges ellenvetéseket, az imént felsoroltak legtöbbször az adott körülmények között Kánya Kálmáné vagy Teleki Pálék képébe lehetett volna vágni. Törődött volna akkor ezekkel valaki? Közlebbi példa: ha 1956. október 23-án délután egy másik jótét lélek összegyűjti az összes lehetséges ellenvetéseket a realitásoktól a nagyhatalmi játszmákon át konspirációs ügytelenségeinkig és tovább – ugyan ki hallgatott volna rá?

A hit erejéről sok szépet és igazat megírtak már – nézzük most a dolgot jóval hétköznapiban, ha úgy tetszik, praktikusabban.

Az eszménytelen cinizmus „gyakorlatiassága” azt mondja, izélhetjük az egész gyönyörű forradalmat, két hét múlva vérbefojtották, megtorlás lett és dögvész, mit akarunk hát? A csodálatos terület-visszatérések a hazához négy-öt-hat-hét

évig tartottak, utána szörnyű megtorlás következett, és olyan pokol lett az elszakítottak élete, amilyen azelőtt sohasem volt, mit akarunk hát?

„Jobb a békesség.”

„Csak zűrzavart, felfordulást, pusztulást okozna.”

„Délbábos ábrándozás, ősi magyar öncsalás és hóbörgés.”

„Megérdemeltük, maradjunk inkább nyugton.”

Figyeljük meg jól azokat, akik így beszélnek. Mi tud, mi tudhat fájni ezeknek az embereknek? Saját érdekeik csorbulásán kívül semmi. Aki pedig nem ismeri a fájdalmat, a fájdalom természetrajzát – önmagát rekeszti ki a magyarul értők közösségéből. Tehát nincs vele mit kezdeni. (Mindezzel együtt ők voltak és lesznek az elsők, akik nemzeti lobogóba burkoltan, lelkesülten ordítottnak majd, és elsőként találják meg az ügyeskedő seftelés lehetőségeinek tárházát a visszacsatolt területeken.)

***

Csonka országnak csonkult lelkűek a polgárai. Ha az anyaország közelmúltbéli és mai állapotait akarjuk rögzíteni, nem kerülhetjük meg ezt az igazságot. Ami a Magyarország nevű maradék földdarab lakosságával az elmúlt évtizedek alatt történt – egyenes arányban van Trianon elfogadottságának és ismeretlenségének, a közönynek és az eszménytelen cinizmusnak elterjedtségével. Magyarország 2010 elejére, Trianon 90. évfordulójának esztendejére nemhogy a mostohaanya-ország, de egy elzüllött, tönkrement, nyomorult valamikori anya országának torzképét öltötte magára. Az utolsó nyolc év során a még a Kádárkorban is végig meglévő Természetes Vonzerő szinte semmivé foszlott: gazdasági téren Szlovákia és Románia EU-tagságával az ottani „nyugatiasság” számos eleme – eurótól legújabbkori, látványos román „csillogásig” –, belpolitikailag a balkáni méreteket már-már legyőző korrupció, elszegényedés, Budapest képeinek „legatyásodása”, külpolitikában a minden korábbit alulmúló gyávaság és tehetetlenkedés, sunyi meghunyászkodás és konformista elvtelenség segített biztosítani az elszakított nemzetrészekben a korábban szívszorító daccal mindvégig legalábbis édes mostohának tartott maradék ország iránti, növekvő idegenkedést. Az idegen titkosszolgálati céllal kierőszakolt 2004. december 5-e pedig minden lehetséges utóhatásával csak még tovább erősítette ezt a félelmetes folyamatot.

Ebben a helyzetben kell farkasszemet néznünk a fájdalom természetrajzával. Tudván, mennyire összefügg – most is, mint mindig – az elszakított milliók mozgásterének változása az anyanemzet helyzetével. A fájdalom alakváltozatai és a lélekmélyi sugallatok szigorúan ennek tükrében szemlélendők. És ekképpen érkezünk el a kiindulóponthoz, megedződve és egyre elszántabban: jelenlegi, kétségbeejtő anyaországbéli helyzetükben erről a nullpontról kéne újrakezdeni a közös gondolkodást. És inkább már ma, mint holnap.

NÉMETH ISTVÁN PÉTER

Johann Cruyff, katalán szövetségi kapitány térképatlaszába

határod elharapott /nyelvel rúzsozták
ügyetlen mosolyra / Magyarország

(NIP: *Virágnyi világveg.* Bp. Eötvös Könyvek. 1988.
J. C. térképatlaszába)

*Alávaló? alávalóbb? / Ki? kinél? Ki dönteti el?
Mubi pusztáján az eltemetett / Mohács kőporondjába temetett
Don sárga iszapjába temetett / Döbling falába élve temetett
Szárszó Abda gödrébe temetett / A Sehol sírba el-nem-temetett
Senkinek nem felel / mert a csont hallgat nem felel*

(Kormos István: *Katalánok*)

1. (*Út, havak emléke*)

*Farkaslaka felé buszon / bagyom szaladni utam búcsuzom
sófejtők havasok kopjafák / határ elkobzott könyv ifjúság
22 év a hágón túl / tablettáimba tömörült hó hull
és nem tudok semmit semmit se már / kapaszkodó fenyők felnőtt rozma-
ringszál*

*csak azt hogy SÉTÁL EGY MADÁR // valahol sétál felszállt a madár
hogy horzsolt zöld mező maradt íze számon
hogy kútba hajított pisztráng merül álmom*

2.

Az országhatárt huszonéves fejjel léptem át először. Nagylaknál. Ez a nyolcvanas évek elején volt már, és Solymos várának romjait láttam meg az autóbusz üléséről az alkonyatban. Varázslatos dagerrotípiá máig számomra az a sártól szep-lős ablaküveg. A várhegy Szigligetre emlékeztetett, csak a falak épebbnek tetszet-tek, mint a Balaton partján. Solymos is vízrenéző vár, csak a Maros fölött, és épp-úgy lerombolódott 1688-ban, mint a szigligeti, amelynek lőporos tornyába villám csapott. Solymos várába nem másztunk föl, de másnap délelőtt, dacolva a vipera-veszéllyel, Déva falaira kapaszkodtunk. Szó szerint toronyiránt mentünk, s csak Dávid Ferenc cellájában fújtam ki magam, eszembe sem jutott, hogy gyerekkorom-ban egy csobánci ostrom alkalmával tériszonyt szereztem. (A Gyulaffy vár kisasszo-nyainak orgonabokrait csiripoltuk meg a hajdanvolt török és labanc ostromlók

hadai helyett. A csobánci születésű Gyulaffy László várkapitány Báthory István generálisa lett, s Szilágycsehin hunyt el.) Kőműves Kelemenné hamvai jól megtapasztalták Déva magos várát, hiszen a szigligeti és a csobánci építménykövekre is alig találunk manapság. (Meg-megsózták pedig a vérükkel is ezt a dunántúli tájat!)

Gyulafehérváron a királysírok előtt némultam el. Holott ereklye-csontnyi sem maradt Hunyadi Jánosból, Hunyadi Lászlóból, Izabella királynéból és János Zsigmondból a szarkofágokban. Bethlen Gábor porát is szélnek eresztették a sírrablók. Kovács István *Vallomás Borbáth Károlynak* című versét a költő fölolvásásában hallottam később Veszprémben. Pista elsírta magát, s bocsánatot kért, hogy a napokban írta a költeményt. Gyulafehérvárra is gondoltam, amikor a következő sorokhoz ért: *Lassan körbejártam, mint késő napóra, / ezer ember álmát, vak szemfedelét, / s szellemük leplébe őket begyolcsoztam – / sírgyalázóiknak kísérteteként.*

Nagyszeben mozija az új Bud Spencer-filmet hirdette színes plakátjain. Az itteni szászokról azt olvastam, hogy azoknak a gyerekeknek a leszármazottai, akiket a furulyás ember hozott magával Hamelnből. Alagutakon át jöttek a patkányokkal teli csatornák városából, s felnőve Szebenben házak építésébe fogtak. Képeket keresek a XXI. századi városról, s elámulok, mennyire megújult, megszépült a patinás erődtelepülés az EU-s pénzek segítségével. Segesváron Jékely verse lehetett csak a kalauzom: *Soba nem ismertem forróbb ölelkezést / Mint amilyen ez az együtt-temetkezés / Dicső honfiakkal akik a házáért / Vérük ontották a világszabadságért / Nem nem sír nyoszolya ez a bekatomba / Dehogy vágyom innét bolmi Pantheonba / Érckoporsó sírbolt unalom árvaság / A zsarnoknak bagyom malmozzék a basán*

Jelképesnek érzem azóta is Jékely Zoltán és Takáts Gyula barátságát, hiszen Erdély és a Dunántúl talál egymásra valahányszor kézfogásukat idézem vagy verseiket teszem egymás mellé. Az ottani hegyi patakok és az itteni, szintén tiszta és gyorsfolyású karsztvizek pizstrángjai hasonlóan szivárványlanak. Bögöz református templomának freskóiról Szent László cselekedetei elevenedtek meg minden mozgóképnél hitelesebben. (Hasonlóan gyönyörű templombelső 2007-ben látok majd Somorján, Szlovákiában.)

Szent László pénzeit a kirándulás végén Csucsán kereste szemem. Az eső is eleredt, vonatkerekek kattogása hallatszott föl a kastélyig, mint valaha Ady fülébe.

Aradon a kivégzettek emlékművénél, miképpen Farkaslakán Tamási Áron sírja előtt, némán álltunk. A városszéli camping még zárva volt, de Húsvét jött, s a cigánygyerekek már rövidnadrágban s ujjongva kergették a focilabdát a közelünkben. Nehéz lett a szívem, mint a két Szervátiusz Jenő-faragta kő Farkaslakán és Pápán együttvéve. Milyen jó, hogy elhangzott egy szlengizű mondat a Békás-szorosban, amit valahányszor az ott látott képekkel, ha felidézek, derút old a disszonanciákba: – *Na, Pisti, nem semmi volt a Teremtés, mi?* (Galambos Csabié volt a legköltőibb kérdés.)

3.

Életemben kétszer jártam Munkács közelében, autóbusszal mentem és jöttem el mellette 1986 áprilisában, közvetlen az ortodoxvallás szerinti Gyümölcs-

oltó Boldogasszony előtti és utáni napokon. Lvovba (azaz Lvivbe, Lwoowba, Lembergbe, Ilyvóba etc.) kirándultunk a füredi gimnáziummal.

Munkács városának környékén virágba borultak a mandulafák. Nem voltak valami termetesek, lehet, hogy már egyszer elfűrészelt tövükről hajtottak újra. Füred és Arács között biciklimről láttam testvéreiket naponta, akiket megsimogattam a szememmel, s Jeles András szavaival majd' hogy meg nem szólítottam: „*Édeseim, tán összeesküdtetek, hogy így egyszerre kivirágoztatok?*”

Munkácson nem volt senki ismerősöm. Csak annyit tudtam a városról, amit egy fiatal tanárnak illik, hogy Zrínyi Ilona volt a vár védője a gyermekeivel, hogy Kazinczy is raboskodott ott, hogy középiskolájában tanított magyar irodalmat a somogyországi ifjú Takáts Gyula, s hogy tanáromnak, Kamarás Istvánnak a szülőhelye. Nem tudtam azonban a kijelölt útszakaszon, hogy beljebb, a városka egyik házában egy Reviczky Krisztina nevű lányka gyermekeskedik, aki jó egy esztendő múlva majd költőpalánta-társam lesz Veszprém megyében, csak még be kell kukkantani a kalapos szalonokba édesapjához, ki kell néznie a Latorca partjára, beérett-e már az egres, amit tájanként máshogy és máshogy neveznek. (Piszke, Krisztus-szóló etc.)

Ott és akkor a buszon utazva a lassan leszálló est előtt mindnyájunk képzeletében egy másik földrajzi név gyújtott világot: a Vereckei szoros. Számomra Ady Endre borgőzös verssorainál nagyobb igazság nem is létezhetett, hiszen magyarságomról tudtam, hogy az legfeljebb csak egy távolabbi ágon jöhetett Verecke híres útján, a másik, a közelebbi felmenő, inkább Dévény felől érkezett. (Nagyapám nagyapja, Németh Elek, Győrszentivánon született 1833. december 6-án, s fölcseperedvén már onnan, a Kisalföldről rukkolt be huszárok közé, s jött le a Balaton-felvidékig. Nem ment tovább a sereggel, mivel egy lányos háznál maradt, hogy egész életét Lájer Rozinak, a szőlőnek és gyümölcsfáknak szentelje. 16 évesek voltak, szépapám két nappal volt idősebb szépanyámnál.) Ady *Új versek*-béli híres beköszönő versének igazat adtam tehát, mivel igenis lehet egyszerre Keletről és Nyugatról is érkezni, nem képzavar az sehogy sem. Szegény tanítványaimat ilyen s hasonló levezetésekkel untattam. Szerencsére, nem ronthattam el kedvüket egészen, mert rázendítettek a korabeli slágerre: *Szállj csak, szállj csak szabadon! / Szállj csak végtelen utadon! / Minden perced jutalom / a láncok nélküli napokon.* Hajnali négykor indultunk, s elhagyva a Balatont, el Budapestet, el már Krúdy nyírségi tájait is, Kárpátalján valami igen különös érzésem támadt. Mintha megint a Balaton környékén járnék, holott Lemberg felé cirill betűs településeken szaladt át a busz velünk. A monarchiabéli városnevet használom, mivel így emlegette nagyapám, az 1894-es születésű Németh Péter, aki az I. világháborúból küldött onnan haza, Káptalantótiba, képeslapot. Visszafelé, amikor még több száz kilométer volt előttünk, újra elfogott, talpamtól a fejem búbjáig elöntött az ismerős és jó kedv hulláma. Magyarország még sehol, s én átélhetem ki tudja hanyadik honfoglalásként a hazatalálás, a hazára találás élményét. Zsebemben az ungvári unyivermágban vásált szemzőkéssel léptem át a határt... Aztán évekig nem tulajdonítottam jelentőséget ennek a nem tudom honnan jött kellemes bizsergésnek, ami bizonyosan valahonnan igen mélyről, csak a lélek legmélyére kódozott, egészen ritkán érintett rétegből szabadult föl. Tanítottam a *Góg és Magóg*

fia vagyok én-t tovább. Vártam a VB-meccset, vajon játszik-e Jaremcsuk ellenünk Mexikóban? Aztán egyszer csak kezembe került az ezerkilencszázkilencvenes évek elején Szepesi Attila önéletrajzi vallomása. Ugyanis Ungvár és Beregszász a bölcsőhelye, s ő onnan jött a Balatonhoz. A következőket írta szülőföldjéről és szülőföldemről:

A kárpátalji táj a XX. században többször is gazdát cserélt. Születésem idején újra Magyarország északkeleti végvidéke... A mocsaras síkból kiemelkedő vulkáni kúpokon szőlőkultúra virágzott. A klíma – bár a táj távol esik a déli tengertől – a mediterránra emlékeztet, annak legalábbis távoli visszfénye. Vanak a mai Magyarország területén is ilyen mediterrán szigetek, ahol a talaj jellegében, a napsugár és a levegő ízében a Földközi-tenger távoli hatása fölerősödik: Badacsony és környéke...

4.

Az első szlovákiai magyar települések, amelyekkel találkoztam, benne szerepeltek Ottlik Géza híres regényében, az *Iskola a batáronban*. Medvénél léptem be a hajdani Csehszlovákia területére, és a szeredi campingben álltam a rohanó Vág partján. (Medve Gábor és Szeredy Dani is arra tanítanak, távol minden tanaras gesztustól és okoskodástól, hogy érdemes a jót választani, s hogy ez a bizonyos jó nem elvont fogalom, hanem még anyaga, állaga, illata is van, s nagyon ostobának vagy ördöginek kell lenni annak, aki nem ismeri föl, vagy azt állítja, hogy elrejlik előle.)

Dunaszerdahelyen 1984 nyarán már tudtam, hogy a helyi csapatot magyarul bíztatják szurkolói, s a neve mozaikszó, de rövid hangsorának még egy jelentése is van: DAC... Ha úgy tetszik: értelme. (Láttam Nagyszombatban az örök rivális Spartak Trnava hirdetőtábláját, piros és fekete PUMA-szerelésben játszottak, mint a Siófok. Drukkereik kemény magja szlovák ajkú fiatal, rigmusait ők sem a városukban egyetemet alapító Pázmány Péter retorikájából merítették, bár a derék jezsuitánknak is volt egy-két szava prédikátor ellenfeleihez.) Szerdahelyen lakott Németh Babi, aki – többek közt – gyönyörű Weöres-kötetet illusztrált a kilencvenes években. Tapolcai földim, aki születésem körül halt meg, Csörgéy Titusz ornitológus (Hermann Ottó munkatársa) volt e városkában kisdíák. Mirindát ittam (édeskés, de inkább fanyar íze volt, ez jólesett), s a szlovák sportlapokban a francia-spanyol EB-döntő képeit nézegettem. Édesapám gépe ekkor már leszállt Párizsban. (Egy nyári kurzuson vehetett részt mint középiskolai francia szakos tanár. Csöndesen megnézte a trianoni palotákat.) Pozsonyban az írószerboltok tetszettek. Könyvtár szakosként eszembe jutott, hogy Casanova is járt ezeken az utcákon, mielőtt elnyelte a Dux-i bibliotéka.

A Vág partján egy campingben nagyon megverték részeg szlovák fiatalok a barátomat. Ketten mentek rá, énám is annyian. Futottam a portára segítséget kérni. Én voltam a gyávább, vagy a túlerő? A mai napig sem tudom. Oláh Gyuszi – van ilyen szereplő az *Aranysárkányban* is – teli lett kék foltokkal az ütlegektől. Semmi előjele nem volt, hogy szlovák felebarátainknak ez fogja jelenteni a

totális szórakozást. A Vág örült közönnyel futott tőlünk a Duna felé, ahogy Cholnoky írja, mint egy tébolydába, hogy elnyugodjon.

Amikor már harmadszorra mentem Pozsonyba, csak 2007 kora őszén értem ki Dévény várához, amelyet egyik igazodási pontomként jó előre bejelöltek a költők iskolai atlaszomba: Balassi, Divinyi Mehmed és Ady Endre. Nem törtem be persze az irodalomba semmilyen falaknál, mert ők (és utódaik: Kormos Istvánék) úgylis betessékeltek. De így volt rendjén a valóságban, hogy Verecke híres útja után megálljak egy szeptemberi délután Dévénynél is.

Pozsonyból Dévénybe tartva az autóbuszson arra gondolok, hogy a szülőföldem leírására vállalkozó tudós, Rómer Flóris is itt tette meg a Bakonyig vivő út első kilométereit: *„Pozsonynál a birodalom egyik legbosszabb alagútját elhagyván, átrobognak a gyönyörű Malomvölgy tekintélyes mélysége felett emelkedő művészi kőhídon... Végre kibújnak a festői kilátás miatt a pozsonyiaktól oly gyakran látogatott dévényi Kogelcsúcs alatt elnyúló homokhegy ábrándos sziklaalakoktól tarkított sárgás falai...”* Győr, Pápa, Mór, Palota, Zirc, Bakonybél, Pápa, Ajka-Rendek – húzom végig az ujjam a térképen Flóris uram útját követve képzeletemmel, míg csak haza nem érek.

Fürdőztem Komárom itteni partján, ahol Csokonai hajdanán, de vacsoráltam a túlsón úgyszintén, ahol Jókai született. Próbáltam a dunai híd közepénél mobiltelefonnal lefényképezni a naplementét. Nem sikerült, de látom magam előtt digitális segítség nélkül is.

1990-ben Galántán, Kodály városában, magyarországi és Csalló-közi kórusokat hallgattam, s láttam, hogy az utcák telis tele vannak plakátokkal, amelyek *Bikini*-koncertre hívo gattak.

5.

A szabadkai televíziós adótorony irányába gyakorta elnéztem, amikor kiskatonaként Kunbaján dolgoztam, szőlőtáblákat karóztunk. (Parancsba kaptuk, hogy hány centiméter magasan kell a földből kiállniuk az akácronkóknak, s a szerint kellett mélyre vagy még mélyebbre ásni a két s három méter közötti – nagy – rönköket. Volt, hogy ásómat és karómat is hónaljig elnyelte már az általam kiásott gödör, ami még mindig sekélynek bizonyult a már majdnembácskai földben. Kínomban rágyújtottam egy-egy cigarettára, ahol a határ húzódott, s az őrtoronyból leintegetett a szintén kiskatona határőr, hogy ne idegesítsem, ott fenn, hiszen géppisztolya nem csak kellék. Még 1978-ban történt mindez. Még megvolt a nagy jugoszláv futballbajnokság: Spartak Subotica, Vojvodina... A belgrádi Partizan és a Crvena Zvezda. (Kölyökkoromban Dragan Dzsajics játékát Bene Ferencéhez hasonlítottuk édesapámmal.) Megvolt még ugyanabban a ligában a horvát Dinamo Zagreb és a Hajduk Split. S a többi csapat, amelyben mindig játszottak magyar származású játékosok: Eszék, Varasd, Lendvai Nafta, vagy az NK Rijeka (a hajdani US Fiumare), ahol gyönyörű a sziklafalú stadion, háttérben a tengerrel, s ahol a szurkolók még az olasz B-ligára emlékeztető transzparenszeket is kigöngyölnek. (Az Eszék csapatában 1997-től játszott egy Josip BALATINAC nevű labdarúgó. Mondanom sem kell, tehetsége és beszélő neve révén ő lett az egyik kedvencem.)

1989-ben a szegedi campingben néztem tanárként – osztálykirándulás alkalmából – a Honvéd Vojvodina meccset. (Puskás csapata jutott tovább.) Aztán Szegeden történt az is hogy a győztes Crvena Zvezda (Red Star) bérleti díj helyett elkészítette a SZEOL-stadion betonkaréjait. A szegedi sportbarátok úgy akartak kedveskedni a belgrádi szurkolóknak az FC Portadown elleni mérkőzés előtt, hogy szerb nyelvű újságot nyomtattak részükre, s ingyen kiosztották közöttük. A drukkerok a fejük fölé emelve, olvasatlanul, gyűjtötták meg a sajtóterméket.

(A balatonfüredi gimnázium tanári szobájában Kemény Géza bácsi idézte fülembé saját versét, amit a Magyarország – Románia (1 – 0) mérkőzés után írt:

„Ibless meg / bunyt látó, / földbeli / bölcs zseni, / félszemű / Kölcseny, / félpályás / hazámnak / épeszű / buzdítást / költeni!” (Csoóri Sándor esszéjében olvastam, hogy egy határőr-bázison román társai egy magyar kiskatonát azért lőttek agyon, mivel nem tudta titkolni a gólörömet ezen az 1981-ben rendezett VB-selejtező közvetítésekor. Diákkori szerelmem kezét engedtem el én abban a pillanatban, hogy végre megölelhessem ott, a Népstadionban május 13-án.)

1990 őszén láttam meg aztán a városkát, amikor Papp Árpád és Móser Zoli társaságában áthajtottunk gépkocsival a fő terén is.

Görögországba tartottunk zeneművészekkel a győri ütősökkel, dobszerelésük egy furgon tetején.

A 26 fokos tenger s a kánikulai, 30 fokos lég várt a Korinthoszi öbölnél.

A városháza, a színház (amelynek éppen úgy hat oszlopa van, mint a füredi kőszínháznak volt a reformkorban. Kosztolányi hősei vonultak el szemem előtt Pacsirta, Novák tanár úr és Hilda lánya, a mulatozó Párducok csütörtök éjszakai részeg kompániája, az innen messzire vágyódó Ijjas Miklós, sápadt kamaszok, akik között Brenner Jóska a hangadó...

A novella is eszembe jutott. Zolinak és Árpádnak mondtam is a főhős nevét:

Ő az *Égi jogász*: Kaszás-Kis János napszámos. A román katonától kapott pofon után lett költő, aki ki tudja mondani a kimondhatatlant, hogy megtörtént a baj.

Ranódy László filmjében Baja főtere szolgált Szabadka főterével. Igen, hasonlítanak a monarchiabeli vidéki városok egymáshoz ugyancsak!

Zombor körül mezítlásos cigánygyerekek. Kusturica ríkató-nevettető filmjének szegény hősei. Belgrádban a Partizan-stadion mellett haladtunk el.

Szó szerint: egy futballmérkőzésen tör majd ki a horvát-szerb háború...

Dinamo Zagreb – Crvena Zvezda... a drukkerok kezében megjelent a vállról indítható rakéta. (Addig mindig megnevettek a következő sztori. Történt, hogy egyik nyugat-európai kupameccsére elkísérték a Partizánt a drukkerai, s az ottani állatkertben megtámadták a tapírt...)

Már nem élt Danilo Kiš, aki kisgyermekként magyar iskolába járt, s fürdött a Kerka vizében, s remekművében megírta, hogyan hallani még most is a pannoni tenger morajlását a Göcsejben...

A bosnyák futballpályákon készült sajtófotókon, nem látomás, temetnek. Sorakoznak a sírok. Éppolyan szabályosan, mintha fiatalok vonulnának föl csak egy élőképhez, a halotti piramisokhoz hasonló, magukból épített gúlaalakzat-hoz.

6.

Édesanyám apai ágán a Muravidékről származó ősökkel büszkélkedhet. A hajdanvolt Lendvai járáshoz tartozott Hosszúfalu, most is élnek ott közeli rokonaim. A távolabbi atyafiak és néném közül Rózsika Csáktornyan lakik. (Szomorú dolgokat éltek át, legalább olyan jóvátehetetleneket, mint amilyenek a világháború alatt Újvidéken is történtek. A várfalakra nem csupán a XVI. században kenődött a magyarok vére.) Édesapám bátyja a csáktornyai tanítóképző hallgatója volt, s nyaranta Gétyén nagymamám mindig vendégül látott horvát ajkú fiatalka játszótársakat, hogy a család a horvát szót is megértse.

Nagypám a 9-10 esztendőös parasztyerekeknek (köztük édesapámnak is) a következő tankönyvi fejezetet tanította a harmincas években:

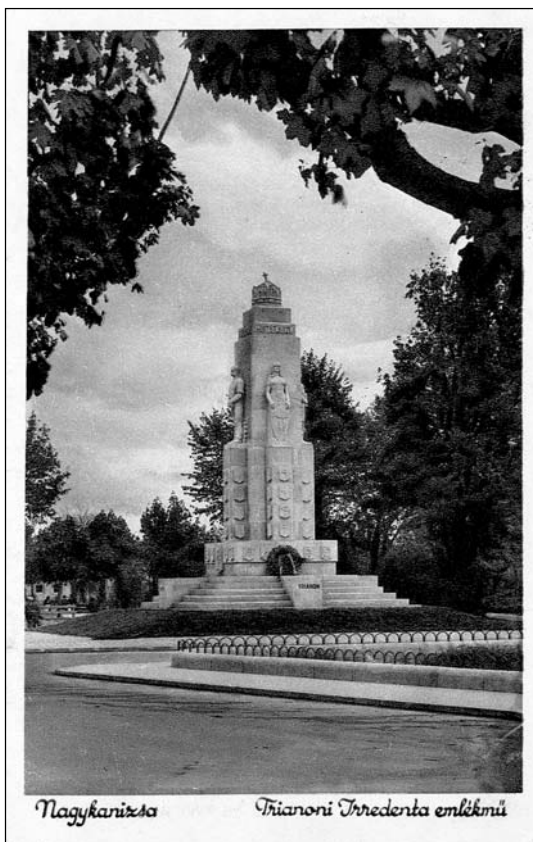
A csáktornyai járás a jugoszlávok által teljesen meg van szállva, székhelye: Csáktornya – magyar és horvátajku lakosokkal. Hajdan a bíres Zrínyi-család birtoka volt, vára még most is látható. A járás keleti része sík, nagy árterületekkel nyugati felén az Alpok nyúlványai borítják s alkotják a Mura-közi hegyeket, melyeknek lejtőin jó bor terem. Északi batára a Mura, déli batára a Dráva. A Mura és Dráva közti félszigetet Muraköznek nevezzük. (Zalavármegye földrajza. Az elemi iskolai III. osztály számára. Írta: Hortobágyi Agost kir. Tanfelügyelő, Zalaegerszeg. 1923.)

Csáktornyan és Varasdon az 1989-es nyár azon hetében jártam, amikor utóbbi város – rendezőként – az európai ifjúsági atlétikai bajnokságot várta (JUPEA). Az épületek gyors nyári csinosításába kezdtek, a terek, a sétaköves utak már készen voltak. Megdöbbenve láttam, hogy a régi freskós falakra egyszerűen rámeszeltek, s valami kórházi tisztaságot éreztem a templomokban így, semmiképpen sem áhítatot. Csáktornyan a várat zárva találtam, átalakítás előtt lehetett, mert ablakai bezúzva, udvarán cserépkályha-törmelék és sitt meg sitt. A városka közepén (2010 nyarán lesz 150 éves a Nagykanizsa és Csáktornya közötti vasútvonal) a Zrínyi teret csodálatosnak láttam. A költő és hadvezér 8 méteres emlékoszlopának tetején lant és kard. Aljában gyönyörű Zrínyi-mellkép és családi címer. (Szász Gyula és Ároky Aladár alkotása). S mindent befutott a borostyán. Varasd felé, még a Dráva-hídon innen, édesapám Trabantjából (amit Oláh Gyuszi vezetett) néztem az erdőket, merre lehetett a zrínyifalvi tisztás, ahol egy vadkan vagy egy fölbérelt gyilkos végzett a költővel. Ez is olyan eset, amelyiket egy égi jogász megoldhat egyszer, más aligha. Jó volt megállni a Mura partján visszafelé, Illyés verssorára gondolni, hogy végül „seregtelen vezér” látott e hömpölygő habokra, de költő, nagyon nagy költő is.

7.

Mindenszentek előtt voltam az Órvidéken kirándulni Tarmann Renátával, Rádóczi Katalin s osztálytársaikkal 1992-ben. Sétáltunk Kismarton utcáin, s nem értettük, miért volt olyan sok rendőr az Esterházy-kastély körül? Másnap a televízióból tudtam meg (ORF, MTV), hogy a helyi zsidótemető sírköveit dön-

tötték le garázdák. Amúgy már karácsonyra gondoltam, s azt magyaráztam a tanítványaimnak, hogy figyeljék meg a magyar és az osztrák madonnák közti különbségeket, mert ellenkező irányban van karjukon a Gyermeke. Tanaras fontoskodásnak tűnhetett, de nem bánom ma sem. Hiszen mókások szaladtak át az úton a futballpálya közelében, s nekem eszembe jutottak régi mesefilmek a gráci tévéből, de még pompás gólok is a nyolcvanas évekből és a közelmúltból. Az Eisenstadt-i csapatból a kopaszodó Christian Keglevits, a Rapid Wient is megjárt vén csatár (fiatalabb nálam egy évvel :-), akinek megmozdulásai, villanásai a pályán Nyilasihoz és Töröcsikhez voltak élményszámba menően hasonlóak. Kismartonban és Fertődön kereskedelmi rádióadókból harsogó dallamok sem tudták elfeledtetni velem, hogy mégiscsak Haydn zenélt erre felé, vagy éppen ő vezényelte műveit az évszakokról és a *Teremtés*ről. Amikor Bécsben tapsviharba tört ki a közönség, ő szelíden a kupola felé mutatott föl, hogy kié is az egyedüli dicsőség. Baumberg Gabrielláék s Kisfaludy Sándor (aki szintén a holdvilágot hordta kalap gyanánt, akár Keglevits) mindennek – látványnak, harmóniáknak és beálló csöndnek – szem- és fültanúi voltak.

*Nagy-Magyarország emlékmű, Nagykanizsa, 1934. Hübner Tibor alkotása.
(Tbúry György Múzeum Történeti dokumentációs tára, Nagykanizsa)*

FAZEKAS ISTVÁN

Törött korsók

*melyeket nagyapám udvarán találtam
az elmúlt évben, Halottak napján.*

(Lírai oratórium-töredék)

1.

: velünk nem békél az Úr,
békétlen az ég.
Reánk még nem mérte ki
végítéletét.

Mi nem törődünk már
senkivel, semmivel:
aki itt él, először
hitét veszti el.

Sodródunk a vak idővel
vakulva tovább,
mint aki nem láthatja már
soha otthonát.

Homlokunkon égi jel:
a föld befogad.
Lángolunk. Lánggá lesznek
itt a poharak...

2.

mert bennünket hajt a gond
századok óta,
és zörög a szívünk
jó-ideje.
Nagy-törzsű fájdalmaink
gyökerét kitépni
vajon ki tudja?
Lesz-e sors-roppantó
idő, dalnok vagy hős?
Bánatunk tenyeréből
kisdedek és vércsék
isznak.
Folyik a véres leve
a kínnak.

3.

Hová tűnt a
Boldogasszony?
Fénybe?
Elmúlásba?
Hová tűnt el,
hová, mégis?
Boldogtalanságba?

4.

Hazám
már hullafoltos
táj.
Sebesült szemekkel
nézem.

5.

... fejük a bárd alatt.
Iszapok mocszában,
kotuban, saját sarában
fuldoklik a haza.

Jaj, mennyi árulás, széthúzás,
mennyi feledés!

Lángra kap itt minden virradat,
s fekete üszök lesz a hófehér madár.
A múlt csak káprázat,
törvénytelen itt az emlékezet.

Férfi, ne feledd a mennydörgő
szózatot:
„A derék nem fél az idők mohától,
koporsóból kitör és eget kér!”

6.

... az ősi feljegyzések szerint is: a magyarok szépek. Nem csak az életben azok, de szépek a halálban, az életen túl is. Korábban a legtöbb magyar januárban halt meg. Azt mondják, télben halni a legemberibb. Ilyenkor lelassul az ember lélegzete, lelassul még a szívverése is, meglassul a gyászolók bánata. Így növekedhet a remény a túlélésre. A hóesésben mindig szemtől szemben állunk az örökkévalósággal. Ha a ropogó havon cipel gyászt a szívünk, könnyen befogadjuk az idő végtelenségébe dermedt nem-létet.

7.

Ady Endre lett volna az utolsó magyar?

8.

Ady Endre!
Az önpusztító sors ellen
ki állít minket
hadi rendbe?

9.

... na, és? Tán őrzője vagyok én
a testvéremnek, Uram?
A pásztornak legyek
őriző pásztora?
Vagy őrizzem a nyáját?
Csak kutyák vagyunk mind!
Harapjuk egymás húsát,
s közben jóllaknak a
farkasok.

10.

vezekeljetek

11.

rendületlenül

12.

Századok óta ássák a sírt.

13.

Nincs ami csillapítaná a Trianon okozta seblázat. Ám a csonkításnál nagyobb probléma, hogy a műveltségétől megfosztott nemzet nem csupán identitását veszti el, hanem emberi tartását is, majd emberiségét, és végül: emberségét.

14.

A magyar a félbehagyások népe. Szándéka mindig sokirányú: mindet megvalósítani lehetetlenség volna. Éppen ezért megkezdett dolgait általában félbehagyja. Aki félbehagy valamit, az lemond a teljesség igényéről. Aki pedig nem törekszik a teljességre, az előbb-utóbb kiábrándult lesz. Legtöbb kiábrándulásunk nem a tehetetlenségünkből, hanem nagyravágásunkból fakad. Talán ezért van az, hogy nálunk a fegyverek közt énekelnek, a békében többnyire hallgatnak a műzsák.

15.

velem
veletek

nélkületek
ellenem

egyedül
értetek

nélkülem
ellenetek

16.

Büdös bürök, laboda,
akasztófa, kaloda,
hideg úz, meleg ráz,
káromkodik a juhász!

17.

: múmia-sárga költők vitatkoznak
elárult szerelmekről és méz-édes halálról.
Fölöttük páncélként ragyog a gomolygó
cigarettafüst mennyboltozata ...

18.

„ *A jognak asztalánál lopnak!*” – írta le egykor valaki.

Az igaz mester hűséges marad mindig a tanítványokhoz.

Hódolnak neki mind az öregek,
dalolnak róla kedves csitrilányok,
tekintete holló repülése:
romlásunk fölött néha fel-felkárogo.

19.

Nem az élet a csoda, de csoda már egyetlen jótett is.
Soha ne állj bosszút azért, hogy halandó vagy:
halhatatlanságod záloga éppen
halandóságod szépségében rejlik.
Ha a gonoszság fészkelődik benned:
engedd, hogy megkísértsen a jó.

20.

hűvös esők vigasztalnak,
Földanyához imádkozunk,
imádkozunk úgy, mint régen,
Földanya így válaszolgat:

– Halál hatalmas gyeplője,
itt van, itt, az én kezemben,
csontolvasztó, vérfakító,
óriási nagy ölemben
ringanak a temetők mind,
én ringatom a holtakat,
ringatásom örök álom,
de sírjából visszatér az,
újból élő lesz az a por,
akire én rálehelek,
újból életre kelhet még,
akinek vad, nyirkos porát
élő lánggal tűzzé fúvom.

*A Magyar Fájdalom szobra: felállították 1932. október 6-án Budapesten.
Emile Oscar Guillaume alkotása. A szobor most Balfon áll*

S Z I G E T I L A J O S

TriaNON

Rablóbéke záradéka

*Történelmi Magyarország,
emberi agy – térképformád,
kincseidet hogy széthordták,
rabló lett a fennhatóság.*

*Bitorló önkényuralmak
sarkaidból kiforgattak,
ami megmaradt magyarnak,
okkal-joggal forradalmas.*

Á C S J E N Ő

Trianon, te, élsz!

*Kivégzés ez, lélekgyilkolás,
bár, életvágyunk kinéz a balálból;
iram-súgár, fekete nyíl-szokás,
pribék-szemek, a kés-szomszédolásból.*

*Mi, baldoklunk, de te, Trianon, élsz!
test-vérben rebbensz, idegfájdalom;
bóbérolt nyár, bakózott ősz, taglózott tél,
nyelv-Krisztus-kereszt, és ajk-iszony.*

*Magtalan fiúk, és meddőzött lányok,
ó, szív, ó, öl, s te, herélt ágyék;
könnyeső-ég, öldöklés szívárványoz,
év-vér-roncsokon, szögdrótszív-árnyék.*

TARI ISTVÁN

két képverse

AZOK OTT ÉS EZEK ITT

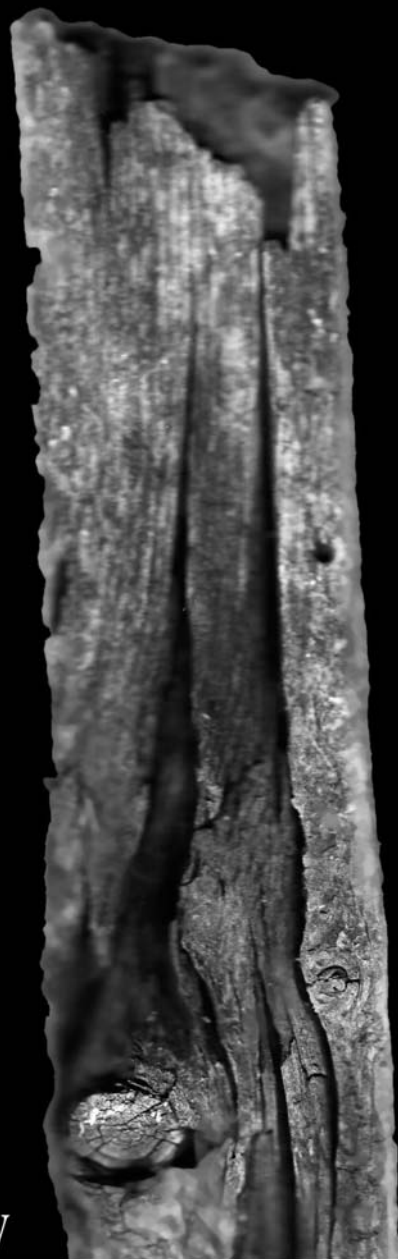

azok OTT
és ezek ITT!
gyülelész
hordák között
ingázol
kenyértörést,
otthont és itthont
belepő penész
zöldjénél morgod:
a rész is egész

születésed előtt

születésed
előtt megátkoztad
elnyomóinkat
talán azóta
ölik, rabolják,
erőszakolják
egymást ekkora
hévvel, pokoljárt

képpel
amióta megettetted
velük
jövőjüket tovaterjedt
a hír:
utódaik pusztulását
végig-
nézeti velük az ármány

Felperzselt hómezők

Ujkéry Csaba regényéről

A trianoni évfordulóra jelenik meg Ujkéry Csaba *Felperzselt hómezők* című regénye: beszámoló egy tragikus történelmi korszak eseményeiről és traumáiról. A regény egy emberöltő történetét tekinti át 1916-tól: Ferenc József halálától 1943 teléig: a Don mentén harcoló magyar hadsereg pusztulásáig. Mindkét eseménynek – túl a maga történelmi jelentőségén – mondhatni: jelképes értelme volt: az uralkodó halála lezárt egy korszakot, amely az 1867-es kiegyezéssel kezdődött és valóban Magyarország modernizációjának (minden mulasztás és tévedés ellenére is) sikeres történelmi időszaka volt, a keleti frontra küldött magyar hadsereg pusztulása pedig lezárta azt a folyamatot, amely az ország 1920-ban indult konszolidációjával kezdődött és az 1938–1940-es területi revíziókkal érte el tetőpontját. A közöttük eltelt negyedszázad tanúja volt egy történelmi vereségnek: az első világháború elvesztésének és a trianoni országvesztésnek, és tanúja volt egy csendes felemelkedésnek, majd tanúja volt egy újabb történelmi katasztrófának, amelynek a doni katasztrófa a kezdete és az előképe volt.

Ujkéry Csaba regénye igen alaposan, hitelesen és meggyőzően mutatja be a történelmi eseményeket. Természetesen, mint minden regényvilágnak, az övének is van egyféle „víziója” a történelemtől, ezt a képet mindenestre tárgyilagos és részletes történelmi ismeretek hitelesítik. Ebben a tekintetben a regény nem egyszerűen narráció, hanem krónika is: igen sok történelmi dokumentumra támaszkodva és ezekből építkezve ad képet arról a negyed évszázadról, amely nagymértékben meghatározta a huszadik századi Magyarország sorsát: erőfeszítéseit, teljesítményeit és kudarcait. Ennek a negyed évszázadnak a következményei nagyrészt ma is érzékelhetők, például az elszakított területeken élő magyarság jelenidejű sorsában és tapasztalataiban.

A regény természetesen érinti az első világháború végének, illetve a trianoni békeszerződés megkötésének eseményeit is. Felidézi azokat a tragikus és megalázó napokat, midőn az Apponyi Albert által vezetett magyar békedelegáció hatalmas szellemi és erkölcsi küzdelemben próbált Magyarország javára könnyítéseket elérni az előre meghozott kegyetlen ítéleten. Apponyinak és társainak, közöttük Teleki Pálnak, a későbbi miniszterelnöknek (akinek nevéhez Erdély egy részének 1940-es visszatérése fűződik) igen nagy érdemei voltak abban, hogy Magyarország igazsága, ha nem érvényesült is, eljutott a nagyvilág közvéleményéhez és valamennyire megrendítette azt az általános ellenséges érzületet, amellyel az ország akkor a békeszerző hatalmak részéről találkozott. Tragédiájuk – és az ország tragédiája – volt, hogy hatalmas felkészültségük, kristálytiszta érvelésük, józan kompromisszum-készségük – és persze igazságuk akkor és ott hiábavalónak bizonyult. Mindazonáltal megilleti őket az utókor elismerése – ezt fejezi ki most Ujkéry Csaba regénye huszadik századi történelmünk tragikus évtizedeiről és tapasztalatairól.

SZÉPIRODALOM

VERESS MIKLÓS

Isten kavicsa

*Európának tavaszán,
(s nem őszén) batvannyolcban,
a Tiszapart volt épp bazám,
hol kavicsba botoltam,*

*s bajítottam, mint a gyerek
józsefattila-versben
ugratni, amíg elmereng
létemmé időt Isten –*

*ki által ég meg part örök.
S míg tágul Európa
(mint a Mindenség?) őszülök
legendás tavaszomba,*

*amely parttalan lehetett
volna akkor reményül,
hogyha a Lelkiismeret
s Értelem összebékül,*

*meg egybeömlik, mint abogy
bitte kosiki eszme,
melynek csak visszfénye ragyog
múltammá töredezve.*

*De kik nyugszanak jeltelen
bennem, nem értik végképp,
mint lenne így történelem
egy szétollózott térkép.*

*Dorozsmáról bútorfonót
Aradig mint visz árvíz,
ha fiát Trianon-habok
sodorják vissza máris,*

*míg e mappa túloldalán
(mert gondolt már apámra)
barcsinak álmodott anyám,
s hármunké lett a Dráva,*

*a Maros, Tisza. Mind enyém.
Rám hagyták életiglen
a Dunát is, amikor én
voltukban se hibettem.*

*De most e partról arcukat
vélem a vízgyűrűkben,
amíg a percnyi kábulat
valóvá visszaszökken:*

*mert annyit ugrik csak kavics,
amennyit vélhet jelnek,
ki eldobja. Így magam is.
Már rég nem az a gyermek,*

*ki folyónál úgy néz eget,
bogy magának jósolna,
de ki Dunának született,,
annak hét nép a sorsa.*

*S ez csak a hullámszó jelen,
ám bétszer, tízszer annyi
a faj, a föld – elképzelem
élni és belehalni,*

*mint latinok vagy avarok
végül valaki másba.
Kanyarog s visszakavarog
a Duna vallomása,*

*bogy nem csak gyász és siralom
dalát mormogja árja,
ezreket őrző száz halom
Kevék s Budák halála;*

*aranykor vagy ezüstsírály
csupán, s Nándorfehérvár,
jég-voksolta Mátyás király,
nem csak mobácsi vég-vár,*

*meg elpörölt históriák –
de gőzös-fúttá felbő
is. Rég nézi önmagát
benne Fekete-erdő,*

*abol forrásnak születik;
s nem tegnapnak szült holnap,
ha Pest-Budától tengerig
ringhat dinnyebéj-csónak:*

*a remény, hogy nemzeteket
nem gyűlölet, mi fölntart.
Zászló zászlónak integet,
mégis csak egy Rakpart,*

*a nemzetes szobormagány:
egy kalap, egy felöltő.
A folyó is olyan talány,
mint tükörképe-költő –*

*a közsors. Végre babjai
népségek folyamának –
kitavaszdva – valami
népdalt hullámzanának,*

*s nem bangzavart, mely himnuszol
háborús maradékul
a világban még valahol.
A kor is belenémul*

*vagy csupán bele siketül
önrobbanásnyi hitben.
Nem az ember él egyedül,
hanem benne az Isten.*

*Uram! Kérésem az csupán,
hogy jöjjön áldva század,
mely lelkeket nem amputál,
és nem csonkol bazákat.*

*Így nyugodjam el magam is,
vagy legalább a lelkem:
ha elmerül, mint kis kavics
örlő végtelenedben.*

Egy mondat a hülyeségről

KARESZ HÜJE

GYÖNGYI HÜJE

csak én vagyok okos

énnekem a segembe is felyem van.

Weöres Sándor: Kisfiúk témáira

Aki nem normális, az abderita, aberrált, abnormális, agyalágyult, agyament, agyatlan, agybajos, agyhalott, agyhelyes, agyilag zokni, agymen, ákombákom, aladár, alattvaló, alfás, aljadék, alkalmazott, állat, állatkert, alpári, ámokfutó, analfusz, antifa, anyaszomorító, átabota, atomdurva, avétos, babaagyú, baboskendő, babszi, baca, badar, bagolyköpet, baj van az emeleten, bahó, baksi, balek, balfácán, balfasz, balfék, balfiók, balfóka, balga, balgatag, balustya, balyóka, bamba, banga, bangó, bangula, bárdok, bárgyú, barom, baromarcú, baszadék, bászli, baszúta, bea, bedilizett, becsavarodott, begógyizott, begolyózott, bejárónő, bekattant, békavári, belőtt, béna, béndzsa, benga, bengás, berángott, beszámíthatatlan, beszerdes, beteg, betekeredett, betépett, beton, betonfejú, bezsongott, bibas, bibasz, bibaszt, binda, birka, bivaly, bivalyborjú, blőd, bliktri, boca, boderga, bódi, bódult, bogár, bogaras, bohó, bohóc, bohókás, bojler, bóka, boldogtalan, bolond, bolondériás, bolondgombát evett, bolondóc, bolondos, bolyókás, bomlott agyú, bónás, bonfordi, bonyík, bornírt, bosztikó, bosztohó, botor, botrimász, böcce, bődült, böske, bösze, bösze, brékes, breteg, brutális, bugyuta, buggyant, buggyantott, buhi, bujdosóelméjű, bujnyik, buksi, buksó, bukszaszájú, bumbaj, bumburnyák, bumfordi, bunkó, bunyesz, bunyík, buszla, buszma, busszal jött, buta, butácska, buti, butuli, butus, butuska, butuj, buzeráns, buzerátor, buzi, buzirudi, buznyák, buzogány, buzzancs, cefet, Cibere Balázs, cickány, cihó, ciki, cikis, cikornya, cikornyás, címeres ökör, cindázó, cinkes, csába, csábrádi, csacsi, csacska, csajbatag, csajbókos, csajbókos eszű, csajbuta, csajbutag, csajt, csajvadék, csaklómej, csákó, családi, családó, csamangó, csámpás, csánbókos, csapágyas, csapnivaló, cséhás, csehszlovák, csejve, csékatégoriás, csekva, cselák, csenevész, cseplesz, csészolgalatos, csete-bota, csicsedli, csicska, csicsmarek, csicsó, csicsuéletű, csipisz, csíra, csiribiri, csirikli, csiszlik, csitebota, csontsötét, csóré, csóringer, csóró, csorvasz, csoszka, csótány, csőd, csődtömeg, csőke, csőkevény, csőkevényes, csőkevész, csőköli, csökött, csökött agyú, csuba, csuri-muri, csúzliszájú, dancs, darabos eszű, darumadár, debil, debilis, debilitatusz, debilitatusz mentánusz, dedós, defektes, degenerálódott, degenerált, demens, derde, dérenbaszott, dibdáb, dideli, dikhel, dikhellós, dilaj, dili, dilibogyó, dilihopp, dilikokárda, dilinkós, dilinós, dilinyós, dilis, dilló, dilmájer, diló, dilonszán, dilós, diloszán, dinka, dinkás, dinnye, dinó, dió, dirvel, dirvellós, dokkmunkás, döddő, dög, dőre, droid, durák, durung, durva, düddő, dühöngő, dühös, dzungó, dzsóker, dzsunga, dzsungó, ebhendí, eceboca, egyebugya, egyéni vállalkozó, együgyű, ekeferkó, elbaltázott, elbaszott, elcsábult elméjű, elcseszett,

elfajzott, elfuserált, elgyakott, élheterlen, elhibázott, elhülyült, elkorcsosodott, elkorcsosult, elkúrt, ellátásra szoruló, ellőtt, elmebajnok, elmebajos, elmebeteg, elmebódult, elmebomlott, elmegyenge, elment a haja, elment az esze, elmentek hazulról, elmerákos, elmeroggyant, elmeszesedett, elmeteheterlen, elmétlen, elmezavart, elpuskázott, elsatnyult, elszállt, elszart, elszúrta, eltolt, el van varázsolva, emeis, émeis, emós, ergója, ergójás, ergelős, ergellős, ergya, ergyeles, értelemzavarodott, értelmi fogyatékos, értetlen, esetlen, eszefejejtett, eszeficamodott, eszefogyott, eszefordult, eszelőkös, eszelős, eszement, eszetlen, eszeveszett, eszezavart, eszméheterlen, esztelen, etentők, évült, fácán, fafejű, fajan- kó, fajbunkó, fakezű, fakofferes, falábú, fapados, faragatlan eszű, farok, farokbálint, fartúró, fasz, faszagy, faszari, faszfej, faszfejű, faszjani, faszkalap, faszleső, faszor- rú, faszrázó, faszszájú, faszszopó, fasztoolvaj, fataró, fatuskó, fatökű, favágó, fegy- verhordozó, fehérboros, fejeejtett, fejeesett, féktelen, félbolond, félbónás, fél- cédulás, féleszű, félhangú, feljön a hava, félkegyelmű, félkerekű, félkotyó, félnad- rág, félneder, félnederes, félnotás, félörült, féltürkű, fénederes, ferde, ferdeeszű, féreg, ferkó, fiam, fiatal, fika, filézett, filkó, fingagyú, fityertes eszű, flepnis, flúg, flúgos, fogyatékos, forgósél van a fejében, forró, fos, fosadék, fospumpa, fosvadt, frájer, francos, fráter, frinca, fura, furatos, furkó, fúrtagyas, fúrtagyú, fúrtvelejű, fuser, futóbolond, futóeszű, fuzsitos, füles, füleskancsó, füstös agyvelejű, füves, gabika, gaborgya, gaborgyás, gaborja, gádzsó, gagyula, gajbatag, gané, ganéj, gányó, gatya, gatyamadzag, gáz, gázos, geci, geciláda, geciputtony, gendeboja, genetikai hulladék, génhibás, genya, genyó, genyóláda, genny, gennyes, gennyga- luska, gennygóc, germó, gimpli, girnyó, gittes, gizda, góbé, golyhó, golyhós, go- lyós, goné, gonó, görény, gubernátor, gutaütött, güggő, gügye, gyagya, gyagyás, gyámoltalan, gyász, gyegye-gyügye, gyenge, gyengeelméjű, gyengus, gyepes, gyé- pés, gyerekeszű, gyetra, gyetvai, gyíkcú, gyógyegér, gyógyítós, gyógyós, gyógy- pedagógiai eset, gyökér, gyugyu, gyukhel, gyungya, gyüge, habarodott, habogós, habókos, háborodott, hájfej, hájfejű, hajneszes, háklis, hammer, hangyás, há- nyadék, ha olyan magas lenne, mint amilyen hülye, úgy nyalná a holdat, ha olyan messze lakna, mint amilyen hülye, sose érne haza, harmadosztályú, há- romfartályos, hasznaveheterlen, haszontalan, hatökör, háványos, házicica, házikutya, hebehurgya, hebrencs, helytartó, herélt kakas, herge, hernyó, hetrefüles, hetrepila, hiányzik egy kereke, hibás, hibbant, hígagyú, hígeszű, hígyvelejű, hit- vány, hóborkás, hóbortos, holdkóros, hólyag, homály, homár, homi, homó, ho- mokbánya, homokbucka, homokos, horpaszeszű, hóvízeszű, hóbödi, hóbörödött, hógöli, húgyagyú, hurka, húsfejű, huzatos, húzott, hübnere van, Hübele Balázs, hűdött, hühü, Hühü Balázs, hüje, hüle, hülye, hülyegyerek, hüpe, hütyü, hütyő, idegbajnok, idegbajos, idegbolond, ideggóc, ideggyenge, idegroncs, idétlen, idi- óta, idomtalan, íkülájt, imbecil, imbecillis, imeis, inas, inaszakadt, infantilis, is- tengyásza, istenlova, istentaszította, istentelen, istenverte, izomagyú, jámbor, javítós, jötheterlen, kába, kágyékás, kajla, kajmán, kajneszes, kalabala, kalakótya, kálik, kálmán, kamuta, kampó, kamutyi, kanári, kanbarom, kancsó, kandúr, kanibaba, kanparaszt, kanyhalló, kanyhaló, kanyókás, kapa, kapaszökevény, kappa, karaj, karcsúeszű, katasztrófa, katona, kecskebaszó, kegyetlen, kék, kelekóla, kelekótya, keletlen, kerge, kételtű, két túvel kötött, ketyó, ketyós, ketyent, ketyós, kevés, kevés a sütnivalója, kevés a vágott dohánya, kevéseszű, kezes, kibaszott,

kíber, kintekunta, kismember, kislány, kispályás, kiszöktek a felső házból, kóbor-
eszű, koca, kókós, kolompárlala, kolontos, kom, kómás, komornyik, komplett
idióta, kong a feje az ürességtől, koplegyes, korcs, korlátolt, korpaeszű, korrekci-
ós, kótya, kótyagos, kovászos, kőagyú, kőbölcsőben ringatott, köcsög, ködös eszű,
köpedék, köpedelem, kötözni való, középrohadt, krajcár, kreló, kretén, kripli,
kuburc, kugli, kuka, kukkó, kukori, kullancs, kuplungos, kurva, kutya, kutyafejű,
kutyaütő, kuzin, küllőzavaros, különönc, labilis, lábfej, lágyfaszú, langyi, langyos,
langyos víz, lankadék, lassú, legatyásodott, léhás, léhűtő, lekvár, lelki toprongy,
lepattant, lepra, leprás, lepukkant, lepusztult, lerobbant, liba, lidérces, lila, link,
lipót, lipótmezei, ló, lófasz, lófej, lófejű, lóg egy deszkája, lomha, londiner,
lőcsértes, lőcségéza, lökött, lötytedék, lúd, lunatikus, lutyakos, lüke, lütyü, lütyő,
lyukas az agya, lyukaskezű, madár, mafla, maflaszú, magatehetetlen, májer, majla,
majom, majomkirály, majomparádé, mák, mákos a feje, maksz, máládó, málé,
málészájú, mamlasz, mamuka, mániákus, mániás, marha, marhasült, más, masz-
lagot evett, matt, mazna, mazur, mazsola, megbomlott, megcsábult, megfeled-
kezett, meggárgyult, meggondolatlan, megháborodott, meghúzatott, meghűdött,
meghülyült, megkergült, megkótyagosodott, megszállott, megszédült, megsze-
lesedett, megveszett, megzakkant, megzavarodott, melák, meleg, melegszen-
dics, melós, mesüge, mihaszna, mihók, mikrobi, mintabalek, mocsadék, mócsing,
mocsok, móda, módotlan, mofó, mongoloid, moslák, mosógép, mosónő, mu-
csai, mufurc, mugli, mulya, mulyók, mumák, munkásőr, muszmák, mutuly, mű-
anya, náboci, nadragulyát evett, nagyeszű, nagyfi, napos, narancsagyú,
narancsidióta, narancsseggű, nasi, natragulyás, natrahörös, nehézfejű, nehéz fel-
fogású, nehézkozóros, nem komplett, nem nyomas, nem rendes, nem százaz, nem
százszázalékos, nem tiszta, neszere, netentók, nímand, nincsenek otthon nála,
nincs ki a kártyája, nincs ki a négy kereke, nulla, nyáfli, nyagda, nyaladék, nyálás,
nyámádi, nyamándi, nyámnyám, nyámnyila, nyamvadék, nyápic, nyavalyás, nya-
valyatorós, nyete-nyüte, nyimnyám, nyiszlett, nyitott, nyivászka, nyizge, nyomci,
nyomi, nyomor, nyomorék, nyomorult, nyomott, nyugger, nyúl, nyúlbéla, nyúlge-
rinc, nyuszi, nyüge, nyüzge, nyüzöge, ócska, odá, odi, oktalan, oktondi, októ,
olasz, oltós, olyan, mint akitől az isten őrizzen, ostoba, orbáncfogta, ótvar, ótva-
ros, ödön, ököllet ütött, ökör, ökörállat, ökörfi, ökörtérdű, ökröndi, őrjögő,
őrült, őrült flamingó, őrült kucséber, őrült spanyol, őrült szalamander, össze-
vissza, pacal, paccer, pacuha, pancser, papagáj, papucs, paraszt, paréj, paszkon-
ca, patkány, pedró, picsa, picsafej, picsafejű, pigmentzsák, pihent agyú, pikó,
pilló, pimasz, pirosmasnis, pista, pizma, pizadék, pizok, pite, pitypoty fráter,
pocsadék, pocsék, poncák, portás, posza, poszáta, pöcs, pöcsfej, pöcsfejű, pré-
da, proli, pronyó, prosztinger, prosztó, pszichopata, pucolt nyúl, puhafaszú, pu-
hapöcs, punnyadt, pupák, radiátor, ragyi, ragyivatlan, rajongó, rák, ramaty, rap-
lis, ratyi, ratyikutya, redvás, rendőrcsizma, retúros, retvás, rezsó, rigolyás, riheróci,
riherongy, robot, rohadék, rohadt dög, rongy, rögeszmés, rövideszű, rút szibarita
váz, sajtféjű, sápadt arcú, sárgalapos, satnya, segéd, segg, seggbebaszott, segg-
fasz, seggfej, seggfejű, seghuszár, seggluk, sekebuka, semmi, semmiházi, sem-
mirekellő, senki, senkiházi, se tű, se cérna, sikamatyi, síkhülye, silány, slemil,
sötét, sövénytámogató, spanglis, spermahajder, stikkes, strici, stupid, sudribunkó,
suháng, súlyos, surmó, susák, sutyerák, suttyó, sügér, sügönye, sükebóka, süket,

sületlen, sültbolond, sütlülü, sün, süsü, szájabákó, szájbabaszott, szájkó, szájtáti, samanta, samár, samárfi, szánalmas, szánandó, szar, szarabari, szarába szállt az esze, szaralak, szarevő, szarfaszú, szarházi, szarjankó, szarkupac, szarrágó, szarszívű, szecskántelet, szédült, szégyentelen, szelekajla, szeles, széleseszű, szelhordta eszű, széllébélt, szellemileg visszamaradott, szellemi toprongy, szelentelen, szellepelle, szemét, szemét állat, szemétláda, szenilis, szerencsétlen, szesze-szusza, szihó, szilimák, szilimány, szittyós, szocis, szokeráló, szokerálós, szolga, szopós, szótlan, szöcske, szőróstalpú, szusza, szuszi-muszi, szuszma, szutyadék, szutyok, szúikagyú, szúkeszű, szürkekapca eszű, tabajdok, tácsó, tahó, tájbász, tajgetoszpozitív, ták, takony, tákos, tápész, tapír, tapló, taplóagyú, taplófejű, tápos, tatar, táté, tátli, tátó, tátogó, tátondi, tátos, taxis, tébolya, tébolyodott, tébolyult, teddide-teddoda, tejbász, tejbetök, tehetetlen, tengerpart, tépett papagáj, terápiás, terhelt, terminátor, teszefosza, teszetosza, teszetusza, tetű, tetűhintás, tetűláda, tetves, tetyelák, tilibogyi, tirták, titán, titkár, tolatós, tombár, tompa agyú, tompa eszű, toprongy, tóti, totomi, totya, totyalagos, tök, tökéletlen, töketlen, tökfejű, tökfilkó, tökhülye, tökkelütött, tökcolop, tököli, töksi, traca, tré, tréboj, tréfli, tróger, trokány, tropa, trotli, trotyli, tudathasadásos, tudatlan, tulok, turha, turkó, túró, tuskó, tutyimutyi, túlbogyi, tyipityapa, tyúkeszű, útlevelés, utolsó, ügyefogyott, ügyetlen, üres a felső vár, üresfejű, ütődött, vacak, vadbarom, vadtulok, vakabula, vakegér, vakfasz, változó eszű, vasutas, vanyogó, végbélkéjenc, ventilátor, venyige, veréb, verebentyű, vezéregér, vidéki, vigyázatlan, vízagyú, vizesnyolcas, vizeszű, vízfejű, zagyva, zakkant, zápeszű, zavarodott, zavart, zaza, zéró, zizi, zizis, zizzent, zoholi, zokni, zombi, zümzüm, zsan, zsanmari vagy zszisikes.

A normától és az állítólagos normalitástól való eltérést megbélyegző szavaknak ez a félelmetes és trágár bősége nem annyira arról tanúskodik, hogy a glóbuszt benépesítő tollatlan kétlábúaknak úgyszólván fajlagos tulajdonságuk a hülyeség, sokkal inkább arról árulkodik, hogy a „normopatak”, a normaállítás és normakövetés betegek félelmetesen és trágáruul intoleránsak mindenkivel szemben, aki eltér az ő szentnek hitt, metafizikai érvényességűvé föltupírozott normáiktól. Az ilyen emberek, e sárkányfog-vetemények számára az a *norma*, hogy fölfújják a képüket, önmagukat mindenek fölé helyezik, és szavaikkal vagy gyilkos szerszámaikkal annyi élőlény-társuknak – embernek, állatnak, növénynek, vagy ha más nincs kéznél, saját maguknak – ártnak, ahánynak csak bírnak.

Ambrose Bierce *Ördögszótárának* 'hülye' címszava nyomban fején találja a szöveget, mihelyt 'normopata'-ra cseréljük, ekként tárva napvilágra azt a létező hatalmak által minden módon titkolt és tilalmazott tény, hogy *valójában az a hülye, aki normális*: „**Normopata** *fn* A minden emberi dolgot befolyásoló és eldöntő hatalmas és erős törzs tagja. A normopatak tevékenysége nem korlátozódik a gondolkodás vagy a cselekvés valamely területére, hanem az egészet áthatja és irányítja. Mindenben övék az utolsó szó; döntéseik megfellebbezhetetlenek. Ők diktálják az ízlést és a divatot, szabják meg a beszéd korlátait, és cövekelik ki a viselkedés határait.”

Ments meg minket, Uram, a normopatak nyilaitól!

CZIGÁNY GYÖRGY

Négy madrigál

*A menekülést választottam.
Nevetést, szádat, szemedet.
Holott beverhetnék rég holtan:
már az vagyok aki leszek.*

*Létünk forrás szeretetét
velem talán megmentenéd.
Szavad kenyér, mindennapi
s éltetők is izgalmai,
sóbajok és libegések,
hogy lebessünk egy test, lélek.*

*Szempilla-rács mögött veszett el
ki tehetetlen szeretettel
meg nem érthető suttogást hall
és boldog a szomorúsággal.
Rejtőzik hangod telefonba.
Álom sodrában ha csobogna
csöndje napozik végtelenben.
A hiánya szólongat engem.*

*Álló órák múlni tanít,
gyártja bizonyítékait.
Csevegés fölött ítélet:
te léted rendjében élek.
Időnk végén csillagbalmaz
tűntén lesz ki megirgalmaz,
ki megőrzi tenyerében
minden minden szavad épen
s visszaadja őket végül
nekem veled öröklétül?*

TÓTH SÁNDOR

Nyírfa-gyászoló

Gyergyói ösvényen, 2009-ben

*A körülötte állók sárgult-könnyesek
Erdő-mellékösvényen fekszik a tetem
Kettőzött árnyék kereszt-sugarban
Kettétört élet fehér-gyászban*

*Nincsenek ágak, holttá vált csonkok
maradtak emitt viharok láncától,
mikor idősen is gyermek-lombozat
bagyta el sátor-rúdjaikat*

*Hever kiterítve kőkoporsók között,
arról sincs emléke, hányszor
öltözött át évszak-színpadokon
– Mindig jelenés volt, bár
elzárta a magány. – Lég-
lépcsőkön baladt fölfelé,
összebajló szívvel a szomszéd-
társsal, mely korábban el-
köszönt erdők folyton-mozgalmas
világától*

*Ő nem köszönt el egészen
Másik fele él az ösvény-
túlszegélyen, gyökér-bálóján
a kibasadt földgubóban
Törzsén a gyászt zöld-sar-
jadékkal oldja a természet,
mely annyi szépet fon a mulandóból,
s szelíd sürgeléssel folyton kitör
semmit föl nem adó szelleme*

*Ki erre jár, eltöprengbet,
mi lesz a teljesség örömeivel,
ha a jó helyett gonosz füstöli
a virágokat, nyírfák úrmutatója
helyén üszkösítő mérge-serleg töltekezik
féktelen erők gépezetéből*

„...Teremtőjét teremti a teremtmény...”

Ágh István köszöntése

Van egy kép a szobámban, amelynek hátoldalán egyre halványuló írással ez olvasható: festette Kiss Bálint *atyafi*. Ez jutott eszembe, mikor megkaptam a felkérést, hogy a Berzsenyi Társaság nevében köszöntsem Ágh István – hogy is mondjam – *atyafit*.

Furcsán hangzik, pedig így igaz. Ágh István ebben a körben teljes joggal számít atyafinak, rokonnak, mert ugyan ki tud nála többet társaságunk névadójáról, *Dani uraságról*. A szellemi rokonságot, annak művészi és etikai velejárait pedig ki merné tagadni?

Személy szerint, mi – mármint ő és én – szigorúan véve szakma szerint is atyafiságos viszonyban vagyunk. Annak idején ugyanis, ha bizonyos időbeli eltéréssel is, az egyetemen ugyanazt a szakmát sajátítottuk el, ugyanazt a szakmát műveltük. Lessinghez hasonlóan, ha más körülmények közt is, de hosszabb, rövidebb ideig könyvtárosok voltunk. Így aztán – nincs miért tagadni – egy ideig mind a ketten a könyvtáros atyafiak közé tartoztunk. Ismeretségünk is onnan datálódik. Még a Nemzeti Múzeum épületében működő Országos Széchényi Könyvtárban találkoztunk először, ahol én már dolgozó voltam, Pistát pedig könyvtári gyakorlatra osztották be valamelyik osztályra. Tudtam, hogy Nagy László öccse, sőt azt is megsúgták, hogy verseket ír. Fiala költő. A fiatal költők nemzedékéhez tartozik.

Az egymást követő nemzedékeket – általában így számítják – 20-30 év választja el, de az irodalmon, a művészetben belül, különösen nagy történelmi változások árnyékában, ez a számítás nem állja meg a helyét. Nagy Lászlót és Ágh Istvánt mindössze 13 év választja el, mégis nyilvánvalóan két különböző irodalmi nemzedékhez tartoznak. Én magam – és ennek is megvan a maga szubjektív és objektív, tőlem független oka – sem az egyikbe, sem a másikba nem tartozom, valahol a kettő között – mondhatnám így is – lebegek, mint Mohamed koporsója. Csakhogy – szerencsére nem – lebegek, hanem közbül állok, s mind a kettőnek érzem testmelegét. De hiába a testmeleg vagy az atyafiság, mikor erre a köszöntőre készülve leemeltem polcomról Ágh István tulajdonomban lévő kötetét – könyvtáros nyelven szólva –, vagy félméternyi könyvet, nem kis meglepetéssel (mondhatnék megrendülést is) rakosgattam magam elé három kupacba a könyveket. Az á betűvel kezdődő szerzők könyvei a legfelső polcomon sorakoznak, s eddig így együtt (pedig biztosan hiányzik is néhány kötet) ezeket sosem láttam. Minden alkalommal csak egy Ágh Pista könyvet forgattam, olvastam, a legfrissebbet. A köteteknek ez az impozáns sora szinte valószínűtlennek látszott. Hat vagy hét verskötet, tanulmánykötetek, szociografikus írások, közülük az egyik több mint 400 oldalas, s ráadásként ötkötetnyi széppróza: regény, visszaemlékezés, önéletrajz. Én persze kapkodtam, de nem úgy – gondolom – Ágh Pista.

Ahogy csoportokba sorolva egymás mellé rakom a könyveket, ebből az építmény együttesből valamiféle tervet látok kibontakozni. Egy erődítvány, egy em-

berek lakta város térképét vagy inkább látképét. A központban magaslik a versek katedrálisa, s mellette, körülötte a regények és a széppróza kiszolgáló épületei, s hogy teljes legyen a városkép, a magyarázat, az értelmezés sem hiányzik, a „tudós” írások épületei, amelyekben a tudás is az átélt személyességtől kapja a hitelesítő pecsétet. Visszatekintve, sőt áttekintve ezt az érzésből, tudásból, de végső soron mégiscsak betűkből építette világot, az a meggyőződés sejlik fel bennem, hogy Ágh Pista – talán nem is mindig tudatosan, de az ösztöneitől vezéreltetve – sohasem egy-egy verset ír, nem regényt szerkesztett vagy Ányos Pál misztikumra fogékony természetét próbálja megfejteni, hanem ezt a szellemi várost építi. Helyesebben *teremti*. „Az örök talány felé vezérlő szándék” fogja kezét, míg egy-egy újabb kő, szín, alkotó elem lerakásával teljesebbé, tökéletesebbé teszi ezt az életműnek nevezett képzeletbeli, teremtett világot.

Tágas és gazdag világot. A verskatedrális önmagában is a teljesség. A kőcsipkékben, a falakat díszítő képekben, magában az architektúrában, a bolthajlások és a fülkék félhomályában rálphetünk mindenre. Ebben a szakrális térben minden megtalálható, s olykor éppen ez a „minden” nehezíti a sorok, a képek, a ritmus, a látomás rejtejeinek olvasását. És hogy ez a *minden* mi mindent jelent, hogy Ágh István érdeklődése és művészeti mohósága meddig terjed, azt a verskatedrális körülölelő, azt magyarázó, értelmező és kibontó, környező művekből érthetjük meg. Zenét ugyan – tudtommal – nem szerez, de annál inkább érti és érzi a zene lényegét. Azt a misztikus lelki folyamatot, ahogy az eszme és az értelem az éter hullámhosszán zenévé lényegül. A képzőművészetben – bizonyára a génekben kapott családi örökség is segíti – hasonló otthonossággal tájékozódik. De legyen szó bármilyen alkotó művészetről – erről a legmagasabb rendű, szinte az Istennel vetélkedő emberi tevékenységről, magáról a *semmiből* való teremtésről –, Ágh István úgyszólván mindent tud. Olykor épp ez a tudás fékezi tollát, s visszarettenve a lehetetlen előtt megelégszik a sejtetéssel. Szociográfiai érdeklődését már korábban említettem, s mikor ezt újra szóba hozom, arról sem szabad megfeledkezni, hogy Ágh István eredendően mégiscsak költő, a szó klasszikus értelmében. És írjon bár dokumentum prózát, vagy formailag irodalomtörténeti esszét, szakszerű kritikát vagy ünnepi megemlékezést, keze alatt a szöveg irizálni kezd, átforrósodik, s a szigorúan vett műfaji határok hirtelenében cseppfolyóssá válnak, a határok elmosódnak. Ez legnyilvánvalóbban a *Fénylő Parnasszus* hármas nagy esszéjében érhető tetten. A három arckép nemcsak a magyar költészet géniuszainak állít emléket, hanem egyben személyes hitvallás is, sőt költői röpirat a költészet, a művészet védelmében. Én magam olykor az esszé álarcába bújtatott önéletrajzként olvastam.

Ágh István egyik, nem is olyan régi nyilatkozatából tudom, hogy a prózaírás minden energiáját igénybe veszi, és hogy a prózaírás megnémítja benne a költőt. Míg Balassi-Csokonai-Ady esszéjét írta egyetlen Ágh István vers sem született. Amióta azonban a *Fénylő Parnasszust* befejeztem – valahogy így mondta – újra verseket írok, boldogan.

A költészet ünnepén, itt, Dani uraság birodalmában ezt a boldog, a szívünk-höz közel álló, verseket író *atyafit* köszöntöm.

(Elhangzott Kaposváron, 2010. április 13-án, Ágh István költői estjén)

Fát ültetni a faültetőnek

Forgatom Takáts Gyula verseskönyveit, akárcsak a tizennyolcadik század nevezetes „fűvész” költői és írói esetében (Földi Jánosra, Fazekas Mihályra, Diószegi Sámuelre, akár Csokonai Vitéz Mihályra gondolhatok) átjárják őket egy költői botanika rekvizitumai, emlékei, metaforái. Valóban, a nevezetes elődökön kívül alig van költőnk, aki ennyiszere és ennyiféle növényt, fát, bokrot emelt volna a költészet magaslatára. Sorra olvasom (időrendben) a *Márciusi erdőn*, az *Egy kikötésre basznált fűzfánál*, *A vén bodzafa emlékeiből*, a *Gesztenyék*, *A tó, a rózsza és a hársfa*, a mandulafákat megörökítő *Sziklából kibajtó*, a *Válasz egy diófának*, az *Egy szikla alatti forrásnál*, a *Három száraz fára*, *A berkenye*, *A kígyólatta fa*, a *Csak erdőket láttam...*, az „örökzöld fenyőket” idéző *Falusi Versailles*, a *Berzsenyi szelídgesztenyefáira*, az *Egy tiszafa-tisz-táson*, az *Egy mandularöng szoborra*, a *Diófacsont, örökzölddel* című verseket (csupán összegyűjtött verseinek *Felbők Árkádiából* és *Más távlat* című köteteiből). Szinte a teljes magyar botanika felsorakozik itt: a fűzfától a tiszafáig, a berkenyétől a mandulafáig. Így most olyan költő emlékére ültetünk fát itt: Takáts Gyula emlékházának kertjében, aki maga is a természet, a növények, a fák tudósa és testvére volt.

Örömmel és fájdalommal idézem fel most ennek a költőnek: a magyar „fűvész-költészet” talán utolsó klasszikus egyéniségének alakját és emlékét. Takáts Gyula „fűvész-költészete” egy életforma és egy életfilozófia bizonyossága volt: a teremtés szelidségéé és biztonságáé, annak a szelíd és biztos növéstervnek az igazolása és bizonyossága, amely a költő munkásságát mindig is ösztönözte és pályán tartotta. A növényi lét iránti figyelem és megértés, tudták ezt már a klasszikusok és a romantikusok is, hagyományosan a humánus emberi tartás és szellemi stratégia jele: aki egy kertben, fák és bokrok társaságában rendezi be a maga életét, az megértő figyelemmel, mi több, szeretettel tud hajolni az emberi sorsok fölé. A „fűvész-költők” mindig a humanizmus élharcosai voltak, és nem azért választották témájuknak vagy metaforájuknak a növényeket, hogy hátat fordítsanak az emberi szenvedésnek, éppen ellenkezőleg, a teremtés leginkább esendő és kiszolgáltatott lényeit bemutatva, rájuk hivatkozva tettek hitet a mellett a részvét mellett, amely különben a keresztény kultúra hagyományos, megkerülhetetlen és a magyar közéletben manapság csak töredékesen tapasztalható morális értéke volt.

Mindezzel azt szeretném mondani, hogy a mostani faültetés, amely régi magyar, mondhatnám „helikoni” hagyományokat követve tiszteleg a költő emléke előtt, nem csak ezt a tiszteletadást tanúsítja, hanem Takáts Gyula költészetének emberi és erkölcsi értékeit is feleleveníti. Fát ültetünk a faültetőnek – ezzel nemcsak emlékét tiszteljük meg, szellemi öröksége előtt is fejet hajtunk, egy kis növendék fával téve bizonyosságot amellet, hogy ez az örökség ma és holnap is eleven.

(Elhangzott 2010. április 13-án Kaposváron, a Takáts Gyula Emlékház udvarán)